HÍD

irodalom
művészet
társadalom-
tudomány

12

12 1970.

DECEMBER

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXIV. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ÁCS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GÉZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITÁNY LÁSZLÓ

TARTALOMMUTATÓ

SÁFRÁNY IMRE
1175 A KILENCEDIKTŐL A HUSZONKILENCEDIK FLEKKIG

GOBBY FEHÉR GYULA
1186 KERÍTÉS

KOPECZKY LÁSZLÓ
1202 CASSANDRA A VERANDÁN

HORNYIK GYÖRGY
1204 TISZTA MUNKA

DUŠAN JOVANOVIĆ
1209 DON JUAN DÖGROVÁSON, AVAGY ÉP TESTBEN ÉP LÉLEK

1216 BRASNYÓ ISTVÁN VERSEI

FÜLÖP GÁBOR
1219 AZ ALMA KOORDINÁTÁI

MOLCER MÁTYÁS
1221 VERSEK A SZAVAKRÓL

1224 GÖMÖRI GYÖRGY VERSEI

VLADO GOTOVAC
1227 MEGYÜNK AZ ÉNEK UTÁN

MARIN SORESCU
1234 ÖT VERS

SZEMLÉR FERENC
1238 MARIN SORESCU KÖLTÉSZETE

BÁNYAI JÁNOS
1240 VÁLSÁGOS VÍZJELEK

ANDREJ INKRET
1246 UTÓSZÓ DUŠAN JOVANOVIĆ KÖNYVÉHEZ

DISPUTA

TŐKE ISTVÁN
1258 POLÉMIA A MAGYARTANÁROKRÓL ÉS PEDAGÓGUSAINKRÓL

HERCEG JÁNOS
1277 LEÁNYVÁRI LEVELEK

SZEMLE
1281 Bányai János, Dér Zoltán és Varga Zoltán jegyzetei

A KILENCEDIKTŐL A HUSZONKILENCEDIK FLEKKIG

Részlet a VÁRNAK AZ APOSTOLOK című írásból

SAFRÁNY IMRE

1970. szeptember 30.
Szerda reggel.

Tenapelőtt vettem egy sorsjegyet. Rettenetesen drága volt, de így most három napon át remélhetek egy tisztes nyereményt.

Most így, ha visszagondolok ittlétem Lórival együtt töltött napjaira, nem hiszem, hogy időrendi sorrendben fel tudnám sorolni, hogy mi mindent néztünk meg. A bolhapiac után Matisse-retrospektívát néztünk, szombaton este elmetróztunk a Vavin megállóig, ott ahol a Raspail és a Montparnasse bulvárok keresztezik egymást. Megnéztük az öreg Hemingway kávéházát, és az mellett, egy kis utcában, ahol gyulai kolbászt is árulnak, az egyik üzlet kirakatában — már nem emlékszem, hogy könyvkereskedés volt-e vagy műtárgybolt — megpillantottam egy plakáton, hogy a Matisse-tárlatot hétfőn zárják. Formálisan rosszul lettem a gondolattól, hogy megtörténhetett volna, méghozzá nagyon könnyen, hogy itt vagyok Párizsban és az orrom előtt becsukják a Matisse-tárlatot.

Olyasmit láttam ott a Grand Palais-ban, amit az én életemben nem hiszem, hogy még egyszer láthatok. Matisse három, hatalmas méretű vászna, kettő az Ermitázsból és egy New Yorkból, egy külön teremben. A két Tánc és a Muzsikusok. Ezt így egyszerre látni olyan ünnep a szemnek, amit aki egyszer lát, soha, míg él, el nem felejti.

A múlt pénteken, éppen a búcsúebéd előtt, megnéztük a frissen nyitott Goya-tárlatot az Orangerie-ben. E két tárlat, a Matisse és Goya között, láttuk a Louvre jobb szárnyában, a díszítőművészet múzeumában, ahol néhány igen kedvemre való régi gobelint is láttam a tizenötödik századból, — láttuk a kitűnően megrendezett Dubuffet-tárlatot. Ezenkívül láttuk még a Gobelin metrómegállónál az állami gobelinszövő műhelyt és a Petit Palais-ban, többek között, egy szép Rembrandt-képet meg egy Rembrandt-rajzot.

Láttuk a Galerie du Jeu de Paume-t, ahol elsősorban Cézanne-t néztem, de látni lehetett társait is, Van Goghot, Gaugint és a tőlük fiatalabbakat, az úttörés elindítóit, Mane-t, Monet-t és társaikat. Láttuk az ember múzeumát a Chaillot palotában. Sok mindent láttunk. Szombat estélig, kilenc napon át, valójában négy szemmel néztem a várost, mert ketten néztük. Ennek köszönhetően voltam a Montmartre-i temetőben is, ahol először Zola sírját pillantottam meg, azután láttam ott egy angol nőt, aki éppen Heine síremlékét fényképezte, amikor pöttöm kislánya elkóborgott a sírkő-rengetegben. Lett kiabálás. A gyerek hívása. Ké-

sőbb meglett a pici. Egy sírásó vezette vissza kézen fogva. Stendhal sírján az áll, ami nálunk otthon a palicsi temetőben Farkas Béla sírkövén: emeltették barátai. Ettől távolabb egy szép nagy kandúrt láttam, az egyik síron lépkedett, vigyázva, arra valahol lehetett Baudelaire sírja is.

Musée de l'Homme.
Fél tizenkettő.

Nagyon jót időzök itt. Eddig az afrikai falfestményeken kotlottam. Monsieur Szermák már négy éve nem dolgozik itt! Annyi itt a látnivaló, hogy még jó néhányszor el kell ide jönni.

Az embert valóban sehol ennyire nem látni meg globálisan térben és időben, mint ezen a helyen.

Repülő sámánok itt nincsenek. Sámánizmus van ugyan, képekkel és rekvizítumokkal, sőt van egy rajz is a sámán útjáról, azt hiszem, az istenéig, ám csak egy vonal jelzi azt az utat. A sámán nem röpül. Legalábbis itt nem látható röptében. Dr. Lükő Gábor könyvében láttam röpülő sámánokat. Azt hittem a röpülő sámánok festése közben, hogy ha ezeket befejezem, nem lesz már mit csinálnom. Ez a meggyőződés akkor ért meg bennem, amikor röpülő sámánjaimról lemállott a forma is és a szín is. Az eddigi értelemben. Mert maradt ott szín és forma is. De másként. Egy végtelenül leegyszerűsített jele az embernek a forma. Ez a jel fehérrel van megfestve. Tehát szín is van: a fehér. És a vászon színe. Az is szín. Amikor idáig eljutottam, nem hittem, hogy egyhamar festeni fogok. Nem tudtam elképzelni, hogy képzőművészeti alkotómunka érdekelni tudjon. Most megváltozott a helyzet. Kisméretű collage-okat állítok össze elhasznált metrójegyekből, múzeumok belépőjegyeiből, a metró automatáiból kihúzott édességek, sajtok emballage-aiból stb. Haza, úgy hiszem, egy tárlatnyi collage-zsal érek.

1955. január 1.

Boldog újévet, Párizs!

Egyedül ülök a Champs-Elyssées-n egy pazar kávéházban. Elfeketekávéztam azt a néhány frankot, amit indulás előtt magamhoz vettem. Egyedül vagyok. Gondolatban hazaszálltam. Talán csak otthon gondolnak rám. Boldog újévet, szülőhazám!

Idejövet egy feketeség hívott. Mondtam neki, hogy nekem éppen úgy nincs, mint neki. Mért nincs? — kérdezte. Mért nincs neked, te csacsi? — kérdeztem vissza magyarul. Persze nem értette és továbblépegetett.

Itt sokat rajzoltam. Boldog újévet, kiáltja valaki a bárszéken. A párok megcsókolják egymást.

Boldog újévet, emberek! Csacsik volnánk, akár az imént az a fekete, ha az új évet megboldogtalanítanánk. No, mindegy! Amit teszünk, magunknak tesszük. Hazamegyek és a szállodámban berúgok hazai szilvóriumból.

Nem lehet így, józanul, egyedül.

(Más kézírással):

Gyalog indultam. A Champs-Elysées-ről a Gare de Lyonhoz. Bolond voltam, hogy nem csatlakoztam egy nénihez, aki enyhén szólva nagyon kihívó magatartást tanúsított. Ezentúl nem leszek finnyás. No, majd holnap estére! Most kikeresem a szótárban az ajánlkozást.

Az Elíziumi mezők mulatói előtt a gazdáikat váró autósorok között egy nagyon, de nagyon kívánatos hölgy állított meg. Mondtam neki,

hogy nincs pénzem. Ki kell ezt tartani, a teremtésit. A pokolban nem kínlódnak ennyit. Borzasztóan szeretem a nőket, és itt kínálkoznak, de szegény vagyok, mint a templom egere.

A Bastille közelében egy embert láttam az úttesten feküdni. Arcra eshetett, mert dőlt az orrából a vér. Csakhamar embergyűrű vette körül. Egyesek fel akarták emelni, mások ellenezték. Egy nő lehajolt, és a pulzusát tapogatta. Egy bőrzekés fiatalember félretolta a tiltakozókat, és emelni kezdte a sebesültet. De már meg is érkezett a mentőautó, és a mentők a bőrzekéstől átvették a részeget. Beemelték a kocsiba. Közben valami tréfásat mondhattak, mert a közönség derült. A bőrzekés még egy ideig halkan és bizalmasan magyarázott valamit egy másik embernek a járda szélén, majd ők is szétváltak. Az egyik jobbra ment, a másik balra. Csak egy piros vértócsa jelezte, hogy itt az imént valami rendellenesség történt.

(Más kézírással):

Hétfőn munkát kell valahol vállalnom. Legjobb lesz, ha K.-nál kérdezősködöm. Felírom, hogy el tudjam sorolni, mire vagyok kapható.

Bármilyen fizikai vagy szellemi munka, nehéz vagy könnyű, mindegy. Az a fontos, hogy ne kelljen tudni a nyelvet. Persze csak honorárisan, mert nincs munkavállalási engedélyem.

Kutyasétáltatás.
Családi portrék készítése.
Illusztrációk.
Edénymosogatás.
Vízhordás.
Plakáthordás a hátamon.
Plakátragasztás.
Fa-, víz-, étel-, postahordás.
Padlósúrolás, parkettglancolás.
Irodatakarítás.
Éjjeliőrség.
Magyar és jugoszláv konverzáció.
Testőrség, gardírozás.
Cipőtisztítás.
Macska, kutya és egyéb háziállat gondozása.
Rajzoktatás, festészeti órák.
Rádióbemondás.
Fordítás szerbről magyarra és fordítva.
Élők és holtak fürdetése, borotválása, öltöztetése stb. stb.

Métro Trocadéro.

Kilel a hideg, ha belegondolok, milyen zöldfülű legényke voltam. De ha belegondolok: harminc dollárral indultam útnak, akkor ennyit volt szabad hozni. Nem csoda hát eme nagy munkakészségem. Most elmetrózom a Gare de Lyonhoz, pénzt váltok, és a telefonkönyvben megkeresem Csermákot. Azután felmetrózom a város kellős közepébe. Nekem a Cité az. Meg a Latin negyed. Ahova onnan, a Notre-Dame-tól átsétálok.

A régi naplóban még mindig 1955. január elsejénél tartok.

Ma tizenegy órától körúton vagyok. Ismerkedem a várossal. Gyalog a Saint-Germain sugárúttól a Pigalle-ig. Mégis az amerikaiaknak van a legtöbb pénzük Párizsban. Még ma délután is a Pigalle-i bárokban isznak. Tökrészegek.

Az egyik bulváron találkoztam egy idősebb párral, akik magyarul

beszéltek. Ők egy magyar vendéglőshöz utasítottak. A vendéglő egyik magyar pincére egy magyar képkereskedőhöz küldött. Majd hétfőn bekopogok ehhez a Monsieur A.-hoz. Hátha akad nála valami restaurálnivaló. Mondtam a vendéglőben, hogy nem tudom elhinni azt, hogy ilyesmit rámbíz, hiszen van itt elég festő, de a vendéglős megnyugtatott, hogy A. úr szereti az újonnan jötteket, mert azok lényegesen olcsóbbak. Majd lefekvés előtt betanulok néhány francia mondatot. Munkáért esedezőt.

De azt a... (itt néhány szót ki kell hagynom) azokat az ösztöndíjas urakat, akik havonta hetvenezer frankot költenek. Jaj be ki tudnék jönni mindössze húszból. Még mindenki talált itt valamit, mondta a bácsi a sugárúton, maga is találni fog, de nem lesz könnyű.

Gare de Lyon.

Innen az állomásról írtam Lórinak is, kértem tőle többek között, hogy menjen el október elején a szabadkai festészet huszonöt éves jubileumi tárlatának megnyitójára és kérje el a nekem járó katalógusokat. Öt képem van a katalógusban és egy katalóguson kívül, ezt az utóbbit 1946-ban, a Hangya-féle kurzuson festettem, mint hetedikes gimnazista. Márkó portréja piros kabátban.

Ezen a tárlaton egy csendéletem is van. Fehér váza. 1952-ből. Ekkor már azt a nőt szerettem, aki miatt a szemüvegem ráfizetett, azért a fehér váza alá, az évszám mellé csak a keresztnevemet írtam. A másik képem ezen a tárlaton itt Párizsban készült 1955-ben. Nagy formátumú, bolond. Színes. Szabad. Csapongó. A Barangolás Párizsban című tárlatomon, melyet 1955-ben rendeztem Szabadkán, az egyik gyár megvett egy párizsi képemet. Nekem három képet kellett kivinnem, hogy válasszanak. Egyet meg is vettek, de én kint hagytam mind a hármat. Nemrég kimentem a gyárba, és mondtam, hogy vissza szeretném kapni a képeimet. Nem lehet, válaszolták, mert a képek belekerültek a leltárba, és rájuk van szegezve a leltári szám. Hozok helyettük másik, még szebb képeket, mondtam, és így is lett. A leltári számokat levettük a két párizsi képről, és rászögeztük két újabb képre. Az egyik visszamentett kép ez, ami most majd azon a tárlaton Szabadkán újra közönség elé kerül, a másik visszamentett az 1955-ös párizsi műtermem, most a hegyesi Németh István lakásában lóg.

A harmadik katalógusban levő képem egy monumentális, sárgára száradt szamárkóró. 1957-ben festettem, Nagy Ferenc vásárolta meg tőlem a Földművesszövetkezetek Szövetsége részére. Most ez a kóró a szövetség jogutódjának, a szabadkai tervhivatalnak a tulajdona.

A negyedik képem a jubiláris tárlaton Ó-Moravicán készült, az Otterbein tanyán, 1964-ben. Ezt a képet soká festettem. Valami megmaradt benne abból a kétdimenziós kubizmusból, amivé a tövis-ciklus annak idején átvedlett.

Az ötödik kép címe: Cím nélkül. Olaj, 1970. A repülő sámán ciklusom egyik végső eredménye.

A sámán-cikluson belül is bezárult egy kör, amely valahol az idők mélyén indult el, onnan, ahonnan a repülő sámánok legendái indulhattak és valahol a Holdon zárult, ahol tavaly nyáron Armstrong cipőinek a nyoma cifrázta ki a nyomtalan talajt végérvényesen.

1955. január 3.

Tegnap bekukkantottam a Louvre-ba. Egypár hónap kellene, hogy átnézzem. Vagy egypár év? Ilyen bizonytalan anyagi helyzetben el sem lehet kezdeni a múzeumlátogatásokat. Itt vagy meg fogok dögleni, vagy sokáig kint maradok. Ez a két lehetőség van. Harmadik nincs.

1970. október 1.

Csütörtök, dél a metróban.

Már két és fél órát gyalogoltam ma a Louvre, a Börze és az Opera között. Most a Bastille-nál kiszállok. Reggel szemerkélt az eső, most süt a nap. Az opera és a börze, a tisztára mosdatottak, csak úgy ragyogtak a napsütésben.

Fittyfenét. Továbbvitt egy állomással a földalatti. Kiszálltam és most sétaúton vagyok visszafelé. Leültem ebben a parkban a gyerekek és az öregek közé. Ma délelőtt kérdeztem a Galerie de Rohan-ban Csermákot. Ott nem is ismerik.

Újra meg újra beleolvasok a régi naplóba, és nap-nap után szebben ragyog előttem Madame D. alakja. Ma reggel séta előtt kimetróztam a Gare de Lyonra, és a telefonkönyvben kerestem a címét. Nem találtam. Mai sétám alatt elmentem még megkeresni azt a vendéglőt, az Arany Oroszlánt. Lórival is kerestük. Ott akarunk szombaton ebédelni. Nincs már az Arany Oroszlán. Úgy látszik, időleges vagy végleges nyugalomba vonult K. úr, a vendéglős.

1955. január 3.

Ma elmentem Monsieur A.-hoz. Az Arany Oroszlánból küldtek hozzá. Nagy képlerakata van a város központjában. Főleg régi képek. Idézem: „Menjen maga haza. Itt éhen fog pusztulni. Vagy menjen ki Kanadába. Mit akar itt?" „Tanulni." „Tanulni? Élni, barátom! ÉLNI! No írja fel Monsieur P.-nek a címét. Írjon neki egy levelet. Írja meg neki, hogy hogy és mint van. Ő nagy művész. Egy nagyon nagy művész. És egy nagyon rendes ember. Kérjen tőle randevút." Megköszöntem A. úr szívességét, és továbbmentem. Voltam a konzulátusunkon is, és ahogy illik, és ahogy mondva lett, bejelentkeztem. És megkerestem a házat, ahol Madame D. lakik. Hozzá ajánlólevelem van. De valahogy nem mertem becsöngetni. Nem baj. Holnap becsöngetek. Szurkolok, mert a lakás Párizs igen előkelő negyedében van... Ma este nagyon szépen esett a hó. A külvárosban barangoltam. Apró kis kocsmákban iszogatnak az emberek. Borokat. Jó fajborokat. Csorgott a nyálam.

Visszafelé gyönyörű kislányt néztem a metróban. Az Étoiltól a Bastille-ig. Nagy, riadt fekete szemei voltak, és nem festette a száját. De tetszett! Pedig nekem most nem ilyen kellene... Megfogalmazom a levelet P. úrnak, a nagy festőnek.

A séta tovább tart. Baudelaire mester utcájában találtam egy magamhoz illő tusfürdőt, amelyet holnap 14 órakor nyitnak. Végigmentem egy utcán, ahol mindennemű élelem kapható a járdán. Megettem két szép friss banánt. Most értem el addig gyalog, ahova sokkal előbb eljutottam volna, ha nem egy, hanem két megállóval visz tovább a metró. Mert itt a téren is, ahol ülök egy csésze kávé mellett, metrómegálló van. Csodálatosan süt a nap és nagy fehér kumuluszok terpeszkednek az égen. Itt ez már az igazi, turistamentes Párizs. Annyira az, hogy még cédulát sem

hozott ki a pincér a feketével: meg van róla győződve, hogy tudom, mennyibe kerül. Csodálatosan melegíti térdeimet ez az őszi napsütés. Sokszorta szebb élni, mint azt tizenöt évvel ezelőtt feltételeztem.

Gare de Lyon.
Este hat óra.
Ma délután cselekedtem egy újabb collage-t. Négy metrójegy, egy üres sztaniol vitamintartó, egy jegy az automatamérlegről, két belépőjegy a Rodin múzeumba és egy aranyozott sztaniol kör, amely valószínűleg üveget díszíthetett. Ennyiből áll a figura. A kör a feje, a négy metrójegy a végtagjait jelzi, a többi a törzse. Kék csomagoló papírra, ember formájúra van ez mind ráragasztva, egy éjfekete alapon.
Most már izgat a régi napló. Másolom tovább.

1955. január 3.
Most már kezdem érteni, miért lett Račić öngyilkos Párizsban. Idegennek lenni valahol borzalmasan nehéz, de idegennek és koldusnak egy személyben, majdnem elviselhetetlen.

1955. január 4.
Úgy tizenegy óra lehetett, ahogy odaértem. Egy hatemeletes lakóház. Nem bérpalota. Lakóház. Süppedő szőnyeg kanyarog fel a lépcsőn, egészen a hatodik emeletig. A lift úgy működik, mint egy álom. Becsöngettem. Semmi. Újra becsöngettem. Újra semmi. Öt perc múlva újra becsöngettem. Léptek. Egy tizenhét éves fiú nyitott ajtót, és azt mondta, hogy a Madame úgy két óra körül jön haza. Bocsánatot kértem a háborgatásért és távoztam.
No, majd kettőkor.
Elindultam megkeresni a követségünket, de az a pofa a konzulátusról, úgy látszik, nem adott jó címet. Nem találtam.

(Bekeretezve, nagyobb betűkkel, egyenlet formájában.)

Párizsban idegennek lenni, pénz nélkül, plusz egy kis pesszimizmus, plusz egy kis intelligencia egyenlő öngyilkosság.
Láttam a kirakatban egy nagyon kedves Dufy-képet. A Louvre udvarát ábrázolja. Gyönyörű alkotás. A könnyedsége itt is tökéletesen kifejezésre jutott. Lila, zöld és barna harmóniák. Nagy sejtelmes színfoltok, erős, határozott és mégis játszi akcentusokkal. Mintha játszott volna, amikor festett. Pedig dehogy játszott! Pattanásig feszített idegmunka ez a mesterség... Ezért az egy képért is érdemes lett volna eljönni ide. Hát még a többi! Előre, Mestró!

Madame D. mosolyogva nyitott ajtót. Rögtön meghívott ebédre. Természetesen elfogadtam. A lakás egy álom. Kárpitozott bútorok. Karácsonyfa. Szőnyegek. Képek. Kandalló. Függönyök. Az ebéd: sült, krumplival és mustárral, sajt, vörös bor, narancs és datolya. D. úr egy igen szimpatikus öregúr. Á, Novi Sad, mondja, ott jó dohány terem. Oui, oui, mondom én. No és milyen az élet ott? — kérdezi. Elég jó, mondom én. Úhüm, mondja ő. Szóval nagyon jó. Nehéz, mint mindenütt, dadogtam, de azért jó. Újra hümmögött D. úr, ujja közé fogott egy datolyát, megusztálta, bekapta, és újra megállapította, hogy arra mifelénk jó dohány terem.

Madame D.-nek leadtam a nagy helyzetet (anyanyelvünkön), ha nem kapok valahol állást, munkát, vagy valami cselédszobát, akkor a metróban fogok aludni. Nagyon megértőnek látszik ez a francia asszonnyá lett magyar lány. Eléggé átérezhette a helyzetemet. Gondosan ápolt arcán a szánalom, a csodálkozás váltogatták egymást. Búcsúzáskor azt mondta, hogy pénteken jöjjek el újra, addigra talán kitalál valamit.

Fütyürészve gyalogoltam vissza a szállodába. Kb. tíz kilométer. Mindent megnéztem. Szívom magamba Párizst, mint az ópiumot.

Holnap meg kell keresnem P. urat, a nagy művészet, a követségünket is, mert újságot szeretnék olvasni. Olyan vagyok, mint egy süket.

1955. január 5.

Ma újra nem intéztem el semmit. Eladtam egy üveg pálinkát, és egy óriásit csatangoltam. Most már illene írni a 7 NAP-nak egy riportot. El is kezdtem az írást, de riport az nem lett belőle. Beledugtam a naplóba. Ajánlásnak.

(Visszalapozok. A füzet elején ez áll január 5-i dátummal):

Idegen! Ha Párizsba érkezel, nem baj ha nem tudsz franciául, de az erszényedet jól tömd tele pénzzel, vagy fordulj vissza már a fele úton! Amíg nem késő! Én nem fordultam vissza. Kiszálltam a vonatból. Csomagjaimmal elindultam a kijárat felé. Az állomás körül félelmesen és fenségesen zúgott a város. Ekkor már késő visszafordulni. Párizs ellenállhatatlanul vonz, és úgy érzed, hogyha most visszafordulnál, összedőlne a világ. Ekkor már senki sem fordulhat vissza. Mert hazaért.

Öt napja vagyok itt, és csak most sikerült szavakba önteni az érkezés hangulatát.

Az idő egészen megenyhült. A hó elolvadt. Felszáradt. Igaza volt Konjovićnak, amikor azt mondta, hogy itt nincs tél.

Visszatérek a pálinkaeladásra. Elmentem az Arany Oroszlán tulajához, K. úrhoz, és előhúztam a zsebből a szilvóriumot. „Nézze, uram, én ezt nem vehetem meg, mert nekem ezt itt nem szabad tartanom. De talán János" — és a pincérére mutatott. János elvette tőlem az üveget. Megnézte. Megkérdezte, mennyit kérek érte. Megmondtam, adjon érte egypár száz frankot. János a gazdájára nézett. K. úr salamoni hangon, de végtelen jóindulattal kimondta a végszót: „Adjon érte négyszáz frankot." János kifizette a pálinkát, K. úr pedig egy kis csomagot nyújtott át. „Tegye el, kérem, egy kis paprikás szalonna. Jól fog majd jönni!" Megköszöntem. Távozóban szívem megtelt ritkán érzett jó melegséggel. Ezért a darab szalonnáért nem kellett verekedni. Vissza fogom a pasinak fizetni, ezerszeresen!

1970. október 2.

Péntek, 10 óra 20, valahol a Folies-Bergère környéke.

Egy kis büfében ülök. Reggel a Le Peletier állomáson szálltam ki a föld alól, hogy Monsieur A. képkereskedőt megkeressem, azt aki nekem annak idején azt tanácsolta, hogy menjek haza Párizsból, mert itt éhenhalok. Keresése közben elkószáltam a következő metróállomásig, a Cadet-ig. Gondoltam, onnan közel van az egyik címem, amelyet a Gare de Lyonon írtam ki a telefonkönyvből. A Madame D.-k címeinek egyike. Persze nem így lett. Itt sem találtam Madame D.-t. A. úr üzlete, gyö-

nyörű képkereskedése helyén egy leárazott ruhaféleségeket nagyban árusító raktárszerű bolt van. Zárva. Monsieur A. is úgy látszik az Arany Oroszlán főnökével együtt nyugalomba vonult. A Folies-Bergère környékén, itt, szép gyümölcsöket, húsokat, halakat árulnak az utcán. Vettem két szép banánt és megettem. Poharat is veszek ma, mert az almalé helyett feketeribizli-szörpöt iszom ezután. Egy liter ribizliszörpből két liter italt lehet készíteni, ám ehhez pohár kell, mert a szörppel félig öntött poharat tele kell a szobám sarkában levő csapnál töltenem vízzel: vége az üvegből ivásnak. Most ücsörgök itt a bisztró sarkában, és Monsieur A.-ra és Monsieur K.-ra gondolok. Monsieur A. el volt már hízva, szép nagy tokája volt, és rettenetesen magabiztosnak láttam. Gyönyörű üzlete és rengeteg képe volt. No nem Goya-, Matisse-, Picasso-képek. Szép tájképek és csendéletek, amelyekre szüksége volt itt, az Angleterre kávéház tövében meghúzódó képkereskedés közönségének.

Nemrég otthon egy fiatal barátom élesen bírálta a párizsiakat, azért, ami a Place du Tertre-n ma zajlik. Amikor erről szó esett, azt mondtam, hogy ez azért van, mert ez KELL. Ha nem kellene, nem lenne! Amíg ennyi sokpénzű, balfácán turista azért özönlik oda, hogy ezt lássa, ez lesz. Vasárnap múlt egy hete, hogy a Grand Palais-ban a zárás előtt álló Matisse-tárlatot néztük Lórival. Annyian voltak, hogy... hogy rengetegen. Tehát az is van. Mert az is kell. Pedig oda a vasárnapi, vagyis a féláru belépőjegy is három frank. Azaz 6 dinár és 75 para...

A másik öregúr, K. úr, akit hiába kerestem, higgadt, sovány, mértéktudó ember volt. Sötét ruha, fehér ing, nyakkendő. Amíg Párizsban voltam, 1954 szilveszterétől, 1955. március végéig, a postán mindig az ő vendéglőjének címére érkezett. Most, ha belegondolok, mekkora patáliát csaptam akkor, mert nem érkeznek a csomagok otthonról, egy kicsit mosolygok magamban. Ugyanis akkor az egész párizsi egzisztenciám a rendeletek között mutatkozó résen építődött fel — elméletben. Ugyanis nem volt szabad élelmiszert és pénzt kivinni, de szabad volt csomagot küldeni. És én megorganizáltam, hogy a megengedett 3 kilós élelmiszercsomagok rendszeresen érkezzenek. A csomagok állítólag fel lettek adva, de állítólag nem érkeztek meg. Még a postaügyi miniszternek is fogalmaztam levelet. Már nem tudom, elküldtem-e. A levél piszkozatának egy része megmaradt a naplófüzetecskémben, ide másolom:

Poštovani druže ministre!

Izvinjavam se, što vam uzimam dragoceno vreme sa svojim sitnim problemom, ali krajnja nužda me primorava, da vam se obratim. Studiram u Parizu, i od 17 januara pa naovamo predato mi je u Vojvodini 7 paketa na adresu: Safranj Imre, Restaurant Le lion d'or, 29. Rue Choiseur, Paris 2. Paketi su sadržavali nekvarljive namirnice.

Felsorolom, hogy pontosan honnan és mikor lettek a szóban forgó csomagok feladva, és folytatom:

Do sada ni jedan primio nisam. Zbog toga ovde formalno gladujem.

Molim Vas, da u okviru vaših mogućnosti, učinite sve da paketi što pre krenu, ako su negde zastali, a ako su poslati, budite ljubazni...

Itt szakadt meg a levél, amelyet valószínűleg úgy fejeztem be, kész röhej, hogy a miniszter írja meg nekem, hogy dátum szerint mikor hagyták el a csomagok az országot.

Délután, a Bastille téren.

A fürdőből értem ide. A Baudelaire utcában mindjárt a parkocska után találtam egy kis tusfürdőt. A franciák így írják: douche! Nos, ott rendeztem egy kegyetlen nagy feredést, s most éppen jólesik az AU TAMBOUR (ami valószínűleg „A tamburához") kocsma üvegkalitkája itt a térre nézőn, ahova besüt a nap. Ma postára dobtam az üdvözlő lapokat haza, most pedig írok egyet Savónak, akinek megígértem, hogy ezt a most készülő kétsíkú naplót megírom.

Strašno puno radim i fino mi je. Ne samo knjigu pišem tebi već i ciklus kolaža pripremam onima, koji su mislili, da posle letećih šamana neću znati šta slikati. Medu ovima sam u prvom redu i ja. Mislim, da ću šamane slikati i dalje kod kuće, ali ovde, ovde je nešto drugo. Ovo je jedan od najlepših intermeca u mom životu. Zato dolaze kolaži. Nema dana, da bar za trenutak ne mislim na tebe, ako se latim pisanja, bar onda. Zato si i ti u izvesnom smislu u Parizu.

És üdvözlet. Ezt írtam Savónak.

Érdekes, most ezekben a napokban látom, mennyire hullik szét a régi párizsi napló. Az első napokban rendszeresen írtam, dátumozva minden sort. Rajzot. Minél tovább maradtam, annál széthullóbbá váltak a feljegyzéseim. A tintával írott, dátumozott, olvasható sorokból kusza, majdnem olvashatatlan ceruzasorok lettek. Dátum nélkül. Összevissza keverve, vázlattal, levéllel, levélpiszkozattal.

Ma délben, amíg A. urat és Madame D.-t kerestem, betévedtem a Lafayette nagyáruházba. Huxley Szép új világa jutott eszembe, miközben emeletről emeletre sodort a mozgólépcső. Voltak pillanatok, amikor nem lehetett megkülönböztetni a bábut, a manekent és az elárusító hölgyikét. Az embernek beleütődik egy alakba a könyöke, pardont mond neki, és csak később veszi észre, hogy a nő bábu. Kellemes könnyű melódiákat zsongtak a hangszórók: mindenki sietett, de senki sem tolakodott. Egy csomag vattát akartam venni, hogy azzal a rozmaringolajjal illatosított alkohollal kezdhessek valamit, ami ott lapul a szekrényem sarkában, meg egy poharat. De azt hiszem, a vattát is meg a poharat is kisebb boltban veszem meg.

Métro Place de la Concorde.

Úgy látom, most kezdődik a csúcsforgalom. A metrókocsikban egyre sűrűbben áll az utasnép. Mellettem az automata cukorka- és rágógumiárus-gép egyre sűrűbben kattog. Hogy hová megyek? Ezt kérdezem én is magamtól. Illene tudnom. Azt hiszem, újabb állomásra sétálok át, itt a Concorde tér alatt, olyan vonalra szállok fel, amely ismerős helyre visz.

1970. október 3.

Szombat, reggel, métro Saint-Paul.

A poharat már megvettem. Plasztikpohár. Színesen harántcsíkozott. Mézzel volt tele. Román vegyes virágmézzel. Székelyország jutott

eszembe. Éppen az az út, amely Farkaslak felé visz. Meg az a két hatalmas fa Tamási szép, magas, aránylag új fejfája mellett. A Musée de l'Homme-ban láttam egy régi székely kaput. Szóval megvettem egy pici kis önkiboltban, a Bastille-től a Rue de Rivoli felé ballagva, agyonfürödve, tisztán, megvettem a pohár mézet és szépen még aznap este meg is ittam. Harminchárom deka méz vala a pohárban. Így most van poharam. Plasztikfedéllel. Tehát van mixerem is. Hogy mit keverek vele? Tejport veszek, és tejet fabrikálok benne. Ízléstelen fekete-arany vignetta volt a pohár-mixeremen. Azt leáztattam róla és most a pohár ott díszeleg a mosdóm feletti plasztikpolcon. A szoba frissen van tapétázva, Lóri meg én aludtunk benne először az újratapétázás után. A padlóra ragasztott faltól falig műszőnyeg még össze volt csöpögtetve, a lavábót körülfogó zöld plasztikfüggöny fémrúdja még lógott, és persze a függöny is, amikor — azt hiszem, szerda reggel volt — csomagjainkkal bevonultunk, ám mire aznapi barangolásunkból visszatértünk, már minden rendben volt. Az ágy felhúzva, és egy tarka ágyterítővel letakarva. Gyönyörű jogimadrac benne. Szóval, az „új szoba" felszentelése ránk hárult. Meg is tétetett. Ám a mosdó feletti plasztikpolcot az égő cigaretták nagyon kikezdték. Legalább tíz helyen rajtaégett a cigaretta, és az égő cigaretta nyoma az ilyen műanyagpolcon bizony maradandó nyomot hagy maga után. Ezen az emeleten a szobák lakóinak jó része szerb, feltételezem tehát, hogy a cigarettanyomok is a polcon Moravától vagy Zetától maradhattak ott. Mert a frissen érkezett még hazai cigarettát szívott legalább addig, amíg meg nem tanulta, hogy a polc nem tűzálló. Dolgoznak a fiúk. Nem látom őket. Csak a hangjukat meg az ébresztőórák csengését hallom meg. Reggel ötkor kezdődik, és fél hatig megmegszólal egy-egy ébresztőóra. Úgy látszik, attól függően, ki hol dolgozik, milyen messze a lakástól, van percre kiszámítva, ki mikor kel. Beszélni még eggyel sem beszéltem, bár részükről a kezdeményezés már megvolt. Megnézhették a nevemet a Madame-nál, és valószínűleg azt is kitalálták, hogy magyar vagyok. Ezért vasárnap este, jó fennhangon, az egyik elmesélte, hogy Magyarországon keresztül utazott és a magyar határőrök valamilyen megjegyzésére ő ezt mondta: „Hát tudunk mi magyarul is!" Egyébként a téma a nő, a munkabér, az autó és a lakótárs. Persze, ha a szűkre szabott idő megengedi. Egy nagyon vékony hangú pasas azt mondta, hogy csak háromféle nőt ismer: jót, jobbat és még jobbat! Ho-lala! Egy másik megkérdezte a látogatóját: kivel laksz? A kérdezett azt felelte, hogy a pasit tulajdonképpen ő találta, akkor érkezhetett. És leadta, milyen.

Tehát így kisebbítik a fiúk a szobabért, hogy ketten laknak egy szobában. Az autókhoz és a munkabérekhez nem értek semmit. Tehát tőlem mondhatják minden hétvégen. Akár éjfélig is. Hétköznap meg úgyis hallgatnak. Nem dolgozhatnak valami kies helyen. Spórolnak. Túlóráznak. Spórolnak, mert nők nemigen járnak hozzájuk. Túlóráznak, mert hétközben csak aludni járnak haza.

Délután a Louvre-ban.

Újra megbámultam a Bethsabée-t, a Mona Lisát, de őt nem igen lehet nézni, mert sokan bámulják, Szent Annát és az archaikus mosolyokat lent. A görögöknél. És valószínűleg most, persze Hamvas Béla Orphe-

usának elolvasása után érzem a rezonanciát az aranykor és az aranykor utáni összes nagy értékű képzőművészeti alkotás között. Egy kis merészséggel azt is fel lehet tételezni, ugorjak már én is fel és nyargaljak egy vesszőparipán, hogy a mű értékének nagyságát azzal lehet felmérni, mekkora közötte és az aranykor művészete között a rezonancia.

Nevetséges és nagyképű misztifikálásnak hangzik, de a legrégibb egyiptomiakat, asszírokat, Gilgameseket és Mózeseket nézve olyasmi motoszkál bennem, hogy azok még tudtak valamit, egészen konkrétan tudtak valamit, amit a későbbi dinasztiák már hamisan és egyre hamisabban értelmeztek, és még később pedig már még ez a hamis értelmezés is összebogozódott, és semmiben sem hasonlíthatott azokra a régi tudósokra.

KERÍTÉS

(Színmű)

GOBBY FEHÉR GYULA

Személyek:

Apa	Férfi
Anya	I. asszony
Fiú	II. asszony
Szomszéd	

(A szín teljesen üres. Kívülről motorzúgás hallatszik, majd Apa és Anya szaladnak be.)

APA: Föld! Föld! Nézzétek, föld!

ANYA: Megjátszod az árbócőrt a Santa Mariáról? A munkásosztály Kolumbusza!

FIÚ: *(hangja)* Én azt hiszem, apa inkább az amerikai földfoglalókra hasonlít.

APA: Mi közöm nekem az amerikaiakhoz?

FIÚ: *(besétál)* Kolumbusz ugyanis nem saját maga számára fedezte fel az új világrészt. De mi azért kocsikáztunk annyit nyugatnak — igaz, csak a Duna mentén —, hogy győztes mosollyal rátegyük a lábunkat erre a félholdnyi magántulajdonra.

ANYA: Ne rontsd már megint apa kedvét a filozofálással.

APA: Csak mondja! Harminc éve vagyok kommunista, megérdemlek egy kis marxista leckét.

FIÚ: Nem lecke ez, apa. Ebben az egész dologban tán egy csöpp marxizmus sincs. Csak megállapítom, hogy harminc évig harcoltál a magántulajdon ellen, hogy a küzdelem eredményeképpen fél hold kertet kizárólag a magadénak mondhass.

ANYA: Apa megérdemli ezt a kis kertet. Tudod, hogy nyugalomra van szüksége.

APA: Nagyon szemellenzősen nézed, fiam, ezt a dolgot. Gondolod, hogy a harminc év eredménye semmi más, csak ez a kert?

ANYA: Játszod a rossz gyereket, aki felesel?

FIÚ: Nem vontam kétségbe az érdemeidet, de pályafutásodnak erkölcsi szempontból ez a vége.

APA: Miért nem mondod ki, hogy áruló vagyok?

ANYA: Fölizgatod a butaságaiddal apádat. Pedig tudod, hogy az orvos minden fölindulástól óvni kívánja.

APA: Ne akarj a jó fiúi érzelmeire hatni. Én vállalom a felelősséget tetteimért. Ha nem mond semmit az orvos, mi akkor is megvesszük ezt a földet. Volt pénzünk, mit csináltunk volna vele?

FIÚ: Az igaz, hogy nevetséges lett volna, ha magánösztöndíjalapot létesítesz tanulni vágyó szegénysorsúak számára. Még azt mondták volna, hogy fölvág a régi proletár.

APA: A viccelődésnek is van határa. Azt hiszed, hogy...

ANYA: Ne kiabálj! Ne kiabálj, mert leskelődnek a szomszédok.

APA: Nem érdekel. Felelőtlenül és cinikusan bánik a...

ANYA: Csendesebben! Jól tudod, mit mondott az orvos.

APA: Nem érdekel! Sem az orvos, sem a szomszédok. Elegem van abból, hogy mindig tekintettel kell...

ANYA: De ha kérlek, hogy hagyd abba. Nincs semmi értelme a vitának. Nem is értem, hogy lehet ilyesmiről ennyit összefecsegni.

FIÚ: Mindig félbeszakítasz bennünket, ha apával tárgyalunk.

APA: Engedd meg a drágalátos fiacskádnak, hogy kellőképpen leszidja az apját.

FIÚ: Ez nem érzelmi alapon történik. Amit mondok, annak...

ANYA: Hallgass el az isten szerelmére!

FIÚ: Egyszer már tisztáznunk kell, hogy melyikünknek van igaza!

APA: Úgy, úgy! Gyerünk, dobjuk el végre a piszkozatokat, előre a végső tisztázás felé!

FIÚ: Hiába viccelődsz, az igazságot nem lehet letagadni.

APA: Szóval én áruló is vagyok, meg tagadom az igazságot is?

ANYA: Ezen ne itt vitázzatok!

APA: Mit tettél te az igazságodért? Csak fecsegsz a barátaiddal együtt. Nem szégyelled apádról kikiáltani, hogy elhagyta azokat az elveket, amelyekért kész lett volna az...

FIÚ: Az akkor volt. Most már éppen te vagy az, aki csak fecseg.

APA: Én fecsegek neked?

FIÚ: Van itt még mit csinálni, épp elég.

APA: És ezt az mondja meg nekem, akit szintén én csináltam!

ANYA: Hogy beszélsz?

APA: Rá kell, hogy ébresszem, kivel is tárgyal.

FIÚ: Csak nem képzeled, hogy még azért is külön tisztelet jár neked? Inkább nekem van annál több jogom figyelmeztetni a tévedéseidre...

ANYA: Elég legyen! Arra van a Duna, egykettő, nézd meg!

FIÚ: Hiába halasztgatjuk, egyszer a végére kell járnunk, hogy ki mit gondol.

ANYA: Csak te ne járj a végére semminek. Apádnak épp elég gondja van így is, nélküled is.

FIÚ: Azért vett még egyet a nyakába, ezt a kertet itt.
APA: Helyesen tettem. Tán írassam rád? Vagy osszam szét a környék szegényei közt, mint az orosz grófok a vagyonukat?
FIÚ: Még az is jobb volna.
APA: Hát nem íratom! Jogom van rá, s megtartom magamnak.
FIÚ: Szép kis Kolumbusz, mondhatom!
APA: Szégyelld magad!
FIÚ: S ha visszamondanám?
APA: Hogy mersz apáddal így beszélni?
ANYA: Legalább kímélet legyen benned, arra a Duna, eredj sétálni.
FIÚ: Akár vissza se gyere, ugye?
ANYA: De fiam! Ne sértegess!
APA: Ezt nekem mondta. Nekem szánja a sértéseit. Csakhogy én már túl vagyok rajtuk, föl se veszem.
FIÚ: Nem én sértegetlek, a valóság ölti rád a nyelvét. Pont az ellenkezőjét csinálod, mint amit akartál. Csip-csup földecskéért harcoltál talán?
APA: Mit tudod te azt.
FIÚ: Ezért harcoltál?
APA: Elég legyen!
FIÚ: Felelj!
APA: Honnét a jog számon kérni tőlem bármit is?
FIÚ: Nem mersz felelni?
APA: Kivel beszélsz?
FIÚ: Remélem, a régi apámmal.
ANYA: Elrontjátok ezt a szép napot. Hát érdemes kijönni veletek a természetbe?
APA: Te kétségbe vonod a létemet.
FIÚ: Magad vonod kétségbe előttem.
APA: Ne halljak többé egy szót se. Viszket a tenyerem.
FIÚ: Nem vagyok már kisgyerek.
APA: Annál rosszabb vagy: éretlen kamasz!
FIÚ: Semmit nem ment, ha engem gyalázol.
APA: Zavaros a fejed még.
FIÚ: Vagy neked nehéz eligazodni a megváltozott világban.
APA: Hát én ezt nem bírom...
ANYA: Eredj, eredj! Ha sétáltál egyet, megnyugszatok.
FIÚ: És én bírjam elhallgatni az igazságot?
APA: Tűnj el innen!
ANYA: Majd visszajössz fél óra múlva.
FIÚ: Értsd meg, anya, fél óra múlva se változok meg.
ANYA: De megnyugszatok. Apádnak megtiltotta az orvos, hogy izgassa magát.
APA: Pokolba az orvossal, mit ért az ehhez!
ANYA: Ne ordíts, mit szólnak az emberek. Először vagyunk itt.
FIÚ: Én utoljára.
APA: Legalább nyugtom lesz tőled.

FIÚ: Az nem változtat a tényeken.
APA: Te meg a tények, te tacskó!
FIÚ: Engem nem tudsz megsérteni, mert igazam van.
ANYA: Csak forogtok körbe, mint a kutya a farka után. Nem kívánom tovább hallgatni a veszekedést. Én elmegyek.
FIÚ: Maradj, anya, már itt se vagyok.
APA: Tán gyalog mész vissza a városba?
FIÚ: Az én gondom.
APA: Nem is lenne baj, legalább közelebbről is megismerkedsz a tényekkel meg a „valósággal". Az majd lehiggasztja a képzeleted.
ANYA: Eredj, sétálj egyet.
FIÚ: A valóság az mindig...
APA: Mindentől csak óvtunk, honnan ismernéd a valóságot?
FIÚ: Jobban, mint hiszed.
APA: Micsoda ifjonti gőg!
FIÚ: Mondjak valamit az öregekről?
APA: Szemtelenkedsz?
FIÚ: Csak válaszolok.
APA: Ne feleselj!
FIÚ: Szólni tán szabad?
APA: Itt én parancsolok!
FIÚ: Megérkeztünk. Igazi apai érv.
APA: Mondtam, hogy hallgass.
FIÚ: Megyek...
ANYA: De vissza gyere!
FIÚ: Én elmegyek, a valóság marad!
APA: Hála istennek, nem is a képzelgéseid!
FIÚ: Csak a tieid!
APA: Nem fogod be a szád?
ANYA: Ne! Apa, ne izgasd magad ennyire fel!
FIÚ: Nincs több szavam. *(Balra el)*
APA: Övé kell, hogy legyen az utolsó szó, ha megfojtják, akkor is.
ANYA: Mondom, hogy nyugodj meg. Ne kiabálj.
APA: Majd ő megmondja, mi a valóság!
ANYA: Türtőztesd magad. Elment már.
APA: Na és, ha elment? Hol kiabáljak, ha itt se szabad? Alig vártam, hogy kiszabaduljak a lakásból, hogy legalább egy kis tér legyen körülöttem. Hol kiabáljak?
ANYA: Itt semmiképpen?
APA: Otthon egyik oldalról a nyájas mérnökné figyelmeztet, ha „véletlenül" hangosabb vagyok, a másik oldalról a tanár úrék vetnek rám némán szemrehányó pillantásokat. Felülről lekopognak az ezredesék, alulról felküldik a háztartási alkalmazottjukat. Szabadulni akarok. Mióta a szónoki emelvényekre felszerelték a mikrofonokat, már a gyűléseken se lehet kiabálni. Hát legalább itt szabadjon kiereszteni a hangomat.

ANYA: Hát ereszd ki, van nóta elég a világon. Dalolj, mulass.
APA: Nincs kedvem hozzá.
ANYA: Láttam, hogy rezgett a függöny azon a szomszéd házon, amíg veszekedtetek.
APA: Csak bámuljanak. Semmi közük hozzá, mit csinálunk.
ANYA: Azért nem kell cirkuszt rendezni. Úgy kiabáltál, hogy belefájdult a fejem.
APA: Az én fiam, hát jogom van rá kiabálni. Még mindig jobb, ha én győzöm meg, hogy szélsőségesek a nézetei, mint ha fejjel megy a falnak.
ANYA: Jól van, ne kezd megint. Inkább nézzünk körül. Nézzük meg, mit is vettünk azon a rengeteg pénzen.
APA: Én már láttam.
ANYA: Nekem is megmutathadnád. Legalább elfelejtem az előbbieket. Ültél már ezen a padon? *(Leül)*
APA: Nem.
ANYA: Gyere, ülj mellém.
APA: Igazad van. *(Leül)* Alig vártam, hogy megszabaduljak az otthoni nyűgöktől, hogy elfeledjem a gondjaimat, most meg csak mérgelődök tovább.
ANYA: Az cseresznyefa?
APA: Azt hiszem.
ANYA: Nem tudod? Miért nem kérdeztél meg mindent pontosan?
APA: Őrültem, hogy az öreg ráállt az alkura. Először hallani sem akart róla, hogy eladja a házat és elköltözzön.
ANYA: Mégis meg kellett volna érdeklődnöd, hogy melyik fát hogyan gondozzuk, mit vessünk a földbe.
APA: Hát majd permetezzük őket. A földbe meg virágokat vess, hadd legyen szép itt minden. Más nem kell úgyse nekünk.
ANYA: Nem hagyom kihasználatlanul ezt a szép kertet. Sok minden megteremhet itt.
APA: Ki fogja gondozni? Azt hiszed, lesz annyi időnk kijárni hetente többször is?
ANYA: Majd teremtesz szabad időt magadnak, ha kell. Akár itt is alszunk. Minek van ez a ház?
APA: Kérdés, ráérünk-e majd valóban. Tulajdonképpen szívesen laknék itt. Még öregapámtól hallottam, hogy az embertől mindent elvehetnek, de a tudását meg a földjét nem. Pedig neki se volt soha egy talpalatnyi földje, szegénynek.
ANYA: Neked most van.
APA: Van. De a fiam szerint...
ANYA: Ne kezd újból, kérlek, ne kezd újból. Szeretsz itt lenni? Akkor mit töröd a fejed a munkásosztályon meg a magántulajdon elvein? Szívd a friss levegőt, terpeszkedj el a füvön vagy a padon és pihenj.
APA: Azt hiszem, igazad van. Szeretném már egyszer szabad-

nak és gondtalannak érezni magam. Hogy ne kössön semmi. Ne zavarjon semmi. Ne gondoljak semmire, csak feküdjek a napon, süttessem a hasamat. Tudod, mióta nem barnult le már az én karom? Már huszonöt éve nem voltam képes lebarnulni.

ANYA: *(fölkel és sétál)* Majd ha nyugdíjba mész.

APA: Van már, aki várja, hogy mikor léphet a helyembe. Ne emlékeztess még te is erre. Nem vagyok még annyira öreg.

ANYA: Csak azt mondom, hogy akkor lesz igazán értelme ennek a földvásárlásnak. Kora tavasszal kijövünk ide, és késő őszig be se tesszük a lábunkat a városba.

APA: Jól jött ez most is. Végre egyedül vagyunk. Végre nem ütközünk senkibe. Végre nem szól bele senki a dolgainkba. Itt azt csinálunk, amit akarunk.

ANYA: No és mit akarunk?

APA: Előbb körül kell nézni, milyen állapotban van a ház, a fák, a föld. Aztán majd hozzáfogunk.

ANYA: Te csak feküdj, majd én megnézem. Pihenj egy kicsit. Használd ki ezt a csöndet, ezt a nyugalmat. Itt nem zavar senki.

(Hátul bejön a Szomszéd.)

SZOMSZÉD: Igaza van, szomszédasszony, teljesen igaza van! Itt soká élhet az ember, ha akar. Mert ahhoz is akaraterő kell meg kitartás, mint minden dologhoz. De sok fejtörést nem igényel.

APA: Jó napot!

SZOMSZÉD: Jó napot, szomszéd! Örülök, hogy újra látom. Méghozzá családostól. Hát csak helyezzék magukat kényelembe.

ANYA: Éppen azon tanakodtunk, hogy ...

SZOMSZÉD: Hallom én, hallom, hogy tanakodnak. Mondom, átjövök, majd én is segítek, amit lehet.

APA: Köszönjük, majd inkább mi egyedül.

ANYA: Igazán köszönjük, de előbb körül szeretnénk nézni. Csak aztán készítjük el a tervet, mit is csináljunk.

SZOMSZÉD: Ne köszönjék előre. Visszaadják azt maguk százszorosan is.

APA: Hogy gondolja? Hiszen persze, hogy visszaadjuk a szívességet, de hát még korai.

SZOMSZÉD: Nem munkában. Nincs is nálam nagyon mit csinálni. Arra gondolok, hogy mivel itt van az átjáró ... Tudják, a szomszédság erre jár át a Dunához. Hát mondom, így aztán visszaszolgáltatnak minden segítséget.

ANYA: És éppen a mi földünkön át?

APA: Milyen átjáró?

SZOMSZÉD: Hát persze, hogy erre. Tudják, ez a terület a legkeskenyebb rész az út és a Duna közt. Így hát erre szoktunk

átjárni a vízhez. Ezen az ösvényen. Azért mondom, hogy maguk adnak legtöbbet a környékbelieknek.

ANYA: Mi nem ismerhetjük az itteni szokásokat.

SZOMSZÉD: Én jó szívvel elmagyarázok mindent.

APA: Miért? Van még valami, amit mi adunk az ittenieknek?

SZOMSZÉD: Nincs. Nincs semmi. Majdnem semmi, mert ide csak ivóvízért szoktak járni öten-hatan. Néha többen. Tudja, ha a Kaziék összevesznek a Horváth családdal, akkor azok is ide jönnek. A Horváth família. Tán négy család vagy öt. Együtt laknak, egy telken, de több ház van. Jó népek, a Kaziékkal néha összetűznek, s akkor hetekig nem beszélnek egymással.

APA: Olyankor ide járnak vízért.

SZOMSZÉD: Olyankor ők is ide járnak. De nem kell félni tőlük. Jó népek, s ha némelyik káromkodik, nem rosszakaratból teszi. Az már a szavajárásához tartozik. Föl se kell venni. Csak fürdeni ne engedje őket.

ANYA: Fürdeni?

SZOMSZÉD: Az. A János bácsi megengedte nekik. Ide hozták a teknőiket, aztán itt mostak meg fürödtek. De azt nem muszáj megengedni.

APA: Miért? A többit muszáj? A vízhordást, az átjárást, meg a káromkodást?

SZOMSZÉD: Hát... nem úgy gondolom. Csak mondom, hogy ismerjék meg az itteni szokásokat. Én csak jó szívvel segítenék, ha kell valamiben.

APA: Köszönjük, majd mi egyedül.

SZOMSZÉD: Ráérek. Gondoltam, könnyebb lesz, ha összejövünk, közben elbeszélgetünk.

APA: Most nem érek rá. Majd, ha rendet tettünk.

SZOMSZÉD: Hát akkor nem zavarom.

APA: Viszontlátásra!

SZOMSZÉD: Minden jót. Kezit csókolom, szomszédasszony!

ANYA: Viszontlátásra!

(Szomszéd elmegy.)

ANYA: Barátságosabb lehettél volna hozzá.

APA: Ő kettőnk helyett volt barátságos. Hogy a fene egye meg!

ANYA: Pszt, ne káromkodj! Meghallják.

APA: Hallja, aki akarja. Saját földemen vagyok, azt csinálok, amit akarok.

(Visszaülnek a padra.)

ANYA: Ezért van olyan sár a kút körül.

APA: Majd kibetonozom.

ANYA: Széttörtödösik.

APA: Nem hiszem. Látod, érdemes volt tegnap annyit várakoznod a vaskereskedés előtt. Most itt van a drót.

ANYA: Te tudtad, hogy itt... hogy ide ennyien járnak?

APA: Nem. Én ezt mindenképpen el akartam keríteni. Még akkor elhatároztam, hogy bekerítem, mikor először megláttam.

ANYA: Meg fognak sértődni a szomszédok. Az öreg is biztosan miattuk hagyta kerítetlen.

APA: Kinek mi köze hozzá, hogy mit csinálok! Én nyugalomra vágyok. Egy rendezett kis kertre. A mienkre, ahol nem mászkál senki. Gyere, hozzáfogunk!

ANYA: Kezdjük.

(Sietve kimennek. Először Apa jön vissza, vállán hatalmas drótköteg. Anya szerszámosládát hoz. Apa újra kiszalad, két oszlopért.)

APA: Ki látott már kerítetlen kertet! Az ember azt se tudja, hogy meddig az övé a föld. Egybeolvadnak az ágyások, a szomszédok egymás hagymáját eszik, a másik zöldségéből főznek levest, unokáiknak idegen gyümölcsből küldenek kóstolót.

ANYA: Kár volt elküldeni a gyereket. Most valóban segíthetne.

APA: Hagyjad csak! Majd én felállítom az oszlopokat, addig pihenj.

ANYA: De tudod pontosan, hogy meddig a miénk a terület? Nehogy akkor követelődzön valaki, amikor már kész a kerítés.

APA: Bízd csak rám! Kimérettük mi ezt mérnökkel is. Ide ásta a mezsgyekarót. *(Hozzáfog hátul az egyik oszlop leállításához.)* Nemcsak a kertészkedés nyugtatja meg az embert. Látod, már az is megelégedéssel tölt el, hogy itt nem parancsol majd nekem senki. Hogy itt én határozom el, mit kell csinálni, és mikor fogom megcsinálni. Itt nem függök senkitől sem.

ANYA: Gondolod, nem döntik ki?

APA: A kerítést? Azt adja meg a jó isten! Csak próbáljon hozzányúlni valaki. Még hogy kidöntik! Nem lesz az olyan könnyű. *(Kopácsol)* A kerítés szükséges valami. Nemcsak választóvonal a kertek között. Biztonságot is ad az embernek. Képzeld el, itt ülünk majd a padon, s a mi kis területünk körül végigszalad ez a hatalmas drótkerítés. Valahogy úgy érezzük majd magunkat, mint amikor gyerekkorunkban télen a kályha mellett ültünk. Kinn fújt a szél, hordta a havat, csípős hideg volt, bent meg álmosító, lustító meleg. Ilyen biztonságot ad a kerítés.

ANYA: El sem tudtam képzelni, minek kellett fölpakolnod egyszerre azt a sok holmit.

APA: *(előre jön az elülső oszlophoz)* Most látod, hogy nem volt pénzfecsérlés. Dolgozunk majd, kapálunk, öntözünk, gyomlálunk, s akkor valami senkiházi erre jár, kedve szottyan rá és megdézsmálja a veteményest. Inkább ki-

adok egy kis pénzt a drótra, de ilyesmi nem fog megtörténni.

ANYA: Gondolod, nem lehet majd bemászni a tetején?

APA: Lehetni lehet. De azért megszaggatja a nadrágját a hegyes drót annak, aki megpróbálkozik vele. S ne feledd el, más lelkiállapot kell a mindenki számára kínálkozó kertbe bemenni, és más, hogy egy ilyen hatalmas védőfal legyűrésére szánja rá magát az ember. Már az a tény, hogy elválaszt valami a gyümölcsfáktól, jelzi, hogy tilalmas a közeledés feléjük.

ANYA: Édesebb a tiltott gyümölcs.

APA: Ez a kerítés majd megkeseríti. *(Kopácsol)* Tulajdonképpen a kerítés a leglényegesebb. A kerítés határozza meg a kertet. Nemcsak körülhatárolja, hanem meg is határozza. Ha rendben van tartva a kerítés, szorgalmas a gazda. Ha magas, akkor erős törvényű emberé. Ha meg alacsony, átléphető, vagy ritka lécekből összetákolt, akkor nemtörődöm alaké, aki sem a másét, sem a magáét nem becsüli.

ANYA: Neked egész elméleted van a kerítésről.

APA: Van hát! Ez az első dolog, amit felépítek a kertemben. Valójában most válik igazán kertté ez a terület. Én varázsolom kertté. Bekerítem. Tartsad csak! Meghatározom a jellegét. *(Fölkapja a fejét.)*

ANYA: Mi jutott eszedbe?

APA: Ez a kölyök! Hogy én most a magántulajdonért küszködök.

ANYA: Ugyan már! Ez a fél hold nem változtat a társadalmunk rendjén.

APA: Tán igazsága is lenne a fiúnak, ha mindenki következetesen tartaná magát az elvhez. Akkor talán én sem érezném ennyire a szükségét, hogy saját földem legyen. Így meg mintha az ősi birtoklási ösztön törne ki rajtam.

ANYA: Ezen ne tépelődj, nincs rá időnk.

APA: Igazad van. De jól esik kimondanom, hogy igenis ide nem léphet be senki. Egyszerűen nem akarom, hogy ide rajtunk kívül más is betegye a lábát. Ez a kívánságom, s ha elméleti magyarázatokat keresünk rá, ki tudja, hová jutunk.

ANYA: Minek ezt magyarázni? Nyugalomra vágysz, meg egyedül szeretnél néha maradni. Nem is fog ide senki se járni.

(Jobbról egy férfi és két nő érkezik hatalmas vödrökkel, kannákkal.)

FÉRFI: Jó napot, szomszéd! Látom, szorgalmasak.

APA: Jó napot! Hova, hova?

FÉRFI: Egy kis vízért jöttünk, ha megengedi, mert...

I. ASSZONY: Erre a süket kútra kell jönnünk, mert szomjan döglünk különben.

ANYA: Maguknál elromlott a kút?

I. ASSZONY: Egy frászt romlott el, mikor sose nem is volt.

FÉRFI: Eddig az itteni szomszéd volt olyan kedves, hogy megengedte nekünk a vízhordást. Gondoltuk, ha újból olyan kedves ember lesz a szomszédunk, akkor semmi baj.

APA: Szóval eddig még nem is gondoltak rá, hogy pumpát vegyenek?

I. ASSZONY: Örülünk, ha van mit zabálni.

II. ASSZONY: Gyerünk, gyerünk! Odaég az étel, ha sokáig beszélgetünk.

I. ASSZONY: Hajítsa félre ezeket az átkozott nagy drótokat, szomszéd.

(Balra mennek. Kúthúzás, vízcsobogás.)

ANYA: No, ráfizettünk!

APA: Miért?

ANYA: Gondolod, hogy ezek megengedik a kerítés felállítását?

APA: Mi beleszólásuk volna? Ez a terület nem a városi vízvezeték-hálózaté. Itt azt teszek, amit én akarok. A föld a nevemen van, akár lövészárkokat is áshatnék bele.

I. ASSZONY: *(hangja)* Micsoda pofák!

ANYA: Ne izgasd magad. Szerencsére nem ők a közvetlen szomszédaink.

APA: Ez csakugyan szabad szájú!

I. ASSZONY: *(hangja)* Még bebüdösítik nekem a vizet!

ANYA: Hagyd őket. Majd megtanulják, hogy le kell mondaniuk az itteni lármázás örömeiről.

APA: Mindjárt felállítjuk a kerítést, és nem mászkálhat itt senki.

I. ASSZONY: *(hangja)* Löttyintsd csak oda azt a vödröt! Nem látod, mekkora szemét úszkál benne?

ANYA: Utoljára csinálnak sarat.

APA: Meg kell csinálnunk a kerítést! Jó, hogy rögtön hozzáfogtunk. Nem akarok újra mások előtt haptákban állni egész nap. Kizárok innen mindenkit.

(Jön a Férfi és a két asszony.)

FÉRFI: Hálásak vagyunk a szomszédnak. Igazán örülünk, hogy újra ilyen kedves embereket hozott erre a sors.

I. ASSZONY: Nem lökte még félre azt a vacak drótot?

II. ASSZONY: Ide tegye az ajtót, szomszéd! Mink erre járunk mindig.

FÉRFI: Errefelé nagyon becsületes népek laknak. Bennünk megbízhat, szomszéd. Ha kell valami, csak szóljon.

APA: Viszontlátásra!

FÉRFI: Én magam is szívesen segítek. Nekem különben is szokásom a szomszédjárás. Szid is érte a feleségem eleget.

ANYA: Jobb, ha mindenki a maga portáján gazdálkodik.

FÉRFI: Nagyon igaza van, szomszédasszony. De hát ha nem beszélgetem ki magam, akkor rosszul vagyok. Szeretem hallani az emberek véleményét mindenről. De megmon-

dom ám én magam is a sajátomat mindenkinek. Én már ilyen őszinte ember vagyok!

II. ASSZONY: Mennünk kell!

FÉRFI: Majd még meglátogatom magukat is. Viszontlátásra! *(Elvonulnak.)*

APA: *(lendülettel elkapja a drótháló köteget)* Fogd meg, légy szíves, a másik végét. *(Fölállítják, majd rászögezik az oszlopokra.)* Hogy ajtót! Aztán majd egész nap csikorogna a becsületes népek keze alatt. A gyerekeik meg hintáznának rajta. Végiggázolnának mindenen.

ANYA: És ki zárogatná azt egész nap?

APA: És hogy a kulcs náluk lenne! Vagy hogy ne is lenne kulcs! Akkor meg minek az ajtó? És minek a kerítés? Képzelgések. Ide nem jön be senki.

ANYA: Félsz tőlük?

APA: Félek? Hogy gondolod? Nem félek, és nem tűröm, hogy újra háborgassanak. Nem kívánok egész nap mások érdekeire tekintettel lenni. Hogy mások figyelembevétele nélkül az árnyékszékre se mehessek. Már megbocsáss, itt a saját érdekeimet fogom elsősorban nézni. Védeni fogom őket.

ANYA: De ezek bosszút állhatnak. Köveket dobálhatnak a kertbe. Szemetet hajigálhatnak át a kerítésen. Szidalmazhatnak bennünket. Gyalázhatnak.

APA: Mindezt megtehetik akkor is, ha kihirdeted, hogy a következő száz évben nem emelsz kerítést. Ha fürdőmedencét csinálsz nekik, meg motoros pumpát, akkor is. Lehet, hogy akkor még jobban. Az emberek utálják a jótékonykodókat.

ANYA: Azt se igen szeretik, ha valaki ellenáll nekik.

APA: Ezzel számolnunk kell.

(Kopácsolnak.)

ANYA: Mit nevetsz?

APA: Eszembe jutott, milyen képet vágna Váradi doktor, ha megmondanám neki, hogy az én víkendházam nem lezonitlemezekből készült, hanem rendes téglaház.

ANYA: Hát nem tudja?

APA: Honnan tudná! Titokban tartottam a földvételt, nem akarom, hogy a nyakamra járjanak még itt is az ismerősök. Ha egyszer ránk szabadítjuk őket, soha nem lehetünk egyedül.

ANYA: Jó, hogy kibírtad dicsekvés nélkül. De ha most elmondod utólag, ugyanaz lesz az eredménye.

APA: Hallgatok róla, mint a sír.

ANYA: Elterjed a hír, mint a futótűz! Másnap már itt lennének családostul.

APA: Ne félj, nem szólok senkinek.

ANYA: De a hallgatásnak is meg van a rossz oldala.

APA: Ugyan mi már megint?

ANYA: Megtudhatják így is, és akkor rád fogják, hogy azért hallgattad el, mert szégyellted...

APA: Hogy én? Becsülettel megkerestem a rávalót. Nem loptam, nem sikkasztottam, nem csaltam el senki keresetét.

ANYA: Jól van, ne kiabálj. Miért izgatod azonnal föl magad? Csak a számba jövő feltételezéseket sorolom fel.

APA: Rólam ne feltételezzen senki semmit. Legalább itt legyek gond nélkül. Legalább itt hagyjanak békében az emberek.

(Befejezik a drót felszögelését.)

Na, ez készen van.

ANYA: Föltesszük a szögesdrótot is?

APA: Mi az hogy! *(Megkopogtatja, nézi az oszlopok erejét.)*

ANYA: A legjobb lenne holnapra halasztani. Elfáradtam.

APA: Majd én egyedül. Bízd csak rám.

ANYA: Te is fáradt lehetsz.

APA: Bírom még.

ANYA: Szép magas így is a kerítés. Itt meglátszik majd, hogy ki a gazda. Be is fessük?

APA: Lehet. Majd ha a házat újraszereljük. Hogy összevágjon a színük.

ANYA: Elég erősen megszögeztük?

APA: Azt hiszem, kitart egy-két embert.

ANYA: És a drót, elég vastag?

APA: Hát persze. Ezt metszőollóval se vágnák át. Már az első szál kivenné az olló élét.

ANYA: Kifáradtál?

APA: Egy kicsit. De nem hagyom abba. Ezt ma be kell fejeznem.

ANYA: Beleizzadtál. Megfázol, aztán kész a baj.

APA: Hagyj már... *(Ismét buzgólkodik.)*

ANYA: Miért nem pihensz egy kicsit?

APA: Majd megpihenek otthon. Nem hagyhatom félbe a munkát. Még mindig be lehet mászni rajta. Aha! A szögesdrót.

ANYA: Ha azt látom, hogy hajszolod magad, elmegy a kedvem a kerttől is.

APA: Néha éppen úgy beszélsz, mint a fiunk.

ANYA: De hát légy tekintettel rám is.

APA: Tőlem pihenhetsz. Nem vagyok önző, nemcsak a saját érdekeimet nézem, ezt NEKED is csinálom.

ANYA: De én nem akarom, hogy csináljad. Mondom, hogy mára elég lesz.

APA: Belejöttem...

ANYA: Arra a Duna felé ment a gyerek. Megkereshetnénk.

APA: Szóval nem ment haza? És még azt hiszed, hogy majd én fogom megkeresni? Talán kérjek tőle bocsánatot is?

ANYA: Azóta biztosan lehiggadt ő is. Te is csendesebben beszélhetnél vele.

APA: Már nem bízol olyan föltétlenül bennem, mint azelőtt. Távolabb kerültél tőlem. Értsd meg, hogy én is csalódtam. Nekem fáj legjobban, hogy nem teremtettünk mindenkinek olyan fényes életet, ahogy elképzeltük. Hogy nem mindenki vehet kertet magának, ahol megpihenhetne! De azért mondjak le én is arról, amit a munkámért kaptam? Tehetek én személy szerint valamit?

ANYA: Már megint úgy fölhevültél...

APA: Azt se szabad? Ne halljak semmiféle tiltó szót, mert robbanok.

ANYA: Kérlek...

APA: Menj, keresd meg a fiadat, boldogulok én egyedül is.

ANYA: Igazán szívesen segítenék, de valóban fölöslegesnek tartom, hogy ma tegyük föl a szögesdrótot...

APA: Ez az én ügyem. Hagyj magamra. Hiába akadályozol, a kerítést készre akarom csinálni.

ANYA: De hát én nem vagyok ellene. Csak épp megjegyeztem...

APA: Csak lábatlankodsz itt. Elvonod a figyelmemet a kerítéstől. Úgy teszel, mintha egyetértenél velem, közben meg gátolsz a munkában.

ANYA: Ezt nem gondolhatod komolyan!

APA: De még mennyire komolyan gondolom. Igazán fölpakolhatnál már, hogy nyugodtan befejezzem.

ANYA: Ezt érdemeltem tőled? Hogy így sértegess?

APA: És én, hogy elárulj?

ANYA: Most jut eszembe, az orvos azt mondta, hogy...

APA: Ne zsarolj az orvossal. Nem jöhet ide. Ide senki se jöhet, értsd meg. Ha addig élek is, megcsinálom a kerítést, hogy be ne tehesse senki se a lábát.

ANYA: Csináld, ahogy akarod, én megyek!
(Elsiet.)

APA: *(Tovább dolgozik.)* Csak menj, hagyjál. Megcsinálom nélküled is. Még jobban. Még erősebbre. Ide ne jöjjön senki.
(Megjelenik a Szomszéd.)

SZOMSZÉD: Hű, a kutyafáját, szomszéd, de nagy építkezésbe fogott.
(Megrángatja a kerítést.)

APA: Ne bántsa azt a kerítést!

SZOMSZÉD: Ez igen! Csak az első világháborúban tudtak ilyen alaposan megerősített drótakadályokat építeni. Megizzadt, szomszéd?

APA: Ne nyúljon a kerítéshez! Mit akar?

SZOMSZÉD: Szerettem volna meghívni egy kávéra. Már el is készítette az asszony az asztalt. De hát nem hiszem, hogy ezt az akadályt át tudná ugrani a szomszéd.

APA: Köszönöm, nem vagyok szomjas.

SZOMSZÉD: Pedig ilyen nagy munka után érthető volna. Furcsák maguk, városi emberek! Lassan körülépítenek bennünket. Azelőtt, ha megindult az ember, mehetett, amerre akart, sehol sem állták útját. A szomszédok örültek, ha feléjük került. Legalább megálltak vele egy kicsit beszélgetni. De maguk városiak megveszik ezeket a kis bosztánokat, aztán első dolguk, hogy kerítést húzzanak maguk köré. Minek? Mitől félnek?

APA: Tőlem beszélhet, én úgyis megépítem a magamét, engem nem fog bepalizni.

SZOMSZÉD: S ha megvan a kerítés, akkor mi van? Ülnek mögötte, izzadnak a kertben, és továbbra is olyan mogorvák, hogy köszönni sem mer az ember.

APA: Kívül van, beszéljen csak, beszéljen.

SZOMSZÉD: Rengeteg munkát beleölnek két-három sárgarépába. Azt is megrágja a lóbogár. Pedig egy órabérükből megvehetnék az egész évi termést.

APA: Menjen innen. Ne piszkálja a kerítésemet, mert megdühödök.

SZOMSZÉD: Én csak kávézni szerettem volna. De hát már csak a rácson keresztül beszélgethetünk.

APA: Hagyja békén azt a drótot.

SZOMSZÉD: Gondolt ezeknek a vízellátására? Éppen jönnek.

APA: *(Oda se figyelve)* El is mennek.

SZOMSZÉD: Nem lesz az olyan egyszerű.

(A Férfi és a két Asszony jön be.)

FÉRFI: Dolgos ember ez a mi szomszédunk. Ez aztán teljesítmény! Miért nem szólt nekem is, szomszéd? Szívesen segítettem volna.

APA: Ez az én kerítésem!

I. ASSZONY: Hol az ajtó az istennyilába?

FÉRFI: Azt utólag teszi be az ember. Sokan úgy szokták.

II. ASSZONY: De hát hogy viszünk innen vizet?

FÉRFI: Majd megkérjük a szomszédot, hogy húzza tele a kannáinkat. Legyen már olyan kedves, szomszéd, öntse meg ezeket az edényeket!

APA: Semmi keresnivalójuk itten. Ne babrálja azt a drótot!

I. ASSZONY: Még hogy semmi keresnivalónk? Idehozom a gyerekeimet, ha szomjasak lesznek, idehozom magához.

APA: A kerítésen túl azt csinálnak, amit akarnak.

SZOMSZÉD: Erős kerítés, szó se róla. *(Megrángatja.)*

APA: *(odarohan)* Ezt ne bántsa! Ne merjen hozzányúlni.

I. ASSZONY: Nézzünk oda, hogy ordibál. Azt hiszi, nem bírok átmászni ezen a vacakon asszony létemre?

APA: *(levág egy darab szögesdrótot a tekercsről, és az Asszony előtt még egy sort húz gyorsan. Ez már a harmadik sor.)* Itt nem lehet bejönni. Itt senkit se engedek be.

FÉRFI: De én csak segíteni akarok, szomszéd. Majd én bemászok.

APA: Nem! Nem kell! Nem szabad! *(Odaszalad egy darab drót-tal.)*

APA: Nem engedek be senkit!

FÉRFI: Pedig sokkal könnyebb volna. Higgye el, nekem nem esik nehezemre az a kis munka. Úgyis unatkozom. Csak jót tesz a mozgás.

APA: Ez a kerítés a határ!

FÉRFI: No, de mi van magával? Ingyen csinálnám!

APA: Be akarnak törni? Majd megerősítem én itt is a huzalokat. *(Valóban odarángatja a tekercset, nincs is ideje levágni belőle, csak csomózza, köti.)* Énhozzám akarnak bejönni? Pont erre fáj a foguk, ugye? Nem, apuskáim, abból nem esztek! Attól én okosabb vagyok.

I. ASSZONY: Ez sajnálja tőlünk még a vizet is!

II. ASSZONY: Tán lázrohama van?

SZOMSZÉD: Mind letaposs átok a hagymámat, mit ugráltok itt, menjetek körül.

APA: Körül? Erről is gyorsan drótot húzok! *(Elrohan balra, valamibe kinn beleakasztja a drótot, húzza előre.)* Erről se törtök be, barátocskáim! Nem ma születtem én se. *(A színpad bal elülső sarkában előre odakészített karó áll, rátekeri a drótot és elválasztja magát a közönségtől is.)* Sehonnan be nem jöttök a kerítésemen!

FÉRFI: Nem addig van az! Engedjen be!

APA: Soha! *(Odarohan, ott csomózza a drótot. Szótagol.)* S e n k i n e m t e h e t i a l á b á t a k e r í t é s e n b e l ü l r e! M e n j e n i n n e n! *(A Férfi felordít, a kezére kötözte a drótot.)* Ide be nem jut. Ez az én kerítésem. Ezek az én határaim.

(Föltűnnek hátul az Anya és a Fiú.)

FIÚ: Apa, becsomóztad a kaput!

APA: Most jönnél már be, ugye? De nem lehet, be van csomózva. Állj ott meg, ez itt kerítés.

ANYA: De apa, hol a kapu akkor?

APA: Ezen a kerítésen nincs kapu! Ne közeledjetek! *(Még egy sort húz a felesége és a fia előtt.)* Ezen be nem törhet senki!

ANYA: De hogy jössz ki innen?

APA: Nem csalsz ki! Nem csaltok ki! Engem nem fogtok becsapni. *(A közönségnek.)* Csak szeretnétek bejutni, de nem lehet! Ez az én kerítésem! *(Húzza a közönség előtt a második szál drótot.)* Ez az én világom! Nem gázolhatja senki, mert én megvédem magam!

ANYA: De hát, apa, mi be szeretnénk jönni!

APA: Ide nem jön be senki, itt én vagyok.

SZOMSZÉD: Nagyon megmakacsolta magát ez az új szomszéd.

FÉRFI: Egy kis vizet kérünk csak tőle.

APA: Tőlem ne kérjetek, én se kérek senkitől semmit. Elegem van belőletek. *(Belegabalyodik a drótba, elesik, és ahogy*

forog tekeredik rá a szál.) Itt végre magam lehetek, egyedül akarok lenni.

FIÚ: Apa, mit csinálsz itt egyedül? Tisztára összeszurkálod magad.

APA: Senki se merje bántani a kerítést! Senki se merjen hozzányúlni, senki se merjen betörni rajta! Ez az én kerítésem. Ez az én falam. Ezek az én határaim.

FIÚ: Majd én beugrok hozzá.

APA: Megtiltom. Ez a kerítés megvéd engem. Ez a kerítés megoltalmaz.

FIÚ: Kitől akarod megvédeni magad?

APA: Rám akartatok rohanni. Nem lehet, itt a kerítés. Teljesen bekerítettem magam, most mit csináltok? Nem lehet hozzámférni. *(Ráhurkolódott a drót, megnyugszik, csak a hangja hallatszik tovább.)* Engem nem tudtok többé háborgatni, engem muszáj békében hagynotok. Végre biztonságban vagyok. Végre nem háborgat senki. Végre nem kell tekintettel lennem senkire. Egyetlen oldalról sem lehet engem megközelíteni. Erős kerítés véd. Végre egyedül maradtam.

(Csönd és függöny. Esetleg, a rendező megítélése szerint, a Fiú kitereli a színpadról a szereplőket, aztán, mintha óvni akarná a közönséget ettől a csúnya, fertőző jelenségtől, saját kezűleg húzza be a függönyt.)

CASSANDRA A VERANDÁN

KOPECZKY LÁSZLÓ

Fel kellene ébredni, mert kopog valaki...

— Szabad — susogom a kockás takaró alá.

Tíz másodperc alatt éveket tudok aludni. Ez történik most. Majdnem két évtized fenekét érintem bukóalvásban. Felszínre hirtelen, görcsös rándulás vet.

„Kop-kop-kop..."

— Mi van, nagymama?! — üvöltök ki, kétszeresen is hiábavalón: az öreg dáma süket, mint egy gránittömb, s ha a csoda folytán mégis válasz érkezne, én már ismét lemerültem a tudat-horizont alá... Annál is inkább, mert a kopogás abbamarad és a teraszlépcső aljáról halk duruzsolás szűrődik be.

A zümmögésnek, amelyből egy szót sem lehet kivenni, minden betűjét ismerem. A hetvenedik és nyolcvanadik életéve között az ember már nem sokat tud újítani a szövegén.

Tudattalanul kérdőjellé torzul mégis ernyedni vágyó testem, mert most már élesebb szónyilak vágódnak a mellembe.

Egyetlenegy dolgot kellene csak tisztázni ebben a tudatderengésben: *kivel társalog* az éltes úrihölgy?... Kedveseim az ebéd utáni szundításomat kihasználva elszéledtek a négy világtáj irányában.

A nagyasszony — ezt is mondtam volna már, ha nem volnék oly átkozottul álmos — ősz óta nem lát már, csak fénypásztákat és kontúrokat...

Lehet, hogy azt hiszi: ott állok az ajtóban... Pedig ott csak a seprű támaszkodik a félfának, nyéllel lefelé...

A nagymama tehát a seprűvel társalog!

Nem sok öröme telik majd benne, mert a seprű igen szűkszavú, nálamnál is mogorvább.

Megnyugszom, hogy a dolgok végül is nélkülem megoldódnak.

A nagymamának tulajdonképpen semmi másra nincsen szüksége, csak hogy jól kibeszélje magát.

Etetjük, itatjuk, öltöztetjük, fürdetjük, stafétában szaladgálunk az éjjelivel. Felvette az utolsó kenetet, — a pap már meg is halt azóta.

A sirámait, melyeket hozzánk intéz, tulajdonképpen a kegyetlen élethez kellene címeznie, hogy megvakította, megsüketítette, lábait ólombéklyóba verte.

Gondolom, ebben a seprű is egyetért velem, miközben csak úgy záporoznak feléje a vádak.

Ha a „beszélgetés" csendesebb volna, a lelkiismerettől, attól tudnék aludni.

Lám... az álomzsibbadás jól ismert első jele, az elektron-zuhatag már át is szisszent agyamon.

Arra ébredek... idő múlva, hogy a nagymama sír.

Vajon mit mondhatott neki a seprű?!

A vádak már csendesebbek, de jóval keserűbbek. Könnyen peregnek a felszínre, mert valótlanok.

Kacagj seprű, a nagyi már nemcsak azt állítja: nem bánnánk ha meghalna, — hanem hogy egyenesen az életére törünk!

„A csokládémázas keksz valamiféle keserű porral volt meghintve... Éjszaka bekopogunk az ablakán... szemébe világítunk vakító lámpával..." ...Íme, most is milyen keményen és ellenségesen nézel rá, te seprű!... Ne szólj egy szót se, úgyis tudja, mire gondolsz!

Csend lesz... Alighanem zsebkendő után kutat a vád hamis tanúja... Egérút az alváshoz... Mire az átkok menetrendszerűen megérkeznek, ki szeretném magam aludni...

Erőltetett menetben gyömöszölődnek az álomrongyok. Csak a legutolsó villan egyet eszméléskor.

...A régi házban jártam... Milyen ijesztő és idegen volt gyermekkoromnak ez a fellegvára...

Régen feleségem anyját is nagyon kedveltem örökös jókedvéért, egészséges realizmusáért... Vajon mi világíthat a szemébe éjjelente?

Igen, most már kiabál. Itt az átok. Veret a Jóistennel...

Jóistenben nem hiszek, a verés még stimmelhet.

Halkan felnevetek.

Tényleg, az igazság fényes győzelme volna, ha megbénulna az etető kéz, s a láb, amely kelletlenkedő doktorok után futkároz.

Feltápászkodom, kinézek.

Az öregasszony kihúzott derékkal, diadalmasan csoszog el kis lakába.

Talán egy hétig, kettőig újra boldog lesz, békés és elégedett, a hangját se halljuk.

De nem! — Már jön ismét.

Nézem a viaszsárga arcot. Ráncos szája körül gyermekes zavar. Kétségbeesett tekintetétől összeszorul a szívem.

Tudom, miért jön.

Bocsánatot fog kérni a seprűtől.

TISZTA MUNKA

HORNYIK GYÖRGY

Letette a villát, félretolta a tányért, megtörölte a bajuszát, aztán megkereste a mellényzsebében azt a doboz cigarettát, amit a múlt héten az unokája hozott. Kivett egyet, megtapogatta, megpuhította, majd felállt, odacsoszogott a tűzhelyhez, kinyitotta az ajtaját, kivett egy üszköt, a cigaretta végéhez nyomta, és lassan beleszívott, míg parazsat nem fogott. Becsapta a tűzhely ajtaját, felegyenesedett, és elnyújtottan köhögött. Sípolva szedte a levegőt. Lépett egyet, és a sarokban álló ládába köpött.

Állt egy pillanatig, mintha pihenne, aztán visszaült az asztalfőre. Maga elé húzta a csorba bádogdobozt, leverte a hamut a cigarettáról, és a feleségére nézett.

Az asszony már leszedte az edényt az asztalról, és odaállt a tűzhely elé, mosogatni.

Ismét elnyújtottan köhögött.

— Van még egy kis bor. Megissza? — nézett rá az asszony a mosogatótál felől.

— Nem köll most — felelte rövid szünet után. — Csak jobb ez, amit én csavarok — tette hozzá köhögve. Vastag hüvelykujjával piszkálta a cigaretta szürkésfekete hamuját.

Az asszony elmosta az edényt, az evőeszközt, végül a mosogatótálat is. Kivitte a szennyes vizet a hátsó udvarra, eltörölgetett, és a helyére rakta az edényt.

— A Pista mikor jön? — vette a kezébe a törlőrongyot, hogy még egyszer végigsimítsa vele az asztalt.

— Azt mondta, szombat délután — nyomta el az öreg a cigarettát.

— Már hullanak a szemek — jegyezte meg az asszony csendesen és nem nézett rá.

Az öreg krákogott, felállt, a ládához csoszogott, és megint köpött egyet. Széttörülte a bajuszát.

— Máskor nem ér rá — szólalt meg jó idő múlva.

Az asszony letörölte az asztalt, letette a rongyot, és bement a szobába.

Vette a kalapját, a fejébe nyomta, és kilépett a tornácra.

Perzselő levegő csapta szembe. Hunyorogva bámult a szomszéd ház vakító fehér falára. Tövében a kórók egyenesen meredtek a felhőtlen ég felé, száruk vibrált a folyékony hőségben.

Fújt egyet, szemébe húzta a kalapját, és lelépett az udvarra.

Körülnézett. A hátsó udvar lécajtaja csukva, mögötte a tyúkok tikkadtan álldogáltak a fészer mellett, az árnyékban. A vécéajtó is csukva, az istálló ajtaja azonban résnyire nyitva.

A nagykapu előtt a földön egy kóró hevert — biztosan a söprűből hullott ki reggel. Odaballagott, lehajolt, felemelte, és megindult a hátsó udvar felé. Gondosan betette maga mögött a lécajtót, a kórót a kerítés tövébe dobta, és kiment a kertbe.

A tenyérnyi földön öt sor szőlő, két meggy és három őszibarack lógatta a levelét, a szőlők között kanyargó kis ösvény szélén néhány piszkebokor, a sorok között itt-ott egy-egy kukorica.

A tőkék közé lépett, lehajolt, kitépett egy tarackot, aztán a fürtöket kezdte vizsgálni. Szép, duzzadt fürtök, nyomorult szem nincs is rajtuk, de a tőkék alján már néhány bogyó sötétlik.

Tovább nézegette a fürtöket, s ahol nyomorult szemet vagy rozsdás levelet látott, lecsípte és a kert sarkába hajította.

A sorok végén, a meggyfa alatt megállt. Hátratolta a kalapját, letörölte homlokáról a verejtéket, megtapogatta a derekát.

Végignézett a kerten: a tőkék, a fák mozdulatlanul álltak, árnyékuk kurta és vékony. Lába alatt, a földön is minden dermedt: bogár sem moccant, a rögök sivár csendben ültek a megrepedezett földön.

Állt egy darabig, aztán megindult az istálló felé. Belökte az ajtaját: a jászlak üresen ásítottak, de még mindig valami halványan derengő állatszagot leheltek feléje. A földön semmi szemét, az egykori alomnak nyoma sem látszik, a vasvilla, a lapát a sarokban, a viharlámpa is megtisztítva a gerendán.

— Virgonc!

Inkább súgta, mint mondta. A középső jászol alól nagysokára előkecmergett a kutya. Lassan odakocogott elébe, lefeküdt, és pofáját a bocskorára fektette.

Lehajolt, megsimogatta a fejét, megvakarta a füle tövét.

— Gyere, Virgonc! — szólt hátra, és kilépett az istállóból.

A kutya nem mozdult, csak feküdt, úgy, ahogy hagyta, pofájával a földön.

— Gyere, no!

Az állat felemelte a fejét, megfeszítette mellső lábait és nagy nehezen felállt. Kint az istálló előtt megint lefeküdt.

Az öreg leült, hátát a falnak vetette, és maga mellé húzta a kutyát. Tenyerébe vette a pofáját és aprólékosan megvizsgálta: a szeme véres volt és csipás, de a fogsora és a szájürege hibátlan, s a testén sem talált sebet.

Az állat behunyt szemmel, engedelmesen tűrte a vizsgálatot, csak néha vinnyogott alig hallhatóan.

Az öreg felállt, leporolta magát, és megindult. Két lépés után visszafordult. A kutya mozdulatlanul feküdt. Szólította. Az állat kinyitotta a szemét, de nem mozdult.

Visszalépett, felemelte, és bevitte a jászol alá, a hűvösbe. Keze fején érezte az állat meleg, száraz nyelvét.

Keresztülsétált az udvaron, kinyitotta, majd becsukta maga mögött a lécajtót, és belépett a konyhába.

Az asszony a kisszéken ült, zsákot foltozott.

Leült az asztalfőre, vizet töltött a pohárba, ivott, aztán elővette a dóz-

niját, cigarettát csavart, és rágyújtott. Megint elfogta a köhögés, felállt, odament a pernyés ládához, köpött, aztán visszaült a helyére.

Az asszony elharapta a szálat, egy másik zsákdarabot vett a kezébe, ráillesztette a lyukra, és kiszabta. Kócot fűzött a tűbe, és tovább varrt.

— Te, Ilon! — szólalt meg az öreg.

— Mondja — nézett fel rá az asszony.

— Valami baj van a Virgonccal. Tegnap se evett, meg most is olyan nyavalyás.

Az asszony hallgatott.

— Beteg vóna? — nézett maga elé elgondolkozva az öreg. — De füvet se rág. Mi baja lehet?

Az asszony letette a tűt.

— Nincs annak semmi baja. Nem beteg az, csak már vén.

Az öreg újból töltött és ivott.

— De ha nem eszik, elpusztul.

— Nem eszik már három napja. Pedig húst is adtam neki, csirke szárnyát, de csak megszagolta — mondta az asszony.

Hallgattak.

Az utca felől szekérzörgés hallatszott, aztán gyerekzsivaj.

Az öreg felállt, és kiment a tornácra. Megfogta az ajtó előtti oszlopot, és az istálló felé nézett.

A hátsó udvaron a tyúkok még mindig bódultan álldogáltak az árnyékban, s hátrább a kertben sem rezzent semmi. Csak az istállóajtó állt résnyire kinyitva, sötét hasadékával szinte kihívóan dacolva a kegyetlenül szikrázó napfénnyel.

Összehúzott szemmel bámulta a rést. Félig nyitott szája hangtalanul mozgott, jobb kezén az ujjak összerándultak, majd lassan szétnyíltak. Foszladozó mellénye alig észrevehetően emelkedett, a mellkas mozgását követve.

Megigazította a kalapját, hátrafordult, és beszólt a konyhába:

— Átnézek a Ferkóhoz.

Végigballagott a közön, befordult jobbra, és benyitott a sarokház kapuján.

— Adjon isten — köszönt rá az udvar végén foglalatoskodó asszonyra.

— Adjon isten, András bácsi!

— A szomszéd?

— Fönt van a padláson — felelte az asszony, és tölcsért csinált a tenyeréből: — Ferkó!

— Itt vagyok — lépett le a létráról. — Adjon isten, András bácsi! Rég nem járt nálunk.

Az öreg megköszörülte a torkát.

— Ideadnád egy órára a puskád? — szólalt meg halkan.

— A puskát? Odaadom én magának, miért ne!

A szomszéd bement a szobába, majd kisvártatva kilépett, kezében a puskával.

— Tessék, fogja András bácsi! Golyó van benne. Elég lesz egy? Adhatok még.

— Köszönöm, elég az az egy — mondta rekedten.

— Valami baj van? — nézett kérdőn az öreg szemébe. — Köll segítség?

— Nincs semmi baj. Ne fáradj, fiam, majd elvégzem én magam.

— Ráérek pedig — unszolta a szomszéd.

— Hagyd csak, fiam. Ez az én dolgom — hárította el az öreg, és elköszönt.

Vállra akasztott puskával lépett be a kapun. Bement a fészer alá, kihozta az ásót, aztán a kutyát szólította.

Az állat csak a második hívásra jelent meg az ajtóban. Szétterpesztett lábbal, imbolyogva állt, és hunyorogva nézte az öreget.

— Ilon! — szólt be a konyhaajtón. — Adj neki egy kis tejet.

Az asszony, kezében a köcsöggel, kilépett a tornácra. Megrebbent a szeme, amikor meglátta a puskát, de nem szólt semmit. Tejet öntött egy kis cseréptálba, és a küszöb elé tette.

— Virgonc! Gyere! — intett az öreg a kutyának.

Az állat odavánszorgott, és lefeküdt elébe. Lehajolt, és belenyomta a pofáját a tejbe. A kutya csak egyszer öltötte bele a nyelvét, aztán lefektette pofáját a téglára, és egészen halkan nyüszített.

Megsimogatta a fejét, füttyentett, és megindult kifelé.

Az állat, mintha erőre kapott volna, felállt és követte, de kint az utcán már az első akácnál ismét leült. Az öreg lassan ballagott tovább, időnként visszafordulva. Az állat rövid pihenő után követte, olykor-olykor utól is érte, de sűrűn meg-megállt az árnyékban.

A falu szélén az öreg leült egy kispadra, lábának támasztotta az ásót, cigarettát csavart, és rágyújtott. Mélyeket szippantott, és hosszan fújta maga elé a füstöt. A kutya ott hevert a bocskora előtt, és félrefordított fejjel, oldalról nézte.

Eltaposta a cigarettát, és tovább indult. A nyárfasornál lefordult balra, a folyó holt medre felé. Lassan, ráérősen ballagott, a kutya két lépésre követte. Az állat néha megállt, nyüszített, egyszer le is feküdt, végül azonban mégis tovább vánszorgott utána.

A holt meder partján az öreg egy pillanatra megállt, aztán óvatosan, bocskorával minden lépést előre kitapogatva leereszkedett az enyhe lejtőn. Egy öbölszerű beszögellésben leszúrta az ásót, lábának támasztotta a puskát, és megvárta míg a kutya is óvatosan le nem ereszkedik. Amikor az állat leért, megvakarta a füle tövét, megveregette a hátát. A kutya a lába elé feküdt.

Körülnézett. A folyómederben itt-ott száraz fűcsomók tarkállottak, szamártövis és néhány fűzfacsonk meredezett. A túlsó part mögött, a messzeségben, szemben a nappal, parányi fúrótornyok ékelődtek a végtelen kékségbe, közöttük hajszálvékony füstcsík — kifeszített fekete cérnaszál. Jobbra, a távolban a siló hengeres tartályai akár a zömök kukoricacsövek. Ember sehol.

Lefektette a puskát, és leült a kutya mellé. A dózni után nyúlt, aztán meggondolta magát. Fölvett egy száraz ágdarabot, és a kutyára nézett. Az lehunyt szemmel hevert, bordái egyenletesen emelkedtek-süllyedtek.

Fogta a puskát, felállt, hátrább lépett kettőt, és leült egy kis halomra. Kinyitotta a zárat, megnézte, csőben van-e a golyó, aztán térdére fektette a fegyvert. Ráköpött az ágdarabra.

— Virgonc! Hozd ide! — szólt oda.

A kutya felállt, és ránézett. Megmutatta neki az ágdarabot, aztán mögéje hajította.

Az állat feszülő inakkal, tántorogva megindult utána. Vállhoz emelte a puskát, bal könyökét a térdének támasztotta, és célzott. A háta megmerevedett, eres keze keményen markolta a fegyver agyát. Megvárta, míg a kutya az ágdarabhoz ér, lehajol, a szájába fogja és felemeli a fejét. Ekkor meghúzta a ravaszt.

A dörrenést szinte nem is hallotta. A felugró cső mellett látta, hogy az állat egy pillanatra megdermed, a nyaka megfeszül, majd hangtalanul a földre omlik. A lába még kettőt rándult, aztán csend lett.

Jó félórába telt, mire kiásta a gödröt. Beletette, ráhúzta az agyagos földet, letaposta, és elsimította. Letisztította az ásót, elővette a dóznit, csavart egyet, és rágyújtott.

Félig szívta csak a cigarettát. Eltaposta, vállára akasztotta a puskát, megfogta az ásót, és megindult haza. A partról még egyszer visszanézett: az öbölszerű beszögellés közepe táján csak a friss agyagos föld mutatta, hogy itt ásott valaki.

A néptelen utcán senkivel sem találkozott.

Belépett a kapun. Az ásót bevitte a fészer alá, a puskát kint a tornácon az ajtófélfának támasztotta.

A konyhában leült az asztalfőre, és levette a kalapját.

Az asszony még mindig foltozott.

— A Pista átszólt, hogy holnap jön — szólalt meg csendesen.

A pohár után nyúlt, de a keze félúton megállt.

— Add ide azt a bort.

Az asszony felállt, bement a kamrába, kihozta, és az asztalra tette. A poharat is elébe tolta.

Az öreg töltött.

— Megvót?! — kérdezte az asszony a tűzhely mellől.

— Meg — emelte a poharat a szájához.

— Nehéz vót? — fordult félre az asszony.

Az öreg kiitta a poharat, letette, és még egyszer töltött.

— Nem. Tiszta munka vót, Ilon — mondta, és megfogta a poharat. Eres kezén megfeszültek az inak.

DON JUAN DÖGROVÁSON, AVAGY ÉP TESTBEN ÉP LÉLEK

(Részlet)

DUŠAN JOVANOVIĆ

XII.

Apám magába zárkózott, nagyon keveset beszélt, azt sem nagyon mutatta, hogy érdeklődik irántam, magam pedig semmiféle dolog ürügyén nem tudtam hozzáférkőzni, mivelhogy csaknem megszakítás nélkül, folyton-folyvást írt. Szobájában késő éjszakáig égett a lámpa, s a dolgozószoba vékony falán áthallatszott az írógép egyenletes kopogása. Ez volt az utolsó hang, amelyet hallottam, mielőtt erőt vett rajtam az álom és az első, amely a tudatomig hatolt, amikor reggel fölébredtem. Az apám cikkei egyre élesebb hangúakká váltak, noha már nyoma sem volt bennük annak a kellemetlen konkrétságnak, a városok, események és nevek aprólékos felsorolásának. Ez idő tájt elvi síkon tette fel a kérdéseket. A társadalmi problémák széles körű komplexumát fogta át, egészében oldotta meg őket a közösség alapvető kiindulópontjaival való szoros összefüggésben.

Egy reggel a konyhában találtam, nagyon sápadt és elkínzott volt, azt mondta, sokáig hadakozott önmagával, most azonban már minden megvilágosodott előtte, most már nem áll előtte semmi akadály; így kell, hogy legyen és nem másképp; minden más ámítás, s ettől mielőbb meg kell szabadulnunk, el kell fogadnunk az életrevalót, az egészségeset s eközben ki kell tartanunk, jöjjön aminek jönni kell.

Egyre absztraktabbá vált, a külső világ egyáltalán nem vonzotta már, az utcán nem az embereket nézte, valahogy elbámészkodott mellettük, pontosan megfigyeltem és ezért pontosan tudom, hogy valahová a semmibe, az emberek mellé nézett, nem látta és nem ismerte fel őket, csak a jóisten tudja, min gondolkozott. Sétáink alkalmával gyakran öt-hat lépésre is elmaradt mögöttem, meg-megállt, egy helyben topogott. Gyakran úgy adódott, hogy kérdeztem tőle valamit, de nem válaszolt azonnal, habozott és dadogott, mesterkéltté vált, kérte, ismételjem meg a kérdést, volt, hogy háromszor is kénytelen voltam elmondani, mielőtt választ kaptam volna, én pedig egyszerűen nem tudtam, hogy ezt az ingadozást a bizonytalanság és a határozatlanság számlájára írjam, vagy pedig szelleme rendkívüli összpontosításának tulajdonítsam.

Akárhogy is igyekeztem, egy fikarcnyira sem tudtam kimozdítani ebből az állapotából, amit szellemi eltompultságnak is nevezhetnék. Amikor nemrégiben szemtől szemben álltunk egymással, egymásnak átadva halálunk órájáig, egymásnak adva tulajdonul és élvezetül, megérez-

tem, hogy a szabadság és a rabság, az úr és a szolga, az apa és a fiú között csak egy lépés a különbség, amely azután mindent eldönt. Örültem, örültem kettőnk magányosságának, amely számomra az egyetlen lehetőség volt.

Most pedig semmi. Hogyan is küzdjek meg egy emberrel, aki örökséül rendelt, az emberrel, aki azt mondta nekem: ez és ez vagy, így és így van, ez és ez van a számodra, dolgozz azzal, ami van, és számolj azzal, ami még jönni fog.

Itt megtorpantunk. Ő nem akart egy lépést sem tenni tovább; mesterkéltté vált, került engem, untatom, a maga ügyeinek szenteli magát, emlékiratait írja, leszámol a múlttal.

Lényegében azonban nem sokat változott az életünk, én legalábbis nem vettem észre különösebb kivételeket. Abban, hogy apám leszámol az ifjúságával, nem volt semmi különös, ezt tette mindig is, amióta csak ismerem. Mindig így történt: amikor elzavarta a házból Olgát, azt mondta: elég volt ebből a szarásból, elég volt a középkorból, holnap mindent újrakezdünk. Azt a holnapot én valami egészen újszerűnek fogtam fel, valami isteninek, valaminek, amilyent még nem látott a világ, ez az ígéret a lelkesedés deliriumába sodort, ez volt az a bizonyos ma-fölötti, amelyről álmodoztam, ez volt az, ami után hiányosságom áhítozott, amelynek közepette legmélyebb létem léte várakozva várakozott, reménykedve remélt, lélegezve lélegzett. Hittem neki, miért is ne hittem volna, hiszen éppen ezt akartam, a nem-mát akartam és ő nekem ígérte a — holnapot. Azután eljött a holnap is. Eusztáhia volt a neve, foglalkozása: sztalinista módon begerjedt öreglány. Apuka ismét és újfent beismerte és elismerte tévedését, megint azt mondta, melléfogott, azután gondolataiban újra kinyaggatta az új holnap arculatát, és megszületett Rozália. Így ment ez a múltban. A mi holnapunk a tegnapban sápadozott, a mi tegnapunk a tegnapelőttben, valamennyien elmerültek a feledésben, mint a vágyakozástól megpörkölődött látomás képe, mintegy vezeklésül az elkövetett bűnök miatt, mindegyikük valami mássá alakult át, akárcsak az időjárás, mintha a tavasz nyár és ősz nélkül egyenesen a télbe torkollana, mintha a gyermek megöregedne, kihullanának a fogai és meghalna. Az efféle hirtelen elhalálozások váratlansága azonban nem hagyhatott sokáig nyomot bennünk, mivelhogy a ma és a holnap között eltelő éjszaka során valami furcsa dolog történt. És éppen ez az, ami a legkeményebb éjszaka süket hasában született, ez, ami a szétmarcangolt ma keserűségtől megduzzadt méhében fogant, s amely a tegnapban rothadt, ez, amely a halálos lázban kiizzadta a tegnapi holnapot, ez volt az új holnap illata.

Valamennyien úgy hasonlítottak egymásra, mint két tojás, tudtam, nem várhatok tőlük semmit, de pusztán a kíváncsiság ingerelt, hogy kitartottam apám mellett és fölébredtem az ő holnapjában. Valami jobbat így sem, úgy sem tudtam volna kezdeni, mindez szórakoztatott is; nevettünk egymáson, és igyekeztünk agyonütni az időt. Természetesen nem vártam csodára, de jólesett a lelkemnek, amikor láttam, valami megszorul és dörög s azután a magasból a szakadékba csapódik. Ennek során ugyanazt az izgalmat és ugyanazt a belső elégtételt éreztem, mint a kö-

vér, buta, kukoricán hizlalt disznók leszúrásakor, amelyeknek sorsa már születésükkor elrendeltetett: leszúrják őket.

A legutóbbi holnap leszúrásával — Romanával — világossá vált előttem, hogy ezek után nincs semmiféle holnap, hanem csak ma. Apám azonban semmit sem változott: megvoltam neki én és önmaga, mi ketten voltunk számára a holnap. Az én mám pedig én voltam és az ő betegsége. Elhatároztam hát, hogy a magam jelenét a magam kezébe veszem, apám pedig továbbra is hajszolta a magáét.

Semmi különös nem volt apám jelenlegi viselkedésében, talán egy kissé túlfokozott szenvedélyesség, amellyel mindent átfogó holnapjára készült. De ezt is egészen természetesnek tartottam, mert ha minden szomorú megtévelyedésünk után is képesek vagyunk új szerelmet csiholni, az új szerelem lobogása fényesebb kell, hogy legyen mint az előzőé volt, elég erősnek kell lenni ahhoz, hogy felszárítsa a tegnapi ámítások nyálkás csalódását, olyan végzetszerű kell, hogy legyen, hogy felperzselődjön benne minden, ami volt, s a tegnap hamujában életre keljen az abszolút új.

XIII.

Figyelmemet végül is az az igazság keltette fel, hogy továbbra is, egyre kitartóbban forgatta szegény, ideges kezeit a nadrágja zsebének belsejében, amely zsebeket az utóbbi időben különösképpen megszeretett. S ha úgy adódott, hogy keze nem volt a zsebében, e két végtag tenyerei továbbra is egymás után áhítoztak, időnként a hátán összefonva sétálgattak, vagy egymást morzsolva a hasán állapodtak meg, egyszóval ritkák voltak a magukba zárkózásuk pillanatai. Ismerem apám műveltségének minőségét, és az igazság kedvéért meg kell mondanom, hogy nadrágzsebeit nem értékelte valami nagyra; meg vagyok győződve róla, hogy volt idő, amikor elítélte túltengő használatukat a kéz melegítésére, hogy ezt a cselekedetet neveletlennek és helytelennek tartotta, számtalanszor szidott meg ezért, amíg gyermek voltam. A nadrágja zsebeit tehát nem ő maga szerette meg, hanem a kezei. Amilyen gyorsan észrevettem, kezei mennyire ragaszkodnak a nadrágzsebek puha és meleg, szélvédett béléséhez, e jelenségre megfelelő módon figyeltem, és elhatároztam, alaposan tanulmányozom.

Arra a megállapításra jutottam, hogy a kezei önakaratúlag és legtöbbször akarata ellenére tartózkodnak a zsebekben, hogy mozgásukat semmiképpen sem tudja kielégítő módon összehangolni tudata akaratával, hát még szigorúan és keményen ellenőrizni, ahogyan az egy illedelmes ember eszétől elvárható. Nyilvánvaló, hogy eleinte semmiképpen sem akartam nyugtalanítani, még kevésbé kihozni a sodrából kérdezősködéssel és tanácsokkal, így sem, úgy sem használt volna sokat, nem akartam dramatizálni a helyzetet, amelybe a jól ápolt kezei révén leledzett, egyszóval úgy határoztam, okosabb lesz előbb alaposan áttanulmányozni a helyzetet és csak azután — megfelelő adatokkal fölfegyverkezve — bocsátkozni nyílt háborúba a kezekkel.

Az események azonban, amelyekre néhány napi szemlélődés után került sor, megleptek, igen megleptek, sőt fölkavartak.

Kezei, az éles körömben végződő ujjai tépdesni kezdték a nadrágzsebek bélését; lassan, de kitartóan marcangolták, a hulladékot pedig a zsebek medrébe tüntették el, s kezei — e titokban kiásott úton — még nagyobb lelkesedéssel találtak egymásra, ez pontosan látszott az anyag viharos hullámzásán, amely eltakarta őket. Sokáig szorongatták egymást, mondhatnám hálásan; mi több, ez nem volt két különböző baráti kéz közönséges kézfogása, amelyek hosszú idő után tenyerükkel ismét találkoznak és meleg, nedves érintésükkel valami nem mindennapit fejeznek ki, valami érthetőt és végül is természetes dolgot; nem, e gyöngéd és ugyanakkor elővigyázatos, vágyakozó egymást keresésben valami nem természetes dolog lapult, valami veszélyes kétszínűség, valami, ami túllépett a meztelen fizikumon és a találkozás érzékiségén is, s már jórészt megállapodással vagy megegyezéssel volt határos.

Szemmel láthatólag apám maga is észrevette, mi történik, szorongatottságában határozatlanul nevetgélt, kellemetlenül érezte magát, látszott rajta, igyekszik a két végtagot megzabolázni, megakadályozni e szégyenteljes öntevékenységüket, de természetesen nem volt megfelelő mód a birtokában; minden erőfeszítése, hogy szétválassza őket, hiábavaló volt, erőszak nem jöhetett számításba, ez az öntevékeny végtagok kizárólagos hatáskörébe tartozott.

Az egyszeri megfigyelés eredményei egyre színesedtek: kezei nemcsak hogy semmi áron nem hagyták magukat zavartatni titokzatos cselekvésükben, nemcsak hogy az akaratnak semmiféle intelme nem tudta őket szétválasztani, az értelemnek egyetlen kísérlete sem tudta megakadályozni őket a tevékenységükben, hanem egyre inkább elszakadtak a testtől, és önállósult végtagok látszatát keltették, de nemcsak látszatát, mert szinte sugározni látszottak a bizonyosság végre-valahára megszerzett érzését, az eltaszítottság büszkeségét, a vadhajtás fenyegetését, a lázadás kihívását.

Tragikomikus volt így látni szegény papát, aki sehogyan sem tudott belenyugodni abba, hogy a kezei így, az ő akarata ellenére pajtáskodnak, hogy egész testét motozzák, hogy kihívóan dobolnak a fejebúbján — ezt tették a legszívesebben —, ezek az imposztorok, a füleit húzgálták, ami igazán mindennek a teteje volt, bolondot űzni egy tehetetlen emberből, de hiszen éppen ezt akarták, hogy megmutassák kiválóságukat, fügét mutattak neki, de nemcsak neki, nekem is törtek borsot az orrom alá, akárcsak az idegen embereknek; semmi sem tartóztathatta fel őket, semmiféle eszköz nem volt számukra szégyentelen, száz és száz agyafúrt módon kispekulált cselekvéssel szégyenítették meg apámat a nyilvánosság előtt.

Megtörtént, hogy a szegénytelenek, világos nappal, csak úgy, a zöldségpiacon, előhúzták gatyájából a nemi szervét, a levegőbe tartották úgy, hogy mindenki láthatta.

Én valami virágokat vásároltam vagy mit, egy kicsit elmaradtam mellőle, amikor a parasztasszonyok éktelen kuncogását és a háziasszonyok hangos szörnyülködését hallom. Megfordulok, és látom, néhány asszony fejvesztett libanyáj módjára szétszalad, a többiek pedig kíván-

csian tolongnak apám körül, aki azt a holmit a kezében tartja, és vörös a szégyentől, földre szegezi tekintetét, mintha keresne valamit. Már oda akartam rohanni, a körhöz és megakadályozni a legrosszabbat, már kiáltani akartam, apám, mit csinálsz, de megborzadtam, amikor eszembe jutott, hogy ezzel nyilvánosan is elismerem a kettőnk között levő rokoni kapcsolatot, és hogy azután majd azt mondják, amilyen az apa, olyan a fia, az alma nem esik messze a fájától.

Közben az asszonyok magukhoz tértek első meglepetésükből, és szórakozni kezdtek. A trnovai salátásasszonyok, a dalmát paradiscomoskofák, meg a szlavóniai asszonyok, akik tojást szoktak árulni, valamennyien a maguk nyelvén bírálták apám holmijának színét, növését, duzzadtságát. Rengeteg ember gyűlt össze, az egész tér hangos volt a nevetéstől, belőlem is kitört a nyerítő röhögés. S amikor a vidám zsivajgás tetőfokára hágott, valami történt, ami az embereket kijózanította, hogy fokozatosan elcsendesedtek, és végül olyan csönd lett, mint a kriptában. Apám kezei ugyanis sebesen valami olyasmihez kezdtek azzal a holmival, amit internátusokban, kaszárnyai illemhelyeken és börtönökben szoktak csinálni végszükség esetén. A kör közepén állt, és tartása olyan törődött, olyan összemorzsolt, olyan emberfelettien szenvedő volt, hogy a tömegben megmozdult a részvét. Csak a kezei látszottak szinte dagadozni az erőtől, és fáradhatatlanul munkálkodtak, mintha csak azt akarnák mondani, mit csináljunk, állatok vagyunk. Néztem, amint a körben áll, egy pillanatra megéreztem magányosságát a mi csöndünkben. Úgy tűnt föl, hogy az egész széles nagy téren egyetlen élő lélek sincs rajta kívül. Mi, akik lábujjhegyre pipiskedve és kinyújtott nyakkal bámészkodtunk egymás mellett, miközben görcsösen magunkhoz szorítottuk zöldséggel teli szatyrunkat, egyszerre csak feleszméltünk, hogy üres, szétfolyó halom, bámészkodást árulók vagyunk csupán.

Amikor az a dolog befejeződött, apám továbbra is mozdulatlanul, egy helyben állt, a közelében néhány asszony elszakadt a tömegtől, megfogták a vállát, és a kíváncsiskodók sorfala között elvezették. A tömeg most ismét felélénkült, fölrezzentünk a bódító bűvöltségből, és sajnálkozó sóhajtások hallatszottak. Az általános vélemény az volt, hogy ez az ember beteg, hogy nyomorult, hogy hozzátartozóinak odahaza kellene tartaniuk.

XIV.

A kezek igen gyakran elkapták az idegen nők mellső kinövéseit, és a hátsó felüket is megsimogatták.

Dolgozni nem akartak, összetörték az értékes tárgyakat, és általában véve olyan közönségesen és visszataszítóan viselkedtek, olyan undorítóan és szemtelenül, hogy szegény papa környezetünkben teljesen elvesztette társadalmi tekintélyét és értékét, tökéletes maskarává, olcsó mulattatóvá és banális bohóccá vált. Végül már az utcán sem mert megjelenni. Ez a tiszteletreméltó, méltóságteljes, példás viselkedésű ember majd meghalt szégyenében, levegőzni is csak sötét éjszaka ment, amikor már senki sem járt az utcákon, és még olyankor is a legkevésbé né-

pes zugokban mászkált a túlzott, de érthető rettegés miatt, nehogy valami rendőrrel találkozzék, aki habozás nélkül közerkölcs ellen vétőnek, csendháborítónak bélyegezné, mivelhogy az őrült öntetszelgésben tobzódó végtagok már csak a maguk mulatságára, élvezetére és őrült kényelmére gondoltak, apám tekintélyére és érdekeire már ügyet sem vetettek. Senki sem hitte el ennek a férfiúnak, hogy mindezeket az alattomos hülyeségeket nem szándékosan csinálja, hiába szakadt meg a bocsánatkérésektől, a kezei rácáfoltak ezekre a lelkes és szívélyes bocsánatkérésekre, mert miközben Drnovšaknét legmélyebb és legtiszteletteljesebb hódolatáról biztosította, kezei oly parázna módon hadonásztak az asszony csodálatosan ápolt sziszijei előtt, hogy azoknak bimbói már egészen megduzzadtak, és a nemrég óta férjezett asszonyság elszörnyedt a szó és a mozdulat ekkora ellentéte fölött, végül is sarkon fordult, és sértődötten ellibegett, és még aznap szétkürtölte az egész Száva menti telep világűrében a hírt apám alattomos viselkedéséről.

Sajnos a helyzet nem állapodott meg ezeknél az apró és mindent összevetve mégiscsak jelentéktelen incidenseknél. Egyre gyakoribbá váltak az olyan jelenetek, amelyek messzemenő, kellemetlen, sőt végzetes következményekkel jártak. Akaratlanul elverte a községi hivatal lakáspontozó bizottságának elnökét, úgy kikészítette, hogy az embert kórházba kellett szállítani és tisztségét egy cseppet sem szakképzett, német szakos macedón egyetemi hallgatónő volt kénytelen átvenni. Persze ebből kellemetlenségek származtak, a városházán meg kellett magyaráznom az esetet, ki kellett állnom apám mellett, a kórházba pedig három nap egydás után virágot küldtem, miközben a negyedik napon nem maradt más hátra, mint megkockáztatni a látogatást egy üveg pelinkoveccel.

Az ügy olyan szépen bonyolódott, hogy egyszerűen Polde őrangyala lettem, egy lépést sem tudott már tenni nélkülem, tőlem való függősége lassan, de fokozatosan növekedett, és végül már az volt az érzésem, hogy tökéletesen hatalmamban tartom. Rábeszéltem arra is, hagyjon föl a hivatalba járással, mert a szerkesztőségben elkövetett botrányok olyannyira fölszaporodtak, hogy a felelős szerkesztő már nagyon görbén nézett rá, a kollégák pedig egyre őszintébben, szörnyülködtek.

Minderre válaszul, a kezei egy újságárus legénykének — a Šmartinska utca sarkán — kitépték a kezéből az újságokat, nagy sebesen összegyömöszölték, apró darabokra tépdesték, s a szél is, mintha csak megbolondult volna a kétségbeesett legényke sírásától, tovább szöktette az úton a megpörkölődött papírdarabokat a megsárgult, vastag címbetűkkel és a mosolygó államférfiak füstölgő fényképeivel.

Húsvét szombatján szép csöndesen otthon üldögéltünk, és valamilyen olasz énekest néztünk, aki szakadatlanul grimaszkodott, amikor váratlanul megszólalt az előszoba csengője. Letettem az „Az erőszakoskodásnak nem akar vége szakadni" c. könyvet, amelynek szerzője elítéli egyes nők csalafintaságát és aljasságát és egyes férfiak politikai és szociális érzéketlenségét, ezt a Henry Fielding írta ragyogó szatirikus elemzést, aki egyébként nálunk mindenekelőtt mint a Tom Jones c. film forgatókönyvírója ismeretes, amely filmben a Richard Finley nevű színész, vagy hogy is hívják, csillogtatta magát. Kinyitottam az ajtót, és a nagymama lépett a szobába; kedves, nyolcvanéves asszony, csak úgy sugár-

zott a boldogságtól, hogy a fiát láthatta, az utolsót a fiai közül, az egyetlent, aki még megmaradt anyja támaszául és vigasztalására.

Jólelkűen dörmögött a nagymama, és már az ajtóban kínálgatta a színes húsvéti tojásokat és az odaégett dióskalácsot. Apám arca is felderült, felugrott, vidáman odatáncolt anyja elé, de a világ legszeretetreméltóbb üdvözlése közben kezei hirtelen meggörcsösödtek, ragadozó módjára lógva maradtak a levegőben, csak egy pillanatra álltak meg, majd hirtelen az anya nyakára csaptak le, hosszú ujjaikkal körülfonták, és minden kétséget kizáróan és valóban fojtogatni kezdték.

Néztem apámat, és találgattam, mit is csináljak, ilyesmire valóban nem voltam felkészülve, úgy tűnt föl, kezeiben természetfölötti erő lakozik, hogy a nagymama után én kerülök sorra, és általában véve mindez inkább szörnyűséges volt, mint nem, merthogy e művelet közben apám arca eltorzult, mint aki nagyon rosszul érzi magát, látszott rajta, mennyire meglepődik önmagán, pedig szemmel látható, hogy szorongatja, fojtogatja, hogy meg fogja ölni, nem szeret téged az isten, apám; ezt nem szabad csinálni, várj, nahát, várj egy kicsit; féltem; legalább valami közbejönne, csak bár történne valami, a nagymama felkiáltott, egy pillanatra lerázta a szorító vasmarkokat, lélegzethez jutott, kínosan felköhögött, és apám váltakozó nyöszörgése közepette igyekezett visszavonulni az összetört húsvéti tojások és az eltaposott kalács között. Apám kezei most ismét megfeszültek, ujjai az öregasszony nyakába haraptak, kezei minden nehézség nélkül fölemelték majd megtörték az izgalomtól és a borzalomtól megroppant életet, magukhoz vonták, minden erejükkel a ráncoktól barázdált gége fölé fonódtak, majd e művelet közepette megkövültek. Fölkaptam egy nehéz, ötliteres fazekat, és minden erőmmel, habozás nélkül, apám fejéhez vágtam, hogy teljes hosszában elterült a földön, de már késő volt. Az öregasszony az utolsó pillanatban egészen új oldaláról mutatkozott be, irtózatosan elkáromkodta magát, hörögve kívánta apám fejére isten büntetését és záporpatok-rohanásszerű, érthetetlen szitkok közepette kiszenvedett, az istentelen átkok nem mindennapi szagát hagyva a rohamosan hűlő tetem körül.

Báti-Konc Zsuzsa fordítása

BRASNYÓ ISTVÁN VERSEI

A LEVEGŐ TITKAI

Akkoriban
egy Glavašnak nevezett
tanyán (mellékesen
ott tanultam traktort
vezetni cigarettát sodorni
és kerékpározni
mindezt egyszerre)
akkoriban
a napszámosok ámulatára
az Országos Madártani Intézet
gyűrűjével meggyűrűztem
Antoine de Saint-Exupéryt.

Saint-Ex
ismervén a lebegő és könnyed
írás titkát
szélesen köröz a tenger
felett
mint a harci repülők vászongépei
bevetés alkalmával.

Ó ARANYHAJ!

Számon tartva a pillanatokat
fülemen a telefon-
kagylóval
a Föld forgása már
a jelekből ítélve
lelassul
és a számok
vagyis a bolygók
száma közbül
a nagy nullával
a Nap
és virágzik a későn kelő

foltos koponya
ó aranyhaj!
amikor a lángok közt
köd vált hangot
zenekart
feloszló vásár
hol lovasszobrok ágálnak
és aztán neki
a hideg éjszakának.

KÉTSÉGTELENÜL

Minden nyomot hagy
a fekete földön

S a szélmarta lombból
kiáltás:
én! én!

Valami átutazik
valami érkezik

Nyom-erdők
sietősen
mire feljön a hold.

ERKÉLYEK

Az erkélyeken örökké
tart a gyász.
S odafentről végeláthatatlan
hullik valami
keserű.
Nem a kilőtt
töltényhevederekről
szólnék
sem a fekete bőrtáskáról
ami valami irnoké
miután megejtette az összeírást.
A lejárt bankjegyek
a vizesárokig sodródnak
lenn a fű közt
iramló léghuzatban.
A kályhák eltömődtek
senki sem gondolt a kályhákkal
még idejében ott
az erkély

és igazán hasznavehető.
Később majd
filmtekercsek kígyóznak
lefelé
pattogva és sötéten
nyúlnak el a napban.
A világ túlexponált képei
úgy tűnik mindinkább
a lakók bizalmatlanságáról
tanúskodnak.

APRÓ ÜGY

Éjjelente sikolyok
verik fel a házat
sikolyok
de szerencsére jó alvók
hírében állunk
minket nem lehet becsapni
sem felverni holmi
sikolyokkal
nem téveszthet meg bennünket
néhány véletlen
sikoly valahonnan
a levegőn
míg átszáll
hiszen szabad folyást adunk
mindennek
mi fogalmakban gondolkozunk
és jó előre kiépített járatokon
ömlik oda-vissza bennünk
oda-vissza mindigre
a dolgok jól ismert
árapálya.

AZ ALMA KOORDINÁTÁI

FÜLÖP GÁBOR

b.-nek, ki egyszer
azt tanácsolta:
— gábor, soha, de soha...

NYÁRI EMLÉK

. . . . . jött s . . . . . .
. . . nevetve . . . . . én meg . . . .
. . . a nap . . . a kő . . . a hegy . .
csobogott bennünk a tenger (ó erre pon
tosan emlékszem még!) . . . . . .
. . . . amikor ujjamba szálka . . . .
. . . . . térdeltünk
szepegve . . . . . .
. . . . . s most mindent
elöntenek a feledés és a fakuló fájda-
lom apró pontjai . . . . . .

ERNYEDÉS

kedvesem
lüktető szivattyú
a szája
behörpinti fejem
combjai tövében
aranyozott méhkas —
benne virág

ÓVÓINTÉZKEDÉS

madárfejedbe fúrom csókom édes
ruganyos nyakad csókomat beszívja
és kivezeti a vészkijáratokon

ÁGYUNK KÖZÖS

az én holdam a te holdad is
az én kenyerem a te kenyered
az én ajkam a te ajkad
az én vétkem kettőnk vétke

ÖNZETLEN SZERELEM

hajamba csomagolom a szívem
álmaimból masnit kötök rá
és bedobom a postaládába
kedvesem

lábad előtt kivasalom a hótakarót

ondómat fiolába zárom
és átadom neked
születésnapodra

INTERMEZZO

dohányoztál

máskor mézédes csókod
most
akár a rothadt
biciklipumpa

kis boszorka

HOGY SZERELMÜNK DOPPINGOLJUK

jó lenne egyszer
teljesen meztelenül
a hó alá bújni
azután
egy bérelt szkipetárral
szironyt gereblyéztetni
betemetett fejünk fölé
és csupán egy nádszálon
keresztül lélegezni napokig

azt hiszem túlélnénk
s megszoknánk idővel
azt is

VERSEK A SZAVAKRÓL

MOLCER MÁTYÁS

GONDOLTÁL-E SZAVAKRA?

1

tűrd el, hogy nem igyekszem tetszeni néked, a képem
sem festem kergült divatok módjára, vigyázva
mindenféle vacak kitalált hajolásra, hogy undor
húzódik beleimbe a látvány felmagasított
szennytornyától, lámpaüveg se leszek, hogy a fénybe
hulló dögbogarak fröccsenjenek ingem üvegjén.
Nincs szükségem senki enyelgő hódolatára,
mondhatsz önzőnek, sose bánom, hogy hova raksz majd,
ostoba eszméd mely rekeszébe; nem érsz vele semmit,
megmaradok már így lényemtől elkötelezve

2

tiszta keménység, kés, szigorúság vágja a versem
ép hitvallássá, hogy makulátlan irányt
lásson minden árny közepette, egy odvasuló, tört
élet lessen még lábnyomokat letarolt
útján. Emlékezzetek arra is, én magamat nem
állítottam még senki elé koronás,
rettentő törvényként, és nem akartam erősnek
látszani senki előtt...

3

oktalanúl oktatni okost fene élvezetes, mert
nézz bármerre, papolnak az ostoba szerzetesek, kik
öltözetekben cifrálkodva feszítnek a végső
eszmét hirdetik utcákon — tereken s kereken volt
és újult igazad hazugolják. Öklöd üresnek
érzed, kopva szavad, s csak elámulsz ennyi pimaszság
láttán, míg sír, fáj az igazság megszületetlen

4

lassult mozdulatom, te halálom utáni megértés,
távolodó hangom régi halotti torát
látod fényleni. Tűnt eszméletem elfeketült rom,
talpazatos rémkép kúszik erezve felém

SZELÍD SZÓVAL

1

idesodródsz. Ide, bárány-legelésű csitulásba.
Babonázó, köröméltű kezem, oltó ereim ma
mosolyodnak nevelői.

Beboritom feszülő, kis viselős tested a dalba,
a harangdal-nevetésű, bodorító, velem ágyas,
sokasító ölelésbe.

Kezem öltözteti álmod cicomás öltözetekbe,
ki-be járhatsz (vele fordulsz). Aki voltál, sokasodjon
az elérő anyaságban

2

míg keresném azt — a szavakba épült
csillag-értékűt —, iszonyú ütések
orvul átvernék dideregve óvott
fészkem egét is

3

életed múlás, evezel valódi
végtelenben; nyílt, örök és nyugalmas
változatlanban. Ne segítsen ott már
semmi varázslat

PONTOS SZAVAKKAL

1

hol sorsom özvegy-arca
ekézve ráncba jajdul,
erősödő dühömtől
nyakam feszítem, s izmos
dalt fúj a szél fülembe,
fedetlen irgalom jön
leszámolásra készen

2

közelre hozd a csontos
csöndet, hogy érlelő zaj
húsozza értelemmé

3

az éj kinyúlik, átfog
és marja magtalan, langy
nyílásod hevulten

SZAVAK

gyógyultan derülök, nyesett rögeszmém
tétlenné merevült talpazatos, volt
béka-hódolatán, s nevetve ajtót
sarkig tárok az ég előtt a fénynek

GÖMÖRI GYÖRGY VERSEI

amerika: gyorsfénykép

AMERIKA keresztbe-hosszába keresztül-kasul
át new yorkon a dokkoktól föl a György-erődig
valószínűtlen smaragdüvegzöld felhőkarcolótáj
vámúton száguldó fényezett ócskavasak sokasága
vidéki falatozók villódzó zenegépei tévé
ilyet még nem evett ilyet még nem hordott ilyet még
a jó pacák csak az utolsó adásban puffantja le a rosszat
egy mókus a Central Parkban megáll figyel szimatol
feszülten vár eledelre míg a tapír elnyúlva szuszog
és lustán pislog mint egy részvényes ebéd után
vártam hogy rágyújt egy szivarra de aztán mégse
a boldogság keresése minden embert megillet
ezt keresi ketrecében az emberien boldogtalan orószlán
és emlékszel a szemüveges nember a tőzsde tövében
éles fejhangon kiáltotta THIS IS THE DAY
eljött a nap itt az ítélet napja emberek
a Rabbi nem így képzelte függőleges mozdulat
harminc szürke emelet nehezedik a kézre
irdatlan kőtömb zsúfolva a pénz dermedt jelképeivel
számokkal számokkal számtalan eleven számológéppel
legombolt ing idétlen kalapok rágógumireklám
hőség autók hívság autók filléres gyönyörűség
pazarlás hajsza pazarlás roppant konstrukció
minden perc robbanás lendület szüntelen növekvő félelmetes újvilág

Haljáték

Akváriumszoba
fehér-fekete testek
síkos egybefonódása
szétágazása
percek tompa áramütései
s meleg esőben szaladva

villámszigony a vállba
azután zátony tátogás
létbe visszaköpött lélek
a szertartás szent vagy aljas
halált mímel de élet

Szokás szorongás vizéből ránts ki
ezerszer édes csalétek!

A természet dialektikája

Kezdetben vala március:
dárdáikat égnek szegezve
felindultak, s egy jelre várva
tömött, szoros hadrendbe álltak
és zsoltárokkal ajkukon
így vonultak a csatába
március hivõ huszitái,
a sárga nárciszok.

De jött az évszak ellenforradalma:
émelyítő illatözön
öntötte el a réteket,
cizellált kis csipkéivel,
emeletes forgóival
csak a vadkapor kérkedett.

Hogy aztán elhulljon az is.

Maradt a kert.
Ismét benépesült virággal:
taláros kardliliom-lovagokkal,
lila szegfük táncosan libegõ csapatával,
és szinte észrevétlenül
épültek a farkasbab dómjai, növekedtek —
s itt-ott fáradt méh-zarándokok megálltak,
hallgatták az illat-harangszót.

És végül jelt adott az első rózsa is —
mint forró kürt zengett az alkonyatban.

— — — — — — — — — — — — —

— S ki bánja már, hogy mi lett a tavasz
zelótáival, a sárga nárciszokkal?

Hiszen barát

Barát? Felebarát? Fele-barát, fele-ellenség. Közöttetek bár tengerek, veled van ő. Lankadatlanul. Követ, figyel, buzdít, becsmérel, oktat, ócsárol, biztat és zsebre vág. Röntgenszemekkel nézi műveid, egy óvatlan pillanat, s máris lekötözött beteg vagy képzelete műtőasztalán. Nem téged operál, csak a képmásodat. Annak nem fájhat, ha a szilke elevenbe vág. Máskor meg úgy érzi, áldozat. Sziszegve táncol sorsa forró kőoszlopán, szidja saját nagy szittya lelkét és zsibárus őseid. Mivel barátod. Panaszod meddő, oktalan: ki nem rabolt, el csak szóban adott. Asztalhoz ültet, megvendégel, együtt isszátok szelíd tájak borát. Nyugodtan idd, jófajta bor, nem mérgezett. Nyugodtan alhatsz éjjel is — őrt áll feletted szerető megvetése. Hiszen barát.

MEGYÜNK AZ ÉNEK UTÁN

VLADO GOTOVAC

FELSZÓLÍTÁS PROGRAMMAL

Nem metaforákkal teremtik a világot
S nem is feltörő sóhajokkal
Zöldfülűekkel
Beteges gesztusokkal
A dal ugyanúgy kezdődik
Mint a koldulás
A való világ csak az amelynek léteznie muszáj
Amit a könnyeken át láttok szilárdan áll
És nem fog veletek siránkozni
A ti világotok megsemmisült amikor felneszeltetek
De katasztrófájából semmi sem született
Az eszmélés titeket is rádöbbent a valóságra
Amelyről szégyen beszélni
Ne eszeljetek ki hát hazugságokat hogy elkerüljétek az ismétlést
Ott ahol megrekedtetek

GYERMEKKORI KÖRHINTA
S RAJTA EGY FELNŐTT ÁLMA

A pénztárosnőn lenge áttetsző ruha
A legényeken tengerésztrikó torkukból ábrándos nóta száll
Amíg helyre vezetnek bennünket körös-körül díszes lampionok
A kocsiba süppedő úrnak meséket rejt a mosolya
S a lányok hajában hatalmas lepkék remegnek
Mi meg fontoskodón ott lökdösődünk a tolószerkezet körül
Az esti vigasság előkelő látványa ez egy hölgy a forgást élvezi
Oly gyönyörű hogy mindennek se eleje se vége
Igen kisasszony és semmi értelme feleli az ki meséket rejteget
És sugárzik minden arc mert céltalanul pörög
Csak a verklit hallgatják amely harsányan dörög
Az a lány virágot dobott a nézők közé
Mozdulatában benne volt a felkínálkozás a lovagnak
De nem történik semmi az idő megállt
A szemek tágra mereszthetők s ezt az úr sietve meg is teszi
Az anyám boldogan hajol apám fölé csakhogy ő roppant szórakozott
Szelíd tekintete rám villan ahogy elsuhanok előttük
A társadalomban előkelő helyünk volt s ezüst evőkészletünk

Apám aranytűvel tűzte meg a nyakkendőjét s az anyám rubingyűrűt
hordott
És kristálypoharaink voltak régi császéink
Ilyen volt a vendégeknek fenntartott ebédlőasztalunk is mindenképpen
örülhetünk
Amíg azon vagyunk hogy legapróbb részleteiben is felszippantsuk ezt
az estét
Olyan gyönyörű megnevezhetetlenül szép megülni a lovat
Amely folyton egyazon helyre röpít az időbe
Azonnal háromszoros árat fizettem így tesznek az előkelők
Lakkcipőben és fehér selyemingben
Jaj de cuki mondja a hölgy és gyengéden az arcomba csíp
Ah mily csodás ez a forgás lurkókkal magam körül
Minő gondtalan fogatok ezek melyek nekitáltosodva sehova se mennek
Minek nekünk az idő hisz vele elhervadnak a rózsák szétfoszlanak
a viselt ruhák
A kocsik ismét forogni kezdenek
És gyengédségbe roskad az egész sóhajjal teli este

II

A pénztárosnő ruhát váltott és megkomolyodott
Ostorpattogtató hetyke legények
Fenyegetőn vezetnek bennünket a szabad helyekre
És ma este a bajszos úr is kajánul mosolyog
A kocsi bakján amely röpíti az időt
Barátnőink üzleti szellemmel hátraszegik a fejüket
Az elítéltek csendben feszítik a körhinta rúdját
Az anyám őszen és tehetetlenül ül a széken
Mellette apám áll könnyes szemét lesütve
Megszokott mozdulatot tenni mindenkinek tilos
És egyszer csak megindul a körhinta előkészület nélkül
Hát lehetséges mondja a hölgy hogy hiába forgunk
Hogy semmit se őrlünk és senkinek se vagyunk hasznára
A bajszos úr biccent nyugodjon meg
Ördöghinta ez s nincs itt semmi játék
De mit csinálnak akkor velünk a többiek háborog a hölgy
Ah nagysád válaszolja udvariasan és gyengéden az úr
Ők csak látszólag vannak velünk egy röpke pillanatra
Csupán addig amíg felfogják hogy egyedül önért érdemes élniük
A hölgy édesen arcul legyinti és virágot dob neki
A szeretet és a megbecsülés jeléül
Mire valaki nagyot rikkant és a bajszos izgatottan a hölgy fülébe súgja
Látja drága megkezdődött a siklás
Gyönyörű gyönyörű kiáltja ő már látom a sűrű sötétséget
Oly sűrű hogy minden elmerül benne
Jaj csak nem ugrott le valaki de igen nagysád valaki a változatosság
kedvéért levetette magát
És legalább felveszi az elveszett virágom kacagott könnyedén
Bizonyára megteszi nagysád ha úgy kívánja
Ah nem nem ez az éjszaka úgyis teljesen az enyém
Túlontúl viharos egyszerre minden mondja s ez nem szép
Vessen véget mindennek
És a körhinta üresen megáll már későre jár

ŐSZESTI NYUGTALANSÁG

Az emberiség jövőjéről vitatkozunk
Némi információnk van erre vonatkozón
És jóslásokra kapható lelkünk
Pöfékelünk iszunk és rikácsolunk
Az ablak mögött változik az idő
Fokozódik a nyugtalanság és a mértéktelenség
Micsoda hahota környékezi a legjelentősebb megoldást is
Kíméletlenül kipellengérezzük egymás hibáit
A szókimondás esztelen vidámságba űz bennünket
És senki sem könyörül szenvedélyünkön
E feszültségen mely nem való semmire
Képzeletünkben szétáramoltatjuk az elektromosságot
Az alkoholból az ürességbe
A póteszközöket megvetjük
A meteorológusok is érzékenyek az idő hirtelen változásaira
Csak ezt eltitkolják a jelentéseikben
Fegyelmezettek és tárgyilagosak ők
Kinn szél fúj miért vigyázzunk magunkra
Szél lebbenti a leveleket és füst a függönyöket
Figyeljük meg e közeli dolgok átváltozását
A megpróbáltatást csupán élvezni kell
Ismét a megszokott ügyek várnak ránk
Értelmes szavaink és a díszparkok költészete
Az esti megbotránkoztatás többé mit se jelent
Beszédtémára leltünk mely nem aláz meg bennünket
A múlt eseményeiről folyik a szó
Könnyedén ide-oda csapongunk minden aktív e percben
Micsoda hatalom mely megnő az évekkel
S melyhez többé semmi sem kell
Csak egy este és csevegés a világról
A fejek elfordítása a szakadéktól
Az utasok nyugtalan hangulata
Bár mindez csak feltételezés egy közönséges ősz
Változó idő változó idegesség
Se hatalmasabbak se értelmesebbek nem leszünk tőle
Folytassuk a visszaemlékezést
Annak érdekében amit megjósoltunk úgyse tehetünk semmit
És végtére is miért gyötörjük magunkat olyasmivel amit majd mások
fognak megvalósítani
Jó sokára a ránk hagyott kínok után
Túlságosan rabjai vagyunk az időnek
Dolgozunk ahelyett hogy élveznénk a megpróbáltatást
Ó az a teljesség mely összeáll az emlékezetben
Ó ez a kopogó őszi eső mely túlfeszíti az idegeket
Nem nem mi nem szabadulhatunk meg az időtől
Jó éjszakát jó éjszakát jó éjszakát

VERSEK A FIATALEMBERRÖL
ÉS A KÖRNYEZŐ VILÁGRÓL

Íme a fiatalember,
Aki nem szereti ezt a világot,
Aki azt hirdeti, hogy:
Zendítsünk dalra, és menjünk az ének után!

Uraim, micsoda nagyszerű szem villog
A hosszú haj alatt, egészen vitézi!
S rajta az út pora,
Mintha Krisztus sírjához lovagolna,
Ámde ez a lovag sosem jut el
Ily távoli és szent célokig:
Mert túlságosan elbódítja a virág!
Markáns ábrázata az istent is megtévesztené,
Midőn némán a lába elé térdel.
Világa megváltozott,
Szeretete egyszerű:
Az érzékiség a port s az észt is egybeötvözi.
A vének szent,
Nagy-nagy ügyei
Felzaklatják a szívét:
S testközelben lesi el első gondolatukat.
Ez a fesztáv az én lelkemet is felajzza
Amíg róla beszélek.
A szegénységet nem azonosítja a sorssal:
Az egész természetet föllázítja ellene!
A nagy csapások korszaka ez,
S ő nem pironkodik miattuk...
És nem akar engesztelődni
Bűneiért, amelyeket
A holtakkal együtt mi is megbocsátunk neki:
Bús arca az utódok felelősségérzetét tükrözi.
A magára aggatott virág illatában nem nyer vigasztalást,
A felelősséget átmenti a világűrbe,
S előle többé nem menekülhetünk soha.
Nem vetemedik ő sohasem oly bűnre, amelyért bűnhődnie kell!
Ám éppen ezért a föld nem kárhozott örökre:
Megsemmisülése ellen intőn figyelmeztet
Az ő együgyű meséje:
A hajdani méltóság megtisztulva a feledésben,
A felszabadult nagyság halállal egybekelve
S a gyengédség csendes fölfedezése,
Amely se hálát, se dicsőséget nem kér,
Termesztett és vadvirággal ismét
Felkoszorúzza a homlokokat a nyakakat s a bokákat a táncban,
Amíg erőre kap a gyengédség
És a sebeitől gyógyuló szabadság —
Sorsunk egyetlen rózsaszála.

Zendítsünk dalra, és menjünk az ének után!

2. Vers

Íme a fiatalember,
Aki nem szereti ezt a világot,
Aki azt hirdeti, hogy:
Zendítsünk dalra, és menjünk az ének után!

Mihelyt eszmélni kezd szétpattan ez a világ!
E halálán elringatott világ!
És mi énekelünk egyre harsányabban,
Hangunk áttüremlik a szövetébe:
S ha kihámozza szavunk értelmét, meghal!
A fájdalommal és bukott szerelemmel átitatott szerenád
Kikészíti az ellágyuló,
Mérges növényekkel teletűzdelt dalnokokat
A világnak hűlt csillagokra kísérése közben.
Róluk álmodnak mindazok, akik ma harapnak fűbe!

Uraim, ő elérte mindazt, amit megvetett:
A hitüket, a munkába loholást s az asszonyi ölelést;
A szórványos reggelit és a töppedt vacsorát;
A sikert és a megsemmisülést egyaránt.

Az istenségek közé visszatelepített aligátorok
Ámbraillatú üvegpalotában
És halálra táncoltatott majmok között
Vedlik arany bőrüket,
Kigombolják gyémánt gombjukat,
S közben a halál fűcsomót hint rájuk.
A végtelen udvarok csendjében őserdő kerekedik,
S a gitárján ő balladát penget
A csaknem pucér, határtalanul gyengéd példaképéről,
Akinek a nevét már réges-rég elfeledték:
Holott ha másnak nem nevezhetnék, legalább az árnyas csapások
szellemének...
Végül is gyerek dugja elő üstökét
A sziromlevelüket hullajtott faágak sűrűjéből:
És az idő egyszeriben megáll,
Ismét kipattan a tavasz, és mindenki tudja a nevét!
S a fiatalasszony boldogan fordít hátat
Egyszülött fiának, aki eliramlik a végtelenbe:
Az asszony a rőt és ékesen szikrázó tűz fölé hajol,
A fiatalember meg odasurran az üres feszülethez,
S intésre vár, hogy megváltsa lelkeinket.
A gitáros dalnok tovább bandukol,
Hosszú hajjal, sápadtan és szurtos szakállal.
Előtte nem világlik az út, s a körülötte levő láthatár sem jelez semmit:
De ő csak motyog és halad előre!

Zendítsünk dalra, és menjünk az ének után!

3. Vers

Íme a fiatalember,
Aki nem szereti ezt a világot,
Aki azt hirdeti, hogy:
Zendítsünk dalra, és menjünk az ének után!

Ő tud dalolni és menni az ének után:
Egyedi látvány, akár a világ kezdete!
(Minden így kezdődik: mondják.)
A halál csak lelkünket ragadja magával...
És a halhatatlanokat: akiket századokon át elkerült!
Végül is így nyugszik meg a föld,
S leszáll az est, amikor minden seb porba sújt
És eszét veszi az embernek.

Ő azonban énekel, bár a reggel még messze van,
Elveszetten ott bolyong a csillagok között:
De eljő biztosan, mert erre biztat a táj!
És a csendességben újra fogan,
Ami a századok zajában elveszett...
A fiatalember oly együgyű,
Hogy meg sem kérdezi miért, nem érte találat
Ezen a tájon, amelyet réges-rég megtagadott,
Betartva minden egyes szavát:
Néma léptekkel járva a burjánzó gazban.

Az egyszer már elrebegett imát senki sem mondja el újra,
Addig, míg a távolból énekfoszlány szüremlik elő:
Talán vad vérengző, talán szerelmi dal.
Irányát nem lehet megkerülni, és nem tudhatjuk, hol találkozunk vele.
Mert a dal mindenütt ott van, se eredete, se vége:
Nem torokból tör elő s nem is hangszerből!

A világűrből visszatérőben egybeolvadtak a hangok és a hangszerek,
Ahol úgy őrizték őket mint a múlt egyetlen örökségét!
S a fiatalember kezében gitárral egy másik hangot kísér,
Benne halott kedvesét ismeri fel:
Szíve a csillagokkal kivert visszatérését hallja!
Ah, szerelmem, súgta, számomra többé nincs hova:
Kimondtam az utolsó szót, amely egybesodort bennünket.
Megszületett a dal, szerelmem, és többé semmi sem állhat közénk!
Az pedig, amit látsz, másoké, mert magányosak ők is...
És míg látomás lengi körül hódolata tárgyát,
Magafeledten a halottakhoz hajol:
Ő, a fiatalember, aki nem szereti ezt a világot,
Aki csak azért énekel, hogy el ne vétse az útirányt.

Zendítsünk dalra, és menjünk az ének után!

Közös határozat

Kérdezgetés közben, hogy hol az a világ amelyet szerethetünk,
A számtalanszor meglelt és elvesztett,
A tünékeny világ s az örökkévalósága
Mindenben, ami megesett,
Énekre zendítünk,
És megyünk az ének után!

AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁG PILLANATA A SZEMEKBEN

Váratlanul jelenik meg
Mindaz amit a föld rejtegetett
Méhének megrázó látványa
Mely a sötétben
Nyugalmi állapotában fogant
A vihar a dolgok eredetébe költözött
És most tombol mindenütt
Az idő legelőbb isten képét formálja
Minden kiáltás mintaképét mely megszünteti a rendet
Névtelen immár minden mi nekünk valaha is valamit jelentett

TENGER

A hajóskapitány meghal az öbölben
A tengerész meghal az öbölben
A hajó meghal az öbölben
Eltökélten ki-ki a helyén

Közben a tenger mélységének semmi értelme
Közben a tenger nagyságának semmi értelme

SZŰCS Imre fordításai

ÖT VERS

MARIN SORESCU

CSIGA

A csiga viasszal tömte be szemét,
Szorosan.
Fejet hajt és
Mereven néz
Magába.

Körülötte a
Csigahéj
Művi tökélye,
Melyet utál.

A csigaház körül
A világ —
A szabott rend alapján
Erre s arra kimért
Külső világ —
Melyet utál.

S ez egyetemes utálat
Középpontjában
Ő van,
A csiga,
Melyet utál.

HIMNUSZ

Gyökér helyett a fák tövénél
Szentek
Bujkálnak. Asztalbontás után
Térdeltek le a föld alá
Imára.

Csupán dicsfényük ég
A föld fölött —
Ezek a fák
És a virágok.

Ha üt az óra, mi is
Szentek
Leszünk, s imádkozunk, hogy a
Föld áldott s gömbölyű legyen
Továbbra is.

CAPRICCIO

Estéről estére összeszedek
Szomszédaimtól
Minden széket
És verseket olvasok fel nekik.

Ha jól helyezzük el őket,
A székek
A költészetre roppant fogékonyak.

Emiatt
Meg is illetődöm
S órák hosszat
Mesélem el nekik,
Mily szépen halt meg a szívem
A nap folyamán.

Találkozásaink
Rendszerint keresetlenek,
Kerülünk minden
Fölös lelkendezést.

Végül ez annyit jelent,
Hogy mind megtettük,
Ami kell,
S indulhatunk
Tovább.

SÍP

Síp sikkan hirtelen
Egy járókelő mögött.
Teste fűrészporral telik,
Mint fa, ha az erdő
Szélén megérzi
A fűrészt.

Mégsem fordulok meg — mondja magában —,
Másnak szólhat talán.
Akárhogy is, hadd nyerjek néhány
Lépésnyi haladékot.

Hallom a visító sípot
Minden járókelő mögött.
Sápadnak, sárgulnak, vörös
Lesz arcuk, és mereven lépnek,
Nem fordulnak meg mégse.

Másnak szólhat talán
— Gondolja mindeniküк —,
Én mit követtem el? Egy
Háborút, vagy mindössze kettőt!
Holnap házasodom,
Holnapután feleségem szül,
Utána pedig apám-anyám temetem —
A nyakamon annyi feladat,
Nem, ez nem szólhat nekem.

Sípot vásárolt
Egy kölyök.
Kiszaladt a körútra vele
S ott sikongat
Az emberek fülébe csibészesen.

JÁTÉKSZEREK

Mi, akik szörnyen felnőttek vagyunk,
Akik nem buktunk föl
A jégen a két háború közt,
S ha véletlenül megcsuszamodtunk
És fontos, merev gipsz-éveinkből
Egyet,
Egyetlenegyet el is törtünk,
Ó, mi szörnyen felnőttek
Meg-megérezzük olykor
A játékszerek hiányát.

Mindenünk megvan,
Csak játékaink nincsenek.
Vágyakozunk a babák
Vatta-szívének derűjére,
A hármas vitorlázatú
Hajóhadakra, melyek
Egyformán siklanak vízen
És szárazon.

Szöknénk nyergébe falovunknak.
Föl-föl nyerítene,
S mi így szólnánk: „Vágtass valahová,
Mindegy, bármilyen tájra,
Mert életünkben akárhol
Roppant tetteket szándékozunk
Végrehajtani!"

Ó, mennyire kellene olykor a játék!
De még csak búsak sem lehetünk,
Emiatt,
S a szék lábát fogdosva sem
Zokoghatunk teljes szívünkből.
Hiszen szörnyen felnőttek vagyunk mi már,
És nincsen nálunk nagyobb,
Hogy vigasztaljon minket.

SZEMLÉR Ferenc fordításai

MARIN SORESCU KÖLTÉSZETE

SZEMLÉR FERENC

Néhány esztendővel ezelőtt az ifjú Marin SORESCU nagy feltűnést keltett paródiakötettel jelentkezett a román költészetben. Könyvének szóról szóra fordított címe „Egymagam a költők között" lehetett volna. Ha azonban megkértek volna annak idején a lefordítására, a cím ma „Magányos költő"-ként hangzanék.

Mert bármennyire is önmagukra ismertek az enyhe iróniával utánzott vagy kivesézett költők, a paródiák alapvonulatából már akkor is egészen sajátos hang zendült az újra és ismeretlenre vágyakozó olvasó felé: Sorescu egyéni költői beszéde, amely saját felfokozott rezgésszámaival legtöbbször átfödte a parodizálni kiválasztott költőtárs hangszínét, s egy teljesen sajátos új költői egyéniség jelentkezését hirdette meg.

A kezdő költő paródiakötetéről azóta is csak ritkán esik szó. Az ezután következő években meglepő bőséggel megjelenő saját költeményei és nemsokára kötetei szinte teljesen elfeledtették a kezdeteket. Még csak azt sem lehetne állítani, hogy az egykor parodizált költők modora vagy magatartása lett volna rá befolyással. Hirtelenében még azt sem lehetett eldönteni, hogy az ifjú költő milyen hagyományt folytat, vagy miféle célokat tűz ki maga elé, annyira megkapó és különleges teljesítménynek látszott az egyéniségének teljes fegyverzetében megmutatkozó új jelenség.

Az utóbbi három-négy évben megjelent verskötetei (melyeknek címe magyarul talán „Költemények", majd „Az óra halála" és „Don Quijote ifjúsága" lehetne) s azok is, amelyek most vannak megjelenőben, de még nem jutottak kezembe, mindenekelőtt előadásmódjuk közvetlenségével, áttetszőségével, mondhatni: közérthetőségével lepnek meg. Ezt azért kell külön hangsúlyozni, mert modern költészetünk legfőbb közös sajátosságát éppen a költői homályban és titokzatosságban jelölhetnők meg. Sorescu ezzel látszólag ellentétben már-már a közbeszéd szintjén tárja elénk mondanivalóit. Szavait a mindennapi társalgás köréből meríti, a központozást nem hagyja el, mondatai nagybetűvel kezdődnek, és — szégyenszemre meg kell vallani — mindenkinek jól körültapogatható értelme van.

A maradi közérthetőséget kereső olvasó azonban keserves csalódásokkal eltelten teszi le kezéből Sorescu költeményeit. Minél mélyebbre hatolunk ugyanis a versek rétegeződéseiben, annál többször kell megállapítanunk, hogy a felületi egyszerűség, illetve ennek az egyszerűségnek látszata mögött az összetettségeknek és bonyolultságoknak újabb és újabb tartományai terülnek el. Sorescu verseinek talán nem is egyetlen értel-

mük van, hanem több egymás mögött vagy alatt rejtezkedő, egymást pontosan fedő és mégis lényegileg különböző vonulat, amelyekből az olvasó mindig azt fedezi fel, amely saját lelkiállapotával és beleérzésével összhangban van. Mintha csak az anyag szerkezetével és fölépítésének kutatásával foglalkozó tudós helyzetében volnánk: az eleinte végsőnek látszott megoldás minden egyes esetben egy-egy újabb értelmezés kezdetét jelenti.

De bármilyen és bármekkora bonyolultságokat tartalmaz is a Sorescu költeményeiben kifejezést kereső és lelő életérzés, magatartásából egy pillanatra sem tűnik el az igazi költő friss rácsodálkozása az öt körülvevő valóságos világra, amelynek benyomásaiból épül fel saját benső univerzuma. Ehhez a gyermekded meghökkenéshez párosul a versek szövetében mindenütt felcsillanó önkéntelen humor, a röppenő gunyorosság, a visszafojthatatlan derű, amely valamennyi versének valamely akaratlanul is bizakodó alaphangot kölcsönöz.

De ez esetleg nem egyéb a költő védekezésénél az ember világát és életét fenyegető veszedelmek ellen. Vannak költők, akik a tragikus életérzés kimondásában vagy felfokozásában lelik meg a továbbélés lehető módját és eszközét. Vannak, akik a borúlátás ködeibe burkoltan mutatnak a nyugtalanító tünetekre. Sorescu azonban úgy tesz, mintha nem akarná meglátni a vadon mélyén rejtőző rémeket és kísérteteket, és fütyörészvedudorászva halad el a rémeket rejtő bokrok és ágaik fenyegetően rázó törzsek éjsötét árnyékában.

A csoda pedig megtörténik. Mert a járhatatlannak vélt rengetegben sorra nyílnak meg a legszelídebb ösvények, egymás után tűnnek el a legriasztóbbnak látszó árnyékok. Valamely biztató hivogatásokkal telt szívélyes tájon járunk, amelynek bátorító intéseit szívesen fogadja be a szem, és emberi nyugalmat sugalló hangjaira mindegyre szomjasabb a fül.

E csábító derű legtisztább hangjai mégis inkább legelső verseskönyvében csendülnek meg. Akkor az újból fellélegző világ valamely könnyülés hatása alatt ismét szabadjára engedte az élni akarás vágyait és reményeit. Azóta a látóhatár mélyén mindig rejtőzködő ködöket megint fenyegetőbben látjuk türemleni, és Sorescu verseiből sem törölhetők ki a borulat nyomai. Ez is azt bizonyítja azonban, hogy szívvel-lélekkel együtt lélegzik a mával, és annak minden rezdülését az érzékeny műszerek bizonyosságával jelzi.

Ennek az érzékenységnek egyébként kitűnő tanúbizonyságát adta a Bukarestben nagy sikerrel bemutatott és Párizsban is játszott *„Jónás"* című monodrámájában, amelynek szövegét magyarul a budapesti *Nagyvilág* is közölte valamelyik tavalyi számában. Derűjének és optimizmusának viszont talán azzal ad az életben is kifejezést, hogy már évek óta nagy kedvvel és odaadással vezeti a bukaresti rajzfilm-stúdiót, amelynek nem egy alkotása nemzetközi hírnevet szerzett a román filmgyártásnak.

VÁLSÁGOS VÍZJELEK

BÁNYAI JÁNOS

A „verskeresés" válságai

Marsall László a *válságok* költője.* Válságos korban élünk és egy költői fejlődésszakasz — később talán egy teljes költői életmű is — természetszerűen épülhet a válság általános és általánosan korszerű-emberi szituációra. Nem a költői személyiség önkeresésének a válságai azok, amelyek szembetűnőek Marsall László költészetében, hanem a *verskeresés válságai,* a vers megvalósulásának és megjelenésének válságos szakaszai. Mert az ő verseiben, bár látszatra előtérben van, a költői személyiség visszahúzódott és átengedte a teret a vers kérdéseinek. Ez korszerű költészetének egyik legfontosabb feltétele. A költő nyugodtan mondhatja: „vagyok mégse vagyok", vagy nyugodtan játszhat el a létezésige grammatikai formáival: „vagy-vagyok-vagyunk-vagyok-vagy", sőt visszautasíthatja a „külön valaki" személyiség-meghatározó attribútumát: „Belefáradtam / hogy végül is / egyenként / mindenki / külön- / külön: / Én:", mert mindez csak külső burka a versnek, egyfajta meghatározója, de nem lényege. A vers csak önmagával azonos és nem a költői személyiség, vagy általában a személyiség törvényei, szabályai, akár törvényen kívüliségei, szabálytalanságai szerint funkcionál, hanem benső, öntörvényű szerkezetének hálózatában. Ami a versben megtörténik, az emberrel is megtörténhet, de ez a megtörténés elsődlegesen nem az ember meghatározója, hanem a versé. A korszerű költészet ismeretének tanúságai arra vezetnek rá, hogy a versben élés, a verset élés mitikus-misztifikáló kritériumai végérvényesen a múltra maradtak. Hugo Friedrich beszédes elemzései tanúsítják, hogy a modern verset akkor sem lehet a tartalma, motívumai, a témája felől érdemlegesen megközelíteni, ha mindezek az egyes szerzőkre nézve fontos és releváns jelentéskör elemei. Szerinte, a modern vers arra ösztönzi a kritikust, hogy bőven és alaposan éppen a kifejezés technikájával foglalkozzon. Nyilván azért van ez így, mert a tartalmak, témák, motívumok elveszvették önálló értéküket és koherenciájukat: „A művészi erőt majdnem kizárólagosan a stílus összegezi." (H. Friedrich) A stílus viszont a nyelv műve — tehát mindaz, ami a költészetben történik, ami a költészetben akár érzelmi, akár intellektuális megtörténés, csakis a nyelv produktuma. „A jel és a jelölt közötti ellentmondás a modern líra és a modern

* Marsall László: Vízjelek, szépirodalmi, Budapest, 1970.

művészet törvénye lett." (H. Friedrich) Mindaz, ami a normális világból a versben megmaradt csak az átalakító képzelet beindításának funkcióját tölti be. Marsall László költészetében a látszólag előtérben levő költői személyiség önkeresése, modern versről lévén szó, csak forrás, csak indíték, aminek a versek megítélésekor másodlagos szerepe van, mert a vers, mint a nyelv autonóm produktuma, sohasem azonos az életben látható és megfogható előzményekkel, a vers nem azoknak a kifejezése, hanem önmagának a megvalósulása. Ha a versben semmi sem azonos azzal, ami a versen kívül van, a verset önmagában kell szemlélni, függetlenül a külvilágtól: a verssel mint nyelvvel kell szembenézni.

Marsall László költészetében a verskeresés független a költői személyiség önkeresésétől. Ezért tekinthető át Marsall László egész költészete mint a „verskeresés válságainak" beszédes dokumentuma.

A „versnyelv" válsága

Egy egész sor költői paradoxon hozza felszínre ezeket a válságokat. Cleanth Brooks a költői kifejezés és a hétköznapi nyelvi kifejezés közötti különbséget tartja paradoxonnak. Marsall László költészetében ennek a modellnek megfelelően a megvalósult „versnyelv" és a mindig visszatérő, de elérhetetlen gyermekkori nyelvi teljesség, szabadság, közvetlenség utáni „nyelvi nosztalgia" közötti áthidalhatatlan különbséget nevezzük költészetét meghatározó költői paradoxonnak.

A gyermekkor még a súlyos és mindinkább súlyosodó férfikor perspektívájából sem megnyugtató emlék-oázis: „Mihaszna védekezés / ügyetlen mozdulat az emlékezés / ócska esernyőt kifeszítve / száraz szigetet kerekítve / magamat elkülönítve / magamat magamat / mint az esőt / kettéhasítom az időt" *(Kirekesztett gyerek)*. A gyermekkor „száraz szigete" a férfikorbeli „köralakú száraz jelenlétem" távlatából, bár elveszett már: „Tehén elvetett poklát / a kutyák fölfalják éjjel / gyerekkor fehér dunyha / tollastól így tűntél el" *(Csak álmodjam)*, mégis az a megfogható, még megmaradható ellenpont, a biztonság látszatát keltő emlékezés-vidék, ahol nem „körzővel vonalzóval szerkesztett város épült". A gyermekkor tehát nosztalgia, de ez a nosztalgia nem a férfikor élet-terheinek nyomására alakult ki, hanem a férfikorban állandóan jelenlévő „versnyelv"-válságok miatt.

A gyermekkor elvesztett lehetőség, de így elvesztetten is lehetőség: az összetett, burjánzó, szabadon és gátlások nélkül futó, önmagával azonos, önmagában teljes vers lehetősége. A vers a gyermekkorban öröm és csillogás, mert nem tört még meg a nyelv, mert a jel és a jelölt teljes összhangban él még egymással. Az elérhetetlen itt még elérhető, a megfoghatatlan megfogható, az öröm mindig és mindenkor *csak* öröm, a harag és a fájdalom *csak* harag és fájdalom. A tárgyak azonosak még a nevükkel, változatlanul azok, amiknek látszanak. A gyermekkor nem ismeri a metaforát, itt a beszéd teljesen azonos a világgal. Mindez azonban csak képzelet, illúzió.

Az ének előtti állapot a gyermekkor, ahol „Csíra mozog pohár koccan / színvakság, dél majd alkonyat / csak düh van düh és szerelem / és

szegfük néznek hidegen / hold-foltosan és kócosan / csak düh van düh és szerelem" *(Ének ének előtt)*, és ahol a nyelv még szabadon futja be a beszéd tárta pályákat: a beszéd öröme itt a vers, de paradox módon egy tiszta és ártatlan beszéd-szituáció, ami *még nem vers*. Vagyis, a gyermekkor mint az ének előtti beszédhelyzet fájdalmasan abszurd szituáció. Mert egyfajta teljesség, egyfajta klasszikus harmónia-álom mutatkozhatna meg ezekben a versekben, ha végül is nem lennének versek; az ének előtti helyzet csak úgy létezhet, mint ének ének előtt. A versek, a gyermekkort idéző, a gyermekkori nyelvi ártatlanság hangján megszólaló versek, abban a pillanatban, amikor kiderül vers-mivoltuk, már nem azonosak az ének előtti helyzettel, és az akut „versnyelv"-válság jegyeit viselik magukon. Elsősorban azért, mert előtérbe került a nemazonosság ténye, mert a gyermekkor nyelvi ártatlansága és teljessége a férfikor emlékezet-nyelvén versként jelenik meg: a vers pedig mindig a nyelv válsága. Ezek a versek nem maga a gyermekkor, hanem a gyermekkort idéző, kereső, gyermekkornak tűnő *nyelvi műalkotások*. A tárgyak és a nevek is a vers elemei nem a gyermekkoré, az örömök és a bánatok, az indulatok és a képzeletek jelei is mind a verset alakítják, azt szervezik és ezzel elvesztik azonosságukat önmagukkal. A gyermekkor az ének előtti állapot; az oda visszavágyó vagy az azt felidéző vers viszont már az ének utáni helyzet, tehát természetszerűen stilizált és retorizált, alakított és teremtett — mindez pedig a „versnyelv" válságának közvetlen meghatározója.

Az ily módon megmutatkozó különbség a „versnyelv" és a gyermekkori nyelvi ártatlanság meg teljesség között nemcsak belső motorja Marsall László versének, hanem alapvető struktúráló elve is. A „vagyok mégse vagyok" állapotának életrehívása is és a „versnyelv" válságának létösszegező képe is.

Figyeljük meg, hogyan hat ez a „mechanizmus" a *Szüret után* című versben:

> Arcomat érintik szürke nyúlfülek,
> simítok szöszös hegedűtokot,
> messzi avas pincében hegedülnek,
> vagyok mégse vagyok.
>
> Egykor a nyúlfülek csiklandozása,
> most a bor meg az ének,
> aztán a szakállas némaság,
> aztán kagylóbúgása
> óriási szürke fülek szélkerekének.

Az emlékezés a gyermekkori tárgyakat és jeleket metaforává teszi: a tárggyal azonos szó, a fogalommal azonos név vonzza a verset a gyermekkor tiszta beszéd-szabadságába, csak meg kell érinteni és máris megszólal, de ami megszólal, az már szerkezetté minősült vers, aminek a nyelve sem szabad, hanem megszerkesztett. S ez bizonytalanságot szül: a „vagyok mégse vagyok" állapotának bizonytalanságát.

A vers struktúrája és nyelvi felépítése egészében egy így megrajzolt utat követ.

A második szakasz perspektívájából mutatkozik ez meg a legvilágosabban. Az itt megmutatkozó nyelvi bizonytalanság a bizonytalanság állapotának indoka. A második szakasz első két sora az első szakasz két alaphelyzetének párhuzama: „Arcomat érintik szürke nyúlfülek" — „Egykor a nyúlfülek csiklandozása" és „messzi avas pincében hegedülnek" — „most a bor meg az ének", de a szakasz harmadik sora már a némaságé, a kagylóbúgás bizonytalanságáé, olyannyira, hogy el sem juthat már a meghatározó és dinamizáló állítmányig.

Ugyanezt mutatja a vers láncszerű struktúrája is, melyet a „szürke nyúlfülek" az első szakasz első sorában, az „egykor a nyúlfülek" a második szakasz első sorában és a mitikussá növesztett „óriási szürke fülek" a vers utolsó sorában szervez meg. Az irány a növekedés iránya: az első előfordulás reális jelen idejű igealakját a második előfordulás határozatlan múltja és ezt az időben definiálatlan mitikus-elvont nyelvi forma követi; ez a növekedés azonban negatív irányú — a reális jelenből, a bizonytalan múlton át az elvont nagyság, mindent átfogó, mozdulatlan, bizonytalan „vagyok mégse vagyok" térségébe.

A gyermekkor utáni nagy vonzódás a verset, a bizonytalanság, a szorongatottság vidékére vitte, és ezzel egyidőben kérdésessé vált maga a vers is.

Beszéd és némaság

Végül is, a gyermekkor sem a nyelv, a beszéd árkádiája, bár vonzása, a nosztalgia meg nem szűnő. Ezért lesz a későbbi versek vagy a versek másik körének központi problémája a beszéd és a beszéd ellentéte, a némaság. Egy újabb válság a költői paradoxon jegyében.

A Juhász Gyulától kölcsönzött „néma angyal": „mert nem néma az angyal / a suttogónál suttogóbb / és félelmetesebb" *(A csönd mélységei)* jegyében jut a vers a gyermekkor nyelvi ártatlanságából a némaság, az elvesztett beszéd: „pókszálra kötött álca-dög ketyeg / beszéd helyett / és időt nem mutat" *(Végső)* vidékére — a vers szintagmatikus szerkezete megtörik, a szavak is darabokra törnek, a képek átfolynak egymásba, és nem különülnek el: Marsall versének fontos kategóriájává válik a homályosság, az a versstrukturáló elem, amelynek a polgárjogot a modern költészet hosszas és fárasztó fejlődésíve szerezhette meg.

Ezért oly természetes, hogy a gyermekkortól való búcsúzás „köszönet a puszta szavakért" és a versekből „Elmaradnak az oltalmas idiómák, a szó-háncslugasok, a csönd ál-polgárainak menedékházai". *(Fordulóban)* Megérkezés a „nem-néma angyal" országába. Néha még felmerül az ének előtti helyzet, „a megnevezések előtt" állapota, de Marsall versének központi problémája a csönd, a némaság lesz, a suttogó és félelmetes nem-néma angyal országa. Az elvesztett gyermekkori nyelvi ártatlanság és a felismert nem-néma angyal közé szorulva, mintha kő zúzná a követ, mert „kőszerszám a szó", meg „tüzesített kövek a szavak" *(A csönd-történelem őskora)* a vers egészében a beszéd válságából fakad, forrása a beszéd-sorok felbontása, a grammatikai szabályok eltolódása, a beszéd állandó robbantása, mintha csak ennek a sornak: „nem ember aki nem

akarja szétrobbantani önmagát" *(Sóhaj)* analógiája lenne az új versigény. Szorongást és félelmet szül ez a veszteséggel egyenlő felismerés. A bizonytalanság meghatározói bontakoznak ki: „Angyalok poharából / titokban / eltikkadt szavakat itatok?" *(Bizonytalan óra)*, az álom sem biztonság, csak kérdezve jelenhet meg: „Álmodtam volna?" *(Sors-alagút)* és így szinte logikusan jelenik meg, mintegy a nyelvi megosztottság, a beszéd és a némaság közé szorultság állapotának jelképe, a „Fekete Másik", a személyiség felbontása, a szétrobbantott én. Ebben a helyzetben lesz aztán az egyetlen kiút a *tört-vers (Folyó a világ végén)* és a térben is több dimenziós *szerkezet-vers (A vasárnap útjai és útvesztői)*.

A válságból vezetett ide az út, a felismert és tudatosodott vers-válságból a versnyelv válságain át. S itt válik Marsall László költészete voltaképpen korszerűvé, verse itt töri át a válságokból épült, az „elhallgatott szavak" és a „meg-nem-lelt-szavak" köveiből felemelt falat. Itt robban szét a vers, először két párhuzamos darabra: *Folyó a világ végén*, majd egymással korrespondáló, egymást összekötő és feltételező versszilánkokra: *A vasárnap útjai és útvesztői*.

De meg kell figyelni előbb a robbantást közvetlenül megelőző helyzetet:

Kővé válnak a csönd hasában
az elhallgatott szavak
ott magam is követ zabálok
ott lassúdan kővé válok
ott kő-fülbe zuhan a kérdés kígyója
összezúzódik megmered
tompa fülünkben füldugóként
hordunk fallikus sírkövet

És hal-csordák a csönd hasában
a még-meg-nem-lelt szavak
úszom a vízmélyi lubickolásban
egy néma angyal halkan áthalad
ott örvény a fül s a kérdés kígyója
nyüzsgő sötétbe csüngő görbe bot
egy szót fogna csak egyetlenegyet
méregfoga a kérdőjel-horog

(Kétféle csöndünk)

Két teljesen párhuzamos, egymással ugyanazon a nyelvi síkon, de két perspektívából, az „elhallgatott" és a „meg-nem-lelt" szavak perspektívájából korrespondáló szakasz a vers. A versszintagma szinte változatlan mindkét szakaszban; a szakaszok szóanyaga is azonos (az azonosságnak itt két rétege van: 1) az azonos szavak, és 2) az azonos jelentésű más tövű szavak rétege); a rímelhelyezés is azonos, a sorok szótagszáma elenyészően változó, de ott, ahol a párhuzamosság a legintenzívebben mutatkozik meg (a szakaszkezdő két-két sorban) nincs eltérés. Ezt a két szemmelláthatóan párhuzamos struktúrát az aláhúzott és kiemelt idézet (Juhász Gyula verssora) — egyébként a ciklus: *A csönd mélységei* mottója — választja el egymástól. A verssorokkal egyenrangúan épül be a második szakaszba az idézet, és így természetszerűen tarthatja a pár-

huzam távolságát. Afféle nyelvi pillér, támaszpont tehát az idézet. De minősítés is: a kővé meredt némaság mitikus-misztikus álomképe. A párhuzamosság további tartópillére az „elhallgatott szavak" és a „még-meg-nem-lelt szavak" pozíció-különbsége. Egyaránt a némaság jelentés-ekvivalensei, csak az irányuk eltérő — az első szakaszban *befelé* mutat, a másodikban *kifelé*, az elsőben a merevedés, a kővé-válás állapotát, a másodikban a „nyüzsgő sötétség" szituációját határozza meg. A mindkét szakaszban azonos helyen és azonos grammatikai formában előforduló „kérdés kígyója" az egyetlen helye a versnek, ahol azonosságról beszélhetünk, hogy jelentésük mégsem azonos, azt a megelőző és követő sorok feltételezik. Rendkívül indikatív a második szakasz harmadik sorának „képzavara": grammatikailag kifogástalan sor, melyet a felbonthatatlan jelentés határoz meg, a „még-meg-nem-lelt szavak" „nyüzsgő sötétjét" tükrözve. Az ének előtti állapot korábban áhított beszédhelyzetének egyfajta bírálata ez a „képzavar".

Mindaz, ami a két szakasz párhuzamos nyelvi struktúrájából kivehető: *a némaság terhe*, az egy szó, az egyetlenegy utáni áhítat. A gyermekkor nyelvi látszat-árkádiájából a kővé merevítő elhallgatott szavak és a nyüzsgő sötétet feltételező meg nem lelt szavak abszurd világába: a cet gyomrába.

Ebből a káoszból a *Kétféle csöndünk* merev formát váj ki — maximálisan zárt, formailag és nyelvileg is *kétszeresen* elhatárolt verset. A némaság ekvivalense tehát a vers: a kővé meredt, a nyüzsgő sötétbe merült némaságé.

Ebből a némaságból tört ki az *új vers:* Marsall korszerű költészete. Először kettészakadt, majd strukturáló elemeire hullott. Ennek a súlyos némaságnak a megismerése alakította ki Marsall László valóban újszerű, újszerüen felépített, megszerkesztett versét.

UTÓSZÓ DUŠAN JOVANOVIĆ KÖNYVÉHEZ

ANDREJ INKRET

Noha e tanúskodó szövegnek utószó a neve s az általános érvényes és elismert gyakorlat értelmében ezzel funkciója teljesen, kétséget kizáróan és pontosan meg is van határozva, célja mégsem lehet az, hogy végérvényesen eldöntse a kísért irodalmi szöveg jelentőségét, irányelveit és „igazságát", hogy meghatározza a szöveggel való kommunikáció egyetlen helyes, sőt egyetlen lehetséges irányát. S noha ugyanebből az általános érvényű és elismert gyakorlatból következik, hogy az irodalmi szövegek úgyszólván öntörvényüknél fogva külön kommentárt, magyarázatot és információt igényelnek, hogy ezeknek segítségével világosabbakká vagy „érthetőbbekké" váljanak, s hogy ez különösen az úgynevezett „modern" szövegekre érvényes, amelyekben az igazság és a jelentés még rejtettebb, hiszen rendszerint nem vethetők alá az ismert és ezért megbízható olvasási módoknak (vagyis a jelenségek kodifikált rendszerének) — ezen a helyen egy más irányban teszünk kísérletet. Célunk nem a szöveg magyarázása, illetve a szöveg „rejtett" jelentéseinek, igazságainak és értelmeinek desifrírozása lesz, hanem egyfajta visszakérdezés arról, ami a *Don Juan dögrovásón, avagy ép testben ép lélek* című szövegben a legkülönösebb, s ezért a hagyományos gondolkodás szempontjából — amely mindig a megbízható és definitív ítéletekre és meghatározásokra törekszik, teljesen világos, áttekinthető, elfogadható és rendezett világképet igényel — még inkább probelmatikus. Ha ugyanis arra gondolunk, hogy az irodalmi szövegek sajátos szerkezetéből következően minden írás, amely az irodalomról szól, elsősorban a szerzőt idézi, a szerző sajátos, specifikus kommunikációját a szépirodalmi olvasmánnyal, és csak ezek után — közvetve — magának az olvasmánynak a kifejzője, ezek után természetesen teljesen világos, hogy ennek az „utószó"-nak nem lehet más célja, mint hogy lehetővé tegye Dušan Jovanović (szül. 1939, Belgrád) szövegének, hogy önmagáról nyílt és közvetlen módon nyilatkozzék, s a maga részéről csupán rendszerbe foglalja azokat a kérdéseket, amelyeket szerzőnk irodalmi szövege feltesz, s amelyek legtömörebb formában a *Don Juan dögrovásón*ban jelentkeznek, — szóval ez a szöveg csupán egyfajta rekapitulációja mindannak, amit Dušan Jovanović eddig írt. Célunk ezek után mindenekelőtt a kérdezés, az őszinteség megőrzése, annak a nyomnak a követése és leírása, amely Jovanović első szövegében, a *Predstave ne bo* (Az előadás elmarad, 1963) című drámájában kezdődik, és a *Norci* (Bolondok, 1963) című drámájában folytatódik, és a jelen könyvben (amely 1966-ban íródott) kulminál, majd a

Znamke, nekar še Emilija... (A bélyegek, s azután még Emilija, 1968) című drámában legújabb „fázisába" lép.

Ez azt jelenti, hogy mindenekelőtt azt a világképet kell betájolnunk, amelyet Jovanović eddig megjelent valamennyi írása szuggerál, hogy földerítsük közös lényegüket, amelybe ezek az írások, mint irodalom, ágyazódnak és amelyet teljes egészében — implicite, nem teljesen tematizált módon — már első írásában, *Az előadás elmarad* című drámában felfedezhetünk.

A színhely egy kis tengerparti város kulisszái közé tevődik. A főszerepet névtelen személyek — X és Y — játsszák. A szöveg azonban, amelynek a bejelentett előadást kísérnie kellene, eltűnt, a játékosok már nem játszanak idegen játékot, önálló szereplőkké változnak, s a színpadon megkezdik saját életük feltárását. Ily módon megszűnik a játék és a valóság, a színház és az „élet" közötti határ, s az előadást, amely miatt a nézők összegyűltek, végül is le kell mondani. Pontosan akkor mondják le, amikor tulajdonképpen már eljátszották, tehát ott, ahol a drámai szövegek rendszerint befejeződnek: a szereplők, X és Y igazi életénél. A két statiszta és az öregasszony, aki egyedül tart ki előírt szerepe mellett és a kulisszák között szüntelenül vízbe fúlt tengerészfiát keresi — kevésbé fontos az előadás szempontjából. A néző kíváncsi szeme előtt csak annyi bontakozott ki, amennyit épp sejteni lehetett, majd ismét eltűnt, azután pedig mint önként vállalt játék tárult fel, s már nem tud senki elevenére tapintani... A játék és valóság, a színház és az „igazi" élet e szakadatlan, bizonytalan és megfoghatatlan játékának váltakozásában előtérbe kerül a két „főszereplő" egymás közti viszonya. X megbarátkozott előírt szerepével; akarja, hogy a bejelentett előadást megtartsák, rááll arra, ami adva van, arra a világra és színházra, amelyet életének és játékának keretül adnak. Y az erőszakot testesíti meg, a világ iránti abszolút gyűlölet feszültségét, az önkényt, amely alól semmi sem menekülhet, végül azonban leleplezik: Y a „végén" ugyanis hitvány embernek mutatkozik, „akit nemrégiben egy autóbuszon egy aszszonyság lopással vádolt", és erőszak-ideológiájának ez a valódi igazsága. E szokatlan, bizarr és kisiklott térben, amelyben egész idő alatt az N nevű, megkötözött „hős" uralkodik makacs hallgatásával, melyben Y megfeddése voltaképp a közönségnek és társainak is szól, mindenkinek, aki elrejti a világ és saját létének igazságát, ez pedig a tiszta, elkerülhetetlen, nevetséges Semmi; melyben a szerelem, amelyet az első statiszta hordoz „A suttogó erdők szabadságáról" szóló verssel s amelyet a második statiszta mond el, az önmagukkal és a természettel való összhang törekvéseként él — ebben az antiszínház térben, amelyben az erőszakot végül is leleplezik és legyőzik, itt kezdődik az a nyom, amelyet szerzőnk követni fog és amelyet minden következő szövegében még inkább elmélyít, miközben természetesen új meg új változásokon és átalakulásokon esik át.

Az előadás elmarad c. drámában fellépő személyek a színpad és a nézőtér hagyományos sémájának foglyai, saját egzisztenciájuk azonban ezt a rabságot szét akarja feszíteni, el akarja tüntetni. Az egyik oldalon tehát ott áll a szilárd, általános forma, minden sajátos törvényszerűségével, a másik oldalon pedig a specifikus emberi lét akarata, amely arra

törekszik, hogy visszatérjen önmagába, hogy felszámolja az akadályokat, amelyek ezen az úton tornyosulnak, hogy csak azt mutassa be vagy játssza el, ami vele „valóban" történik. E két tétel viszonya természetesen feszült, a kettőjük közötti konfliktus elkerülhetetlen. Szerzőnk irodalmisága éppen ebben az elkerülhetetlenségben, ebben a feszültségben és a konfliktusban gyökerezik. X-nek Y-hoz való viszonya erőszakolt, s az előadást, amelyet lemondtak, mindkettőjüknek végig kell játszania. Y negativizmusa mindent átfogó, noha a valóságban nem léphet túl a határon, amelyet a színpad sorompója állít, minduntalan játékká változik, színházzá, amely a nézőket szórakoztatja; Y akarata erő nélküli, nincs rá lehetőség, hogy kötelezővé váljék, s ezzel természetesen önmaga ellentétévé alakul át. Kezdetben például X és Y az élelemről beszélnek. Y fölsorolja mindazokat a lehető és lehetetlen ételeket, amelyeket egyszer, valamikor már megkóstolt, ezzel akarja nevetségessé tenni X-et, akinek ilyen szempontból igen hiányosak a tapasztalatai. Amikor X a háborúval akar kimagyarázkodni, amikor különleges ételek nem voltak, Y szinte görcsös zokogással és dühvel replikázik: „Mindig csak ez dől a pofátokból! Háború, a háború alatt, háború! Hagyjátok már egyszer békében azt a háborút! Mi van most azzal a háborúval? Befejeződött? Megnyertük? Mennyi ideig fogsz még azon a háborún kérődzeni? Amíg föl nem fordulsz, bizonyára! Nahát! Ünnepelj és vigadozz, egyre jobban, ha úgy tetszik; legyen meg neked a te ünneped, de ne keverd ezt az én élelemadagomba! A vajasmártásomba! A tavaszi ebédembe!... Háború az újságokban, a könyvekben, a mozivásznon, mindenütt háború! Kétszáz métert sem futhaszt, hogy ne látnád a háború nyomait. Hát engedjem meg, hogy egy alak vacsora közben miatyánk helyett miháborúnkat kántáljon?!" — Nem szabad elfelejtenünk, hogy még húsz év sem múlt el a győzelmes honvédő háború és forradalom befejezése óta, amelyre X világa épül, akit természetesen még mindig intenzíven megszállva tart e háború emléke és pátosza. Y replikájának rendkívüli negativista éle olyan precízen sújt az adott tér legérzékenyebb pontjaira, hogy ugyanakkor önmagát is blokád alá helyezi: színpadon mondódott ki, kulisszák között, amelyek már nem jelenthetnek semmiféle igazságfölötti világot; tulajdonképpen már csak pusztán játék lehet, játék, amely önmagát játssza, totális gúnyolódás, kritikai érték és súly nélkül, a városi autóbusz kis zsebmetszőjének szórakozása, a nevetséges pojácáé, akinek kedve szottyant nagy szavakra és nagy akciókra, s aki végeredményben legfeljebb csak mint grandomán lepleződik le. Az energiának ez a túltengése, amely teljesen ellentétben áll hordozójával, csak abszurd, pszeudokritikus szituációkat és értelmetlen jelszavakat szülhet, ezenfelül pedig teljes egészében annak a térnek a foglya marad, amely nem engedi meg a valódi igazságot: ez a játék degradált tere, a színpadé, a mulatóé, amelyben az „előadások" csak úgy lehetségesek, ha „nincsenek".

A fenti replika és következményeinek körvonalai világosan mutatnak Jovanović idézett első szövege irodalmiságának, azaz drámaiságának alapvető természetére: ez az egzisztenciális mozzanatok önblokádja, amely önmagába igyekszik visszatérni, kicsúszni igyekszik a világ megkövesült sémái, vitalitása és kriticizmusa alól, úgyhogy kötetlen játékká változtatja vissza. Innen azután már megnyílik az út a következő szöveg-

hez, egy másik drámához, amelynek címe *Bolondok*, alcíme pedig *zgodovinska igra 1963* (történelmi játék 1963). A szituáció, amely az első szövegben még csak kevéssé tematizált utalás volt, a *Bolondok* c. drámában kibontakozott, magyarázatot nyert. A háború kérdései, az értékek kérdései, amelyekért a harc folyik; a harc ideológiája, mindenekelőtt azonban a következmények, amelyek konkrét, specifikus emberi életeken keresztül mutatkoznak meg, ezúttal konkrét szociális-politikai jelentést kapnak. A rejtélyes „anti-játék"-ból plasztikus történelmi dráma keletkezett, *Az előadás elmarad* szövegének allúziós struktúrája alapos, radikális átformáláson ment keresztül. A drámai szöveg jelentéstere egy újdonság: az egzisztencia és a politikum viszonya előtt nyílt meg. Ez a viszony természetesen még mindig közvetlenül az időhöz és a győztes népi forradalom vívmányaihoz kapcsolódik, különösképpen pedig ahhoz a sorshoz, amelyet a forradalom utáni időszakban e forradalom eredendő, totálisan humanista (eschatológiai) világvíziója átél. És itt kezdődik a *Bolondok* c. dráma „történelmisége" is.

A forradalom említett eschatológiai missziója, illetve a totalista-humanista világról alkotott projektuma tehát az az alap, amelyre Dušan Jovanović második drámája épül. Kezdete: az egyetemi hallgatók szobájába minden előzetes bevezetés nélkül, váratlanul beront egy gépfegyveres munkás, a megrökönyödött jelenlevőknek felmutatja az általános mozgósításról szóló rendeletet, amelyet az új, „forradalmi kormány" adott ki, és elmondja nekik, hogy megkezdődött a forradalom, amelyben „romba dől a régi világ". És valóban: kintről lövések hallatszanak, a munkás magyarázata szerint elpusztítják „a gyáva filisztereket, az önmagukkal elégedett polgári idiótákat, a gügye és angazsálatlan csirkefogókat, a fölvilágosulatlan alakokat" stb. Egyszóval a forradalom a „kispolgári erkölcsök, a kapitalizálódó viszonyok, a gazdasági korrupció, a nem gazdaságos tervezés, a nem demokratikus és nem szocialista viszonyok, a sajtó, a beszéd, a művészet cenzúrája, a bürokratikus intrikák tisztességtelen játéka, a társadalmi és a szociális viszonyok elembertelenedése, a reifikáció, az alienáció és az antiszociálódás" ellen harcol. Tehát egy kézzelfogható, kidolgozott politikai tervvel rendelkező szociális megmozdulás előtt állunk, s mivel odakünn puskák ropognak, az aktivistának pedig semmi kedve sincs a tréfához, a döntés elkerülhetetlen: az öt egyetemi hallgatónak, akiket váratlanul kizökkentettek megszokott és csöndes civil életükből, dönteniök kell: akár a forradalmi harc mellett, akár ellene, a halál mellett. Az alternatíva középutat nem enged meg; noha váratlanul és meglepően jelentkezik, totális döntést követel; a forradalmat, amely az egyetemi hallgatók lakhelyére bekopog, nem lehet kijátszani, a mozgósítottaktól őszinte, angazsált küzdelmet követel. S mivel mindezen felül ideológiája igen elfogadható — hiszen semmiben sem különbözik az intézményesített politikai programtól, talán csak annyiban, hogy radikálisabb ennél és megváltó céljait egy csapásra akarja megvalósítani —, Jovanović egyetemi hallgatói csatlakoznak a mozgalomhoz, és totálisan, életre-halálra részt vesznek a forradalmi harcokban.

Ezúttal, a *Bolondok* c. dráma dramatikus eseményei közepette, a legelső kérdés az események jelentőségét firtatja. Fel kell tennünk ugyanis a kérdést: vajon az új, nem várt forradalom a felszabadító háború hu-

manista ideáljainak degradációja ellen irányul-e? Azaz: a húsz év előtt befejeződött győzedelmes felszabadító háború, amely ez idő alatt és a látható jelek szerint eltávolodott totális és humanista alapjaitól, eltávolodott-e megváltó és felszabadító eszméinek forrásaitól is? A „történelmi játék 1963"-ban tehát a forradalom kritikája-e, azé a forradalomé, amely oly mértékben elidegenedett önmagától, hogy új, radikálisabb népfelkelést tett szükségessé és új alapjaiban történő fordulatot? Vajon az öt szereplő egyetemista a tehetetlen, elprivátosodott, a szociális eseményekből kiszakított és a „történelem" elől elmenekült emberi ittlétet szimbolizálja-e? És Karlo, a házigazda, aki az egyetemi hallgatóknak szobát ad bérbe, és aki már az első forradalom alkalmával is „tévedett" és a vörösök helyett a fehérekhez csatlakozott, vajon annak a primitív, csaknem lumpenproletár-világnak teljes politikai tehetetlenségét és zavarosságát mutatja-e, amely ellen — eredménytelenül — már irányult egy forradalom, de ismeretlen okok miatt megtorpant előtte? Tehát, röviden, kritikus dráma-e a *Bolondok*, amely egy új, megfelelőbb, szociálisabb világ megformálásán fáradozik?

Az események villámgyorsan, csaknem teátrális tempóban fokozódnak, színre lépnek a régi, tehetetlen, antiszociális világ újabb képviselői is, a forradalom egyre jobban dühöng, az utcákon egyre több a vér és a hulla. És mégis: vajon mindez nem csupáncsak bohózat, megvadult, vak, megsemmisítő mozgalom? A forradalom főparancsnoksága nem másutt, mint éppen a borbélyműhelyben székel, a fodrászszékekben nevetségesen borzalmas bíráskodás folyik az ellenség és a nép árulói ellen, a harc már nem olyan sima és eredményes, megkezdődött az ellentámadás, az emberek lehetetlen történeteket beszélnek a katonákról és a barikádokról, koholmányok keringenek és szaporodnak, teljes a zűrzavar, valóságos forradalmi napok, a fodrászműhelyben pedig jönnek-mennek az összekötő tisztek. Az eseményekben mégis ott az igazi dinamika, az igazi háború pátosza, szorongása, akárcsak a valóságban. A forradalom politikai tana radikalizálódik, a gondolat egyre átütőbbé és teljesebbé válik, ereje előtt már előre összeomlik, szétesik minden ideológiai ellenérv. Előttünk — per negationem a „régi", eltorzult társadalmi valóság kritikájában — bontakozik ki a teljesen felszabadított és abszolute „humanizált" világ foganatosított terve, amely éppen a megvalósulás előtt áll; most, most ölik meg az utolsó ellenséget is, hogy elkövetkezhessen az élet, az emberbaráti szeretet zavartalan uralma. Ez lesz a történelemben az utolsó erőszakos cselekedet, s ezután definitíve megnyílik az abszolút testvériség, egyenlőség, tisztaság, szabadság, humanizmus stb., s a valóban rendezett és megváltozott emberi világba vezető út.

Ezután azonban győzedelmeskedik az „ellenforradalom", bevonulnak a reguláris katonai erők. Kihirdetik, hogy a forradalmat lelki betegek, *bolondok* szervezték, s hogy fellépésük „a nép érdekében... de a valóságban a néphatalom ellen irányult" és annak politikai irányelvei ellen, „amely elvek a háború utáni időszakban lehetővé tették szocialista közösségünk sokoldalú előrehaladását, a szocialista viszonyok kialakulását városon és falun, megszüntették a kizsákmányolást, amely az osztályrendszeren alapult, a politikai és nacionalista üldözést, és olyan körülményeket teremtettek, amelyek közepette az ember és az emberi munka

felszabadul minden bilincsétől, s a fejlődés és a boldogság soha nem sejtett magasságaiba szárnyal". A felsorolt szavak mindenekelőtt arról beszélnek, hogy a „forradalmi" és a „reguláris" ideológia között a valóságban nem lehet lényeges eltérés. A központba mind a kettő a nép érdekeit helyezi, mindkettő a felszabadult, megváltozott világért száll síkra. És míg az első ideológia a második álláspontja szerint paranoiás, a második az első szemszögéből ellenforradalom, népellenes hatalom. Természetesen önmagától adódik a kérdés, mit jelentsen mindez, hiszen eléggé szemmel látható, hogy a dráma éppen ebben a pillanatban helyez át bennünket egy teljesen új síkra. Ha ugyanis a két ideológia egymás között csaknem azonos és ha a „forradalom" csupán az elmebetegek tragikus kirobbanása volt, amely ugyan némi rombolást okozott, magát a társadalmi berendezést azonban egy pillanatra sem tudta megingatni, ha tehát csak látszólagos, következmények nélküli megrázkódtatásról volt szó, akkor indokoltan állapíthatjuk meg, hogy a *Bolondok* egyáltalán nem úgy veti fel a társadalom megszervezésének kérdéseit, hogy két politikai modellt állít szembe egymással. Ebből az következik, hogy szükségképpen előtérbe kell helyezni azoknak a szereplőknek az egymás közti viszonyát, akik a szociális forradalomban egyáltalán nem játszottak közvetlenül aktív szerepet, hogy tartalmukkal végül is elfedjék e fiktív, paranoiás forradalom sorsszerűségét, s a forradalom értelmét egy különös megvilágításba helyezzék. Mivel a megjelenített helyzetekben igen szemléltetően és világosan vannak jelen az „igazi" forradalomnak a társadalom vezető posztjain történő erőszakos cseréinek „igazi", valóságos (és nem csupán *bolond)* és jellemző elemei, egyúttal világos kell, hogy legyen az is, hogy ezzel a dráma politikai jelentősége nem vesz el. A szövegnek tehát a meghatározott ideológia és a meghatározott „forradalmi" gyakorlat tartalmának és gyakorlatának kérdéseiről az általános politikai helyzetek és konfliktusok kérdésére kellett átirányulnia. És éppen ezért nem lehet pusztán véletlen, hogy a központi *dramatis personae*-k a központi konfliktusban közvetlenül aktív szerep nélkül maradnak, hogy e helyzetbe beerőszakolták, mozgósították, bedobták őket, vagy pedig a helyzet peremén állnak, s hogy a megjelenített konfliktus igazsága éppen e viszonyuláson át éri el a maga autentikus igazságát.

Az egyik oldalon tehát ez a „nép" szerepel, a nép, amely annak idején a felkelést passzívan szemlélte, úgy kommentálta, mint valami elemi csapást, amely „ismét" fölébe kerekedett anélkül, hogy megakadályozhatta volna; a nép, amely a maga megszokott, csöndes, mindennapi életmódjával szinte megbarátkozott és elégedett. Egy ilyen életet „antiszociális"-nak vagy „tehetetlen"-nek nevezni természetesen csak az egyik vagy a másik ideológia szempontjából lehet, hiszen mindkettőnek szüksége van rá, kihasználják mint mozgósító, illetve manipulálható anyagot. A maga szemszögéből tekintve ez ugyanakkor a természetes, egyszerű, önmagát kiegészítő és egyúttal koherens módja az emberi létnek. A másik oldalon azonban az egyetemi hallgatók közötti viszony lép előtérbe, akiket ugyan a forradalom idején erőszakkal mozgósítottak, egzisztenciális habitusuk révén azonban már önmaguktól is a forradalom felé gravitáltak. Ha például a dráma első képét figyeljük meg, könnyen megállapíthatjuk, hogy az egyetemi hallgatók szigorúan privát élete már a

kezdet kezdetén is gyökeresen átváltozott, egy elvszerű, valóban célszerű életelvvé változott, amely egyúttal mint egyedül lehetséges mutatkozik. Ez pedig azt jelenti, hogy a szereplő hősök nemcsak tökéletesen tudatában vannak annak, hogy hol lelhető fel és milyen életük valódi tartalma, ez az élet azonban, amely egyedül lehetséges, a privát fogalmában nyer indoklást, s amelynek során természetesen teljesen világos és meghatározott tartalommal is telítődik. Ez azonban mégis agresszív, önmagába néző privát, s a benne foglalt energia miatt kénytelen állandóan tágítani a maga terét, átfogóképességét. Önmagára úgy tekint, mint valami érinthetetlenre és koherensre, önmagában azonban úgyszólván nem maradhat fenn. Kifelé fordult, vitalitással töltött, de ugyanakkor hiányzanak a megfelelő korrelációk, amelyek felé irányulhatna, s amelyeknek nevében mozgósíthatna és cselekedhetne. Ily módon az energiafelesleg szüntelenül gyülemlik, halmozódik benne. S mivel levezető, megfelelő kompenzációs lehetőségek nélkül marad, agresszív ereje szüntelenül növekszik. A „forradalom" természetesen kitűnő alkalom a szelepek megnyitására, egyúttal lehetővé teszik az egyetemi hallgatók számára a transzcendens, a közvetlen élmény felé való fordulást, a közreműködést egy mítoszban, az ugrást a történelmileg elkötelezett és szociális értelemben felszabadító, igazi, széles körű mozgalomban. Ugyanakkor azonban ez mégiscsak kaland, hiszen tulajdonképpen csak energiafölösleg kérdése, lényeges forrását azonban nem érinti, azt a forrást, amelynek alapján az egyetemi hallgatóknak mint olyanoknak egzisztenciája, s ennek alapvető hatásköre, szigorúan meghatározott és definiált. Az egyetemi hallgatók részvétele a „forradalomban" ugyanis nem lehet semmiféle kapcsolatban valóságos, egzisztenciális kérdéseikkel (privátról adott indoklás értelmében), ezért a valóságban csak a szelepet jelenti. Ezzel a „forradalom" elkerülhetetlenül sporttá, divattá, játékká stb. változik, s végül is úgy kell megjelennie, mint a világ „elhasználásának" és „fogyasztásának" legagresszívabb, legélvezetesebb módja, amelynek pontosan meghatározott és változatlan törvényei vannak, azaz mintegy egész szertartása, s ennek során az energiák egymást falják föl, semmisítik meg, s mivel a világot vadul, orgiaszerűen és totálisan veszik hatalmukba, bekövetkezik önmaguk felfalása is. Az ideológia szerepe — a teleológus beállítottságú forradalomban — természetesen a minimumra csökken. A szubjektum (az akció) akaratából a meghatározott és szervezett társadalmiságnak vissza kell vonulnia a biologizmus elől. Az ember deszocializálódik, visszatér a természethez, a tiszta, nem terhelt testiségbe. A *Bolondok* harmadik felvonása úgyszólván kézzelfoghatóan mutatja meg, hogy az ideológia és a vele tematizált aktivizmus végül is abba a helyzetbe kerül, ahol mindkettőjük teleológiai célja — a megváltott világ képmása, amely állandóan a holnapi napba, az abszolút jövőbe vetődik — valami egészen viszonylagossá és önkényessé válik. Az ideológia tartalma — az emberi lét mint olyan — szempontjából valami teljesen mellékessé csökken. Drámánk e felvonása ugyanis az ünnepséget jeleníti meg, amelyet a „reguláris" hatalom rendez a „forradalmi" bolondok megmozdulása fölött aratott győzelem tiszteletére. Valahol a szín mögött szónok beszél, aki az új világ ideológiai vízióját fejtegeti, a társadalomszervezés még jobban foganatosítható módoza-

tait, magán a színen pedig egy vendéglő áll, ahol a világ szertatásos konzumációjának „élvezése" fejeződik be. Az egyetemi hallgatók hazatértek a „háborúból", és iszogatva a lányokra várnak. Az egyik bajtársuk, Mirko, a „forradalom" alatt agyonlőtte magát, a lány, aki a kedvese volt és most állapotos, szinte őrült, de ez a szertartásnak csak egy sajátos fortélya: Mirko hőssé válik, holtteste pedig mítosszá alakul át... Az ünnepség közben Zorči agyonlövi Tinet, mert az káromolta a forradalmat, de ez megint csak nem jelenthet valami borzasztó dolgot, az egyetemi hallgatók a holttestet a szobába vonszolják, az orgia, az ünnepség tovább folyik, a maximumig fokozódik.

Az aktivizmus és az eschatológia világa most önmagában esik szét, minden illúzió nélkül marad: az ünnepi népgyűlésre eljönnek a kisiskolások is a tanítónőjükkel, és a kis Janezek a tolongásban elvesz: amikor felsír, az egyik egyetemi hallgató hozzálép, kézen fogja, úgy, ahogyan Cankar drámájában Jerman, az elfáradt lázadó kézen fogja a proletár Kalandert és a *Hlapci* szavaival befejezi a *Bolondok*-at: „Ez a kéz kovácsolja majd a világot." Janezek sír, az ünnepség tovább folytatódik, és általános tivornyába csap át.

Ez a *történelmi játék* a bolondokról és forradalmukról abban az időben íródott, amikor a szlovén társadalmat az egyik legmélyebb ideológiai konfliktus rázta meg, vagyis akkor, amikor a totális aktivizmus (a *Peršpektive* c. folyóirat betiltásával és kritikus betájoltságának blokádjával) alapjaiban szenvedett vereséget, s amikor a fiatalabb munkatársak már megnyitották az új, alapos változás lehetőségeit (a világ kritikai, ideológiai negációjából a világ létének igazságába vetítve át magukat), és ily módon hozzáláttak a gondolat és az akció nagyon fontos, már tisztán strukturális átváltoztatásához. A *Bolondok* paradox befejezése, amely különösen a szakrális Cankar-szöveg ironikus parafrazálásában precíz, teljes egészében anticipálja a gondolkodásnak és létezésnek azt a nem ideológiai formáját, amely Szlovéniában 1963—1964 után terjedt el. Jovanović drámájának ez a síkja természetesen részleteiben nem érdekelhet bennünket, hiszen már nem érinti magát a szöveget és annak sajátos irodalmi átfogó területét. Tény azonban, hogy éppen az ideológiai világ sarkából — amelyet oly intenzíven és elmélyülten ábrázol a *Bolondok* —, innen nyílik kilátás a világnak abba az új szférájába, amelyet Dušan Jovanović következő két szövege ír le.

Ez elsősorban a *Don Juan dögrováson, avagy ép testben ép lélek* c. rövid regény vagy novella. Az, ami ebben a szövegben első pillantásra a legszokatlanabbnak tűnik, s amely egyúttal döntő jelentőségű szerzőnk egész irodalmi alkotására, allúziós és jelképes módon, már a „külső" épületben is jelen van: Polde Rakovec volt partizán harcos, jelenleg újságíró, különös sorsáról szól ez a történet. A fia mondja el, s az utalsó fejezetekből kiviláglik, hogy az ő sorsa is az apjáét követi. Polde Rakovec személyében ugyanis — amilyen következetesen és plasztikusan csak lehetséges — a test és a lélek radikális szétválása megy végbe. Vajon a szellem uralkodásáról vagy a test túlerejéről van-e szó, erre a szöveg nem ad világos választ. Tény azonban, hogy Rakovecnak először a jobb hűvelykujja kezd el fájni, és ugyancsak tény az is, hogy Rakovecnak már régen nincs jobb hüvelykujja, hiszen az utóbbi háborúban

elvesztette; ezek után felmondják az engedelmességet kezei, amelyek nem törődnek többé azzal, „mit akar a fej", és teljesen önakaratúlag működnek, haszontalanságukban többek között, Rakovec akaratával szöges ellentétben, megfojtják az anyját, s emiatt az apa és a fia kénytelenek elrejtőzni a rendőrség elől; ezek után többi szerve is felmondja a szolgálatot, és érzi, szelleme önállósul: Rakovec ezek után tervszerűen elnyomja testét, nem eszik és nem iszik többé, szervezete bomlásnak indul, a szellem a végsőkig meg akarja „semmisíteni az aljas testet, ezt az alárendelt részt, a húsnak ezt a terhét", hogy újjáéledhessen „a tiszta szellem tüzében, anyagi jelzők nélkül", és végül a test valóban változtatni kezdi formáját, sőt halmazállapotát, teljesen deformálódik, a hajdani Polde Rakovec „valami egészen mássá" alakul át, olyasvalamivé, amelynek meghatározására új szót kellene kitalálni: amorf, de rendkívül szívós, szinte megsemmisíthetetlen hústömeggé változik, amely még leginkább az „alacsonyan, buján növekvő bokor"-ra emlékeztet, de amely ennek ellenére még mindig képes a szaporodásra, hiszen Rakovec hajdani felesége, Romana, ezzel az „utálatos" hústömeggel folytatott „csodálatos" nemi aktus után teherbe esik, a fiát pedig szintén ez a „betegség" támadja meg, az ő teste is önállósulni, ellenkezni kezd — és itt természetesen végéhez kell, hogy érjen a szöveg is: „Valaki megmoccant bennem — az nem én vagyok."

E néhány elem Jovanović epikus szövegének hálójából különösen két fontos tényt világít meg. Egyrészről a *Don Juan dögrováson* szemmel láthatóan az emberi szellemnek azokról a tulajdonságairól szól, amelyeket gyűjtőnéven akaratnak nevezünk, s amelyek akkor érnek el önmaguk definitív igazságához, amikor az önmegsemmisítés határára érkeznek, hiszen Rakovec önállósult szelleme sem tud mit kezdeni, és nem is tehet semmit a szabadságával a testtől függetlenül. A másik oldalon a szöveg szintén egy különleges, az akarattal meghatározott viszonnyal szembesít bennünket, az apa és a fia alakján keresztül.

Ha tüzetesebb vizsgálatnak vetjük alá az első motívumot, észrevehetjük, hogy összetevői megint csak kifejezett (alluzív) politikai elemek: minden, amit Polde Rakovec nem mindennapi „betegsége" előtt tett és ahogyan betegsége alatt viselkedett, rendkívül világosan mutatja, hogy egy olyan szubjektum jelképes története áll előttünk, amelynek alapvető természete a világnak az akarat és szellem képére való átformálása felé halad. A *Don Juan dögrováson* tehát a szubjektivitás irodalmi képe, amely mint eredendő akaratának, elsődleges akarásának aktivista megvalósítása jelentkezik — megkapni, megtartani a világot, szabadon (önkényesen) manipulálni vele. Ez a forrás és ez a kiindulópont természetesen mint önös akarat kell, hogy lelepleződjön: a szubjektív akaratnak először önmagát kell akarnia, mindent, ami *van*, önmaga alapvető, mindent-meghatározó és legfelsőbb elvévé és függvényévé kell átalakítania. Más szavakkal kifejezve ez azt jelenti, hogy először is önmaga felé kell betájolódnia: amikor Rakovec belátja, hogy világának víziója a gyakorlatban szüntelen és valóban végzetes deformációkat él át, hogy a világ ellen fordul, szembeszáll vele, szelleme önmagába fordul, és egyensúlyát saját egzisztenciájában kísérli meg fellelni. Akarása ekkor mint teljes önös akarat jelenik meg: ahogyan Rakovec önma-

gával bánik, ez elárulja gyenge oldalát, különösen abban a tényben, hogy még a saját teste is akaratával és elméjével ellentétben kezd működni, hogy teste mint valami önálló és megzabolázhatatlan jelentkezik, valami egészen külsővé, objektívvá, világivá változik. És végül is itt kezdődik Rakovec egzisztenciájának kettős természete — a kettészakadás radikálissá kezd válni: a szellem akarata a maga legtisztább formájában kezd fellépni — ez most erőszak a test fölött; a szellem (a szubjektum) végleges önállósulásának és felszabadulásának útja csak agresszió lehet a test (a világ) fölött. Másrészről a test is ugyanolyan szívós, erőszakos és kitartó. Lázadásának akarata egyszerűen nem tudja legyőzni: noha a test (a világ) ad absurdum megváltoztatja alakját, ez csak akklimatizáló képességének jele, mindezek után is megmarad benne valami élő, és ez az élő ellenkezik.

És itt már új út nyílik a *Don Juan dögrováson* másik tematikai dimenziójába, jelentésterébe, abba, amelyet Rakovec sorsa jelképez. Szemmel láthatóvá válik a kapcsolat az előző két Jovanović-szöveggel: kétségkívül még mindig annak az ideológiának a képe áll előttünk, amelyet Y mondott ki *Az előadás elmarad* szövegében, s amely a *Bolondok*ban mint valami teljesen jelentéktelen, illetve lényegtelen mutatkozott az ember énjének, szempontjából. Ezek szerint Rakovec viselkedése az önmagára reflektált ideológia, azaz az aktivista voluntarizmus transzkripciója — e viselkedés vége. A tiszta szellem (radikalizált szubjektivitás) alapvető tulajdonsága az ellenségesen feszült viszony a testtel, az önmaga-megsemmisítése, az önmaga-konzumációja. De — másrészről — a test, a matéria, az ideológiától alapjaiban különböző, a legyőzhetetlen világ („akaratellenes") lázadásának elkerülhetetlen következménye, a szellem aktivista gőgjének blokádja.

E szimbólum jelentésterületét természetesen döntő mértékben meghatározza a szöveg elmondójának (szerzőjének) helyzete: Rakovec fiának, vagy akár magának Dušan Jovanovićnak a helyzete, aki az apa „betegségét" leírja, és a transzkripció során már teljesen meghatározott jelentéssel látja el. Elbeszéléséből következik, hogy a szubjektivitás, azaz az önös akarat sorsa valami teljesen abszurd, komikus és paradox (csak ily módon lehet ugyanis megmagyarázni az elbeszélő beavatkozását az eseményekbe, a számos szokatlan és „problematikus" helyzetet stb.), másrészről azonban ez a sors mégiscsak elkerülhetetlen, nem lehet kibújni alóla; erről vallanak az utolsó fejezetek is, amikor Rakovec betegsége az elbeszélőn kezdi meg folytatását.

De vajon ez az önös akarat, a tisztán voluntarista világ igazi, adekvát képe? Vajon nem hasonló, ha ugyan nem azonos önkény jelentkezik már magában a módban, a róla alkotott kép felépítésében? Vajon nem az önkény „önkényes" megtestesítéséről van-e itt szó, különösen, ha arra gondolunk, hogy éppen az irodalom a szubjektivista világ egyik legkifejezettebb manifesztációja, amely úgyszólván mindent megenged és lehetővé tesz? Vajon ugyanennek a voluntarizmusnak Jovanović szövegében nem maga az artizmus a jele, az artizmusé, amely mintegy csillogó héjjal burkolja be az eseményeket és a hősöket, és már önmagában is tökéletesen meghatározott — artisztikus akaratról árulkodik? Vajon nem vonatkozik-e ugyanez a szöveg szokatlan és bizarr szerkeze-

tére is? És vajon mindebből nem következik-e az is, hogy a szubjektivitásról, az ideológiákról és a „messianisztikus" aktivizmusról csak ezt az aktivizmust közvetlenül megkísértő erőfeszítés szemszögéből lehet beszélni? Vajon minden irodalmi szöveg nem önmaga felé forduló, önmagában tudatosult aktivizmus-e s ezzel egy új, rendkívül intenzív ön-affirmáció is? Ezek szerint tehát az ideológiai világ az egyetlen lehetséges és valóságos emberi világ? Vajon éppen a szubjektív (önös) akarat és a valóság, a „szellem" és a „test" közötti szakadás az önmagában-emberi világ legmegbízhatóbb és autentikus jele?

Tény, hogy mindezek a kérdések intenzíven jelen vannak Jovanović szövegében, s hogy közvetett úton az előző kettőre is vonatkoznak, sőt *A bélyegek, s azután még Emilija* c. drámában is folytatódnak... E drámában szereplő kérdéseket akár előre is fel lehet sorolni: vajon azzal a világgal, amelyet ez a szöveg megvilágít, nem tér-e vissza Jovanović szövegeinek régi, központi témája, a politikum, az aktivista világ kérdése, amely önmagában kerül blokád alá és a látszatszabadság, az egzisztenciális világ önkényének látszata, amely most erotikus szimbólum formájában jelenik meg, és ily módon a jovanovići szövegek egyik jelentős motívumává válik: Rakovecnak öt felesége volt; Manica boldogtalan szerelme az öngyilkos Mirko iránt *(Bolondok);* Rakovec deformált testének, az „undok" hústömegnek a szerelme Romana szép teste iránt, amelyet oly kitűnően ír le a *Don Juan?* Vajon a világszép Emilija nemisége, Emilijáé, aki egyedül marad életben a modern világ manipulációi közepette, abban a világban, ahol a bélyeggyűjteményeket szép nőkért cserélik el, és ahol az államok szakadatlan bizonytalanságban vannak, vajon nem ugyanannak, az önmagában blokád alá helyezett szubjektum megvalósítatlan egzisztenciális terjedelmének jele-e? És vajon az egzisztenciális valóban csak mint az ideológiai világ elleni agresszió lehetséges, amely agresszió az elkerülhetetlen önpusztításba vezet? Ezek szerint ez a rövid „utószó" vajon befejezhető-e azzal az epizóddal, amely a *A bélyegek, s ezután még Emilija* c. dráma végén áll és amely minden jel szerint új variációja annak a régi motívumnak a „szellem" és a „test" ellentétéről, a modern, expanzív, önmagát-semmisítő szubjektivista világ alapjairól?

Két titokzatos, diverzáns és kémkedő banda egymás között harcol. Azonkívül, hogy „állítólag... veszélyben az állam", semmit sem tudunk róluk, a konfliktus valami egészen formális momentummá alakul, cél és jelentőség nélküli akcióvá, akárcsak a *Fantomas* filmekben. Tudjuk azonban, hogy a jelszó egy újsághirdetés, amely a következő, nem mindennapi cserét ajánlja: a világ legnagyobb bélyeggyűjteményét a legszebb, a világszép Emilijáért, „az érzékek királynőjéért... a kéj királynőjéért, az asszonyért, az asszonyért, a szex császárnőjéért". A két banda, amelynek tagjait a drámában három szereplő képviseli — akikről megint csak nem világlik ki, hogy ki hova tartozik, hiszen szerepük szüntelenül váltakozik — kerülgetik egymást anélkül, hogy nyílt összecsapásban találkoznának mindaddig, amíg Emilija végül is revolverével nem tesz pontot az ügy végére, és valamennyi férfit legyilkol. Emilija fantasztikus, realizáció nélkül maradt nemiségén a nemzetközi diverzáns akciónak meg kellett torpannia. Az, ami a végén marad:

„Még egy lövés, és ő is elesik. Haldoklása közben Albert és a Filatelista szorosan átfogják a Férfiú holttestét. Úgy látszik, mintha az utolsó görcsök közepette is arra törekednének, hogy minél többet markoljanak, és az kapja a többet, aki szorosabban markolja meg a holttestet. Végül a hulladomb megnyugszik. Emilija a földre dobja revolverét. Néhány percig a holttestekre mered, majd ezek után mind a három hullát, egyiket a másik után, az ágyba vonszolja; végül maga is közéjük fekszik és a fehér lepedőt a fejére húzza. (...) Az ajtó megcsikordul és lassan kitárul. A szobába régi ismerőseink lépnek be óvatosan — három élő tyúk."

Már az elején mondottuk, hogy Jovanović irodalmi szövegeiről nem mondhatjuk ki a definitív igazságot, hiszen az minden olvasásnál újraalakul. Körvonalaztuk a szövegek alapvető struktúráját, időszerűségüket és nyílt dimenziójukat — és ezzel szándékunk egy bizonyos fokig és viszonylag ki is merült. A könyv prózai szövege tehát átadatik olvasásra, az olvasó önkényének. Ez irodalmi realizációjának egyetlen lehetősége.

BÁTI-KONC Zsuzsa fordítása

DISPUTA

POLÉMIA A MAGYARTANÁROKRÓL ÉS PEDAGÓGUSAINKRÓL

TŐKE ISTVÁN

A magyartanárok körül megindult disputa, amelyet egy szociográfiai felméréssel még a múlt évben indított el Gerold László, csendben gyűrűzik tovább. Igaz, nem vert ez a vita különösebben nagy hullámokat, de azért felszínre hozott egy-egy eddig még nem érintett kérdést a kultúra, valamint az oktató-nevelői munka területéről. Azóta egy-két kívülálló (Gál László, Herceg János, Biacsi Antal) s jómagam hozzászólása után ismét Gerold László írt egy hosszabb terjedelmű cikket a magyartanárok és a provincializmus okán (*Tanár vagy értelmiségi?* Híd, 1970. III. szám), majd pedig az Új Symposion nyári kettős (63—64.) számának vitarovata közölt egy rövidebb szópárbajt, melynek Vajda Gábor — a folyóirat házi kritikusa — mellett másik szenvedő alanya én voltam.

Akikről a vita szólt (és szól) — az irodalomtanárok —, hallgatnak. Többségük talán figyelte ezt a zajgást, de senki le nem tette mellém a garast, így hát magam vagyok kénytelen újra tollat fogni. Nem azért, hogy Gerold Lászlóval szemben tisztára mossam a magyar szakosokat és személyemet is a provincializmus vádja alól, s nem is azért, hogy — mint Vajda Gábor rám fogta — igazoljam a vajdasági magyartanárok *„silány"* kultúráját. Nem kívánok glóriát fonni a pedagógusok feje köré, mint ahogyan annak idején a Hídban közölt hozzászólásomat sem pusztán kollegialitásból, a pedagóguslobogó mindenáron való megvédése céljából írtam.* Az ellene mondás és a kiegészítés jogán szólaltam fel akkor, s teszem ezt most is, mivel úgy találom, hogy vitapartnereim következetesen kikerülték, és nem voltak hajlandók tudomásul venni azokat a tényeket, melyek nélkül a vajdasági magyartanárok — s általában a pedagógusok — szerepét ma már vitatni nem lehet.

A vitaindító HATVAN MAGYARTANÁR-ral kezdem. Azzal a cikkel, amelyet — a sajtóhír szerint — újabban könyv alakban is megjelentetni készül a szerző; azzal a tanulmánnyal, amellyel „bepereltek" (de írhatnám azt is: „lejárattak") bennünket a vajdasági magyar közvélemény előtt. Hangsúlyozom: most sem vonom kétségbe Gerold jó szándékát, még azt is elhiszem, hogy — mint írja — *„tanárpárti"*. A kezdeményezést is, amelynek célja egy intellektuális réteg kultúrképének a megrajzolása volt, csak köszönteni lehet. Nem a felmérés ellen vagyok tehát, nem azt kifogásolom. A megejtett közvéleménykutatás **módja** ellen

* Jegyzetek egy szociográfiai felmérés ürügyén (Híd, 1969. 11—12. sz.)

teszek óvást, és fogadom kétkedéssel e felmérés alapján leszűrt „eredményeket".

Ma sem tudom pl., hogy milyen szempontok és meggondolások alapján válogatta össze Gerold László azt a hatvan magyartanárt, akit érdemesnek vélt arra, hogy megkérdezzen, és elküldje számukra az 50 pontból álló kérdőívet. Az is talány előttem, hogy miért csak ezt a hatvan embert fogta vallatóra, holott a számunk jóval több ennél. S azt sem értem, hogy amikor látta: a megkérdezett pedagógusok közül csak 24 válaszolt, miért nem igyekezett szóra bírni a többi megkérdezettet is. Nem ismerem a statisztikai mintavétel szabályait, nincs gyakorlatom a kérdőíves felmérésben, azt azonban tudom, hogy 24 ember adatszolgáltatása alapján mégsem lehet megrajzolni egy népes értelmiségi réteg hiteles szellemi térképét! Ha meg is állapíthatók bizonyos típusjegyek, még ezek ellenére sem beszélhetünk „a magyar szakosokról általában", mert ez a gyűjtőfogalom sok különféle embert és nevelői magatartást fog össze. Ha reálisan akarnók mérni, úgy az egységes egészként megbélyegzett *„silány kultúrájú"* magyar szakosokat ízlés, felkészültség, életmód, olvasottság és egyéb feltételeik alapján különböző rétegekbe kellene sorolni. Ezeket a különbségeket egy tudományos igénnyel készített felmérésnek mind meg kellene mutatnia, mert csakis úgy adhat árnyalt képet a rétegről, amelyet bemutatni szándékozik. Csupán így lenne elkerülhető az, hogy egyesek jogos bírálata ne váljék jogtalan általánosítássá, az anyanyelvet tanító nevelők általános lebecsülésévé.

TANÁR VAGY ÉRTELMISÉGI?

Amellett, hogy a résztvevők csekély száma miatt nem lehet egészen reális az ankét nyújtotta kép, a felmérés másik hibájául az róható fel, hogy igen egyoldalúan foglalkozott a pedagógusok életével.

Gerold a Tanár vagy értelmiségi című írásának bevezetőjében az ankétról és a tanárokról szólva ezt írja: *„... a legszemélyesebb ügyük, hivatásuk felől kérdeztem őket."* Pár oldallal tovább viszont az derül ki a cikkből, hogy hivatástudatunk, nevelői és oktató munkánk csak mellékes szerepet játszott ebben a kérdőíves kutatásban, mert a szerző bevallott célja a magyar szakos tanárok értelmiségi mivoltjának kicentizése volt: *„... a dolgozatban elsősorban értelmiségi vizsgálattal* (kiemelte G. L.) *próbálkoztam, s a tanárkodás pedagógiai, módszertani oldala lényegesen kevésbé érdekelt."*

Rögtön meg is magyarázza, hogy miért:

„Véleményem szerint lehet valaki csapnivalóan rossz pedagógus, neveléstudományi szempontból, de ugyanakkor értelmiséginek kiváló, példamutató. És fordítva. Készíthet valaki gyönyörű óravázlatokat, tarthat módszertani szempontból hibátlan órákat, lehet, hogy értelmiséginek mégsem kiváló, sőt nem is közepes."

Ne vegye zokon tőlem Gerold László, de tanáreszményünk nemcsak hogy nem azonos, hanem lényegesen különbözik is egyik a másikétól.

PEDAGÓGUSNAK LENNI...

Pedagógusnak: tanítónak, tanárnak lenni — mindenekelőtt lelki alapállást jelent; elhivatottságot. Ehhez nem elegendő csupán a diploma és néhány nevelési elvnek, makarenkói idézetnek az ismerete. Sőt: még a paca nélküli *„gyönyörű óravázlat"*, de még a halomra olvasott legfrissebb szépirodalmi alkotások és kritikák ismerete sem avat senkit tanárrá. Lélekben kell elsősorban nevelővé válnia a tanárnak, olyan pedagógussá, aki szereti a diákjait, de nem pózból, önpropagandával s hegyi beszédekkel, úgyhogy a gyermek minden kijelentés ellenére sem é r z i, hogy szeretik, bíznak benne, hogy fontosnak tartják. A jó tanár nem vadászik diákjainak a hibáira, nem hajtja be rajtuk kíméletlenül a szellemi adósságot, s nem ül diadaltort félévkor vagy év végén a bukott tanulók névjegyzéke fölött. A jó tanár, mert maga is élvezi a tanítás szellemi örömét, lelkesedést vagy legalábbis érdeklődést tud kelteni a gyermekekben tantárgya iránt, s óráját sosem várják rettegve, hideglelős izgalommal a tanítványai.

Az a jó tanár, aki örülni tud diákjai sikerének, biztatja őket, ha megtorpannak, s emésztődik maga is a siktertelenségen, nevelő munkájának kudarcain; aki nem az engedékenységével, álhumanizmusával, hanem igazságosságával tud rangot biztosítani önmagának és a tanári hivatásnak. Természetesen e fenti adottságok nélkül i s lehet tanítani — akár irodalmat is! —, de nem érdemes.

Az a tanár, akinél a tanítás csupán az intellektualizmus, azaz az ész dolga, és nem a szívé is, aki sem bánni, sem boldogulni nem tud a tanítványaival, az lehet értelmiséginek akármilyen *„kiváló és példamutató"* — sosem lesz t a n á r, azt nem fogják összekötni tanítványaival soha eleven emberi áramkörök. Még az egyetemen, ahol pedig köztudomású, nagyon okos emberek oktatnak, még ott sem lehet mellékes a tanár pedagógiai pallérozottsága, az, hogy jó vagy rossz előadó, nyugodt vagy türelmetlen, megértő vagy fölényes vizsgáztató-e. Az a professzor, aki tanítás közben hallgatói helyett csak saját tekintélyével törődik, s akinek fő gondja önnön szobrának kiépítése a tanítványai előtt, az sohasem fog hallgatóira emberformáló hatást gyakorolni — márpedig ez a tanárjelöltek felkészítésében igen fontos tényező.

Nem szeretném, ha valamelyik kritikusom újfent félremagyarázna, hogy íme, ismét igazolni akarom a műveletlen pedagógusokat, előnyt adva az ösztönös nevelőnek az értelmiségi tanárokkal szemben. Nem ez a célom. Magam is elítélem a nem olvasó, a szellemi élet Cigánysorán tanyát vert oktatót, de — tanárokról lévén szó — be kell látni, hogy a *„kiváló értelmiségi"* jegy mellett más egyéb tulajdonságra is szükség van a jó pedagógusnál, hiszen a sok ismeret még nem biztosítja az ismeretek átadását is egyben. Túlbecsülni tehát a tanárban az entellektüelt, és alábecsülni benne a pedagógust — olyan bántó módon, ahogyan ezt Gerold László teszi —, helytelen. Salinger Zabhegyező című regénye ma alig nélkülözhető olvasmány a háború utáni fiatalság megismeréséhez, de mégis többre becsülöm azt a pedagógust, aki — bár nem olvasta a művet — nevelői lélekkel hajol iskolájában az ilyen botladozó, tétova Holdenek felé, mint azt, akinek ugyan szellemi birtokában van a könyv,

mégis érzéketlen szívvel halad el a kamaszévek buktatóival küszködő diákjai mellett.

Meggyőződésem: a pedagógus munkájának sikere vagy fiaskója elsősorban azon múlik, hogy van-e benne „pedagógiai eros" azaz szereti-e a hivatását, s tud-e azonosulni a pedagógus pálya követelményeivel. Az ilyen tanár — mert nem akar lemaradni — mindig talál rá módot és lehetőséget, hogy olvasson, művelődjék, s ugyanakkor metodikai kultúráját is folyton gyarapítsa.

Amikor tehát Gerold László ankétjában megkerüli a magyar szakosok hivatásérzetét, egyetlenegy konkrét kérdésre sem érdemesítve a nevelői munkának ezt az aranyfedezetét, s főleg csak a tanárok irodalmi kultúrája és iskolán kívüli ténykedése után puhatolódzik, már eleve hiányos és egyoldalú pályaképet ad róluk, más színben tünteti fel őket, mint amilyenek valójában.

Hogy mennyire hamis általánosításokra és következtetésekre juthat helyenként a szerző (akaratán kívül!), annak illusztrálására álljon itt az alábbi két példa:

„*CSAK EGY TANÁR*" ÉS AMI MÖGÖTTE VAN...

Magam is részt vettem Gerold László felmérésében mint ankétalany. Bevallom, nehéz szívvel. Ugyanis sem időm, sem helyem (a papíron) nem volt arra, hogy a sok (50 ! !) zaklató kérdésre türelmesen felelgessek. Az is terhes volt, hogy a kérdésekre nem lehetett röviden, egyetlen mondattal válaszolni, mert a legtöbb alapos indoklást kívánt.

„*Rövid jellemzése a vajdasági irodalomnak*" — állt többek között a kérdőíven.

— Ugyan milyen fajsúlyú jellemzést írhatok erről az irodalomról két mondatba sűrítve? — töprengtem a papír fölött. Hogyan írjam meg: örömmel tölt el a vajdasági irodalom kiterebélyesedése, tisztelem az új neveket, s érdekel az is, amit magukkal hoznak. Ugyanakkor mégis kissé bizalmatlanul szemlélem, hogy irodalom címén többen is írnak nálunk, főleg fiatalok, de hogy ez a mennyiségi változás jelent-e minden esetben minőségit is, azt jó szándékú, de őszinte kritikának kellene végre eldönteni. Ideje volna már megmondani az írogató fiatalokról, hogy ki a tehetség, hogy ki k ö l t i, és ki csak — szavakat formálgató mesterlegény módjára — „csinálja" a verset rímmel vagy anélkül...

Mondom, ennek a megírásán töprengve próbálgattam tömöríteni irodalmunkról vallott nézetemet, s a többi ezzel kapcsolatos mondanivalómat — hiába. Végül is türelmetlenül írtam be a kérdés mellé azt, hogy ennek az irodalomnak átfogó jellemzésére még esztétáink sem vállalkoztak, miért hát a kérdőív jobb sorsra érdemes kitöltője kapja ezt a megbízatást.

A következmény? Gerold László Tanár vagy értelmiségi című cikkében kommentálva e fenti megjegyzést, a provincializmus kátyújába évről évre mélyebbre süppedt hivatalnok-tanári magatartásról ír, s ha a válaszadót nem is nevezi meg, mégis minősíti, miközben — egyébként

helyesen — az önművelődés és a kreatív szellemű értelmiség szükségességét hangoztatja. Értek belőle...

Egy másik válaszommal még furábban jártam.

Arra a kérdésre: *Milyen szerepe van községe kulturális életében?*, legjobb meggyőződésem szerint a következőket válaszoltam: *„Nem tudom. Egykor azt hittem tényező vagyok mint a Magyar Kultúrkör elnöke. Számos kultúrelőadást rendeztem, annak is aktív előadója voltam. Ma, rajtam kívül álló okok miatt „csak egy tanár vagyok".*

Gerold felmérésének publikálása óta a *„csak egy tanár"* kifejezés, mint valami felkapott kebelprimadonna, magasan ívelő pályát futott be. Azóta folyton visszatérő refrénként ott szerepel minden bennünket elmarasztaló írás érvei között mint elrettentő mementó: íme, az elparlagiasodás bevallott ténye, a tanári betokosodás fehéren-feketén leírt beismerése. Biacsi Antal a 7 Napban egyenesen azzal tisztelt meg, hogy a magyartanárokról írt hat részből álló cikksorozatának címéül is ezt a kifejezést választotta.

Mérsékelt örvendezéssel fogadom ennek a spontánul leírt megjegyzésnek a visszhangját, már csak azért is, mert az előbbihez hasonlóan ezt a megnyilatkozásomat is félremagyarázták.

Valóban, évek hosszú során át tevékeny kultúrmunkás voltam városom iskolán kívüli népművelésének. Örömet leltem benne, szívesen vállaltam egészen a hatvanas évek elejéig. Az utóbbi 10—15 év alatt azonban társadalmi életünk és életkörülményünk fejlődése a hagyományos népművelési módszereket is fokozatosan megváltoztatta. Átszervezések folytán új kultúrintézmények és szervek létesültek, s ezekben már fizetett tisztviselők „csinálják" az elkommercializálódott kultúrát és népművelést. Változott a közönség ízlése és igénye is, amennyiben ma már inkább a szórakozás, mint a művelődés felé hajlik. Úgy éreztem hát, hogy lassan feleslegessé vált az én népművelői buzgalmam, na meg a szellemi portékám is. Visszavonultam. Mivel azonban a tennivágyás megmaradt, a régi aktív népművelő néprajzi gyűjtővé csitult bennem, s közben külső munkatársa lettem a Rádióiskolának, a Tankönyvkiadónak, a Pedagógiai Intézetnek, a Magyar Szónak, tagja a Tartományi Pedagógiai Tanácsnak...

Ezek az aktivitások azonban városunk kulturális életében már közvetlen szerepet alig játszanak, így hát joggal írhattam feleletemben, hogy „ma már csak egy tanár vagyok". Ugyanolyan közkatonája városom iskolai oktatásának, mint annyi pedagógustársam, s miként a többi, ugyanúgy én is megharcolom az osztályban a magam mindennapi harcát tanítványaim közönyével a tudásuk sikeréért. Ebben a szellemi harcban segítségemre van kb. 3000 kötetes könyvtáram, melynek egynegyedét képezi a szakirodalom (nem számítva a szakfolyóiratokat). Mindezért azonban ne dicsérjen senki, mert ezzel sem több, sem kevesebb nem vagyok bárkinál. Nem babérigénylési szándékból vagy szellemi magamutogatásból írom le mindezt, csupán utalni akarok arra a szellemi és tárgyi bázisra, amelyen a „csak egy tanár" működése nyugszik. Egy tanáré a sok közül, kinek spontán nyilatkozata ilyen fura visszhangot kapva, így visszájára fordítva került parolaként a magyartanárokat lejáratni kívánók lobogójára.

Nem állítom persze, hogy Gerold László észrevételei, amelyeket az ankétra adott tanári feleletekhez fűz, egytől egyig ilyen kikonstruált „beleérzések". Aki olvasta a Hatvan magyartanár-t, maga is meggyőződhetett arról, hogy e feleletek egyik-másikához fölösleges minden kommentár: beszélnek azok önmagukért. Azt azonban megkockáztatom, hogy — szándékosan-e vagy anélkül? — főleg azok az idézetek részesültek előnyben a tanulmány elkészítésekor, amelyek negatív színben tüntetik fel a pedagógusok irodalmi érdeklődését és a kultúrához való viszonyát. Ezekből a feleletekből nemcsak kiragadott részleteket közöl a szerző, hanem szinte hiánytalanul idézi őket, s még arra is van gondja, hogy menet közben bántó precizitással vadásszék egy-egy kissé idétlen nyilatkozat írójának helyesírási tévedéseire és elírásaira.

Még második (pót)-felmérésében is *(Tanár vagy értelmiségi)* teljes egészében közöl egy ilyen elmarasztaló megjegyzést az egyik megkérdezett tollából.

Nincs helyünk arra, hogy teljes egészében idézzük ezt a választ, de íme néhány részlet: *„Mindig fájok, ha a téli szemináriumok alkalmával szaktársaim f é n y t e l e n szemébe nézek. F á j o k, m e r t n i n c s b e n n ü k t ű z. A fénytelenségnek, a tárggyá merevedésnek lehangoló dokumentuma ez a dolgozat. ... Rossz emlékekkel távozom most is a találkozóról. Az összejövetel divatbemutatóvá vált... Fáj a bárgyúságuk... Tudálékosak és csak TANÁROK. Riaszt a szó: szemüvegre, szárazságra, fekete katedrára asszociálok.*

Fáj a lemaradásuk!

Fáj a Jókainál, Petőfinél, Fehér Ferencnél, Majtényinál való megrekedtségük!

Fáj az érdektelenségük!"

Nem tudom, ki hogy van ezzel, de én hamisnak, önmaga előtt tetszelgő p ó z n a k érzem ezt a szenvelgést. Magam is részt vettem már nagyon sok magyar szakos szemináriumon úgy is, mint hallgató, úgy is mint előadó. Mindkét esetben láthattam, hogy a népes hallgatóság örömmel jegyzett, és hálásan fogadott minden életízű előadást, olyat, amely a tanítás műhelymunkájának gyakorlatából adott konkrét, mindenki által hasznosítható segítséget. Mert elsősorban ezt várják az emberek. Nem a hallgatóságot, hanem az előadót kell elmarasztalni, ha unalmas vagy bonyolult semmitmondását báván és közömbösen pislogja végig a nagyszámú gyülekezet. (Annak okát viszont, hogy a tanerők többségét miért csak a szűkebb értelemben vett módszertani tanácsok és fogások, miért csupán ez az „ötletpedagógia" érdekli elsősorban, ennek okát a főiskola és az egyetem igen hiányos elméleti és módszertani képzésben kell elsősorban keresnünk. Erről azonban majd később...)

TANÍTANI

Nézzük, jogos-e az a sommás elmarasztalás, aminőt Gerold László tanulmányában olvashatunk a pedagógia közkatonáiról!

A Hídban közölt hozzászólásomban azt írtam a magyar szakosokról — s ezt fentebb is igazoltam —, hogy *„érdeklődésük mindig élénk, valahányszor a tanítás gyakorlatát érintő fejtegetésekről, a tanítási órák*

módszeres felépítéséről, vagy a tanulók aktivizálásáról van szó". — Gerold László szerint: *„Ez nyilván dicséretes, de kevés, a pedagógusi hivatás egyoldalú értelmezését rejti magában. Ilyen elvek alapján válnak csak tanárrá, csak egy tanárrá a pedagógusok."*

Bár az utóbbi időben — a teljesítmény szerinti díjazás bevezetése óta — elég sok szó esik a pedagógusok értékeléséről, a köztudatban még mindig él az az avitt szemlélet, hogy az a jó tanító, tanár, aki nemcsak az iskolában, a tanítási órán serénykedik, hanem aki az iskolán kívül is részt vesz mindenféle megmozdulásban: összeír, szervez, felszólal, rendez, ünnepségeknél sürög-forog, ügybuzgólkodik. Magam is belátom, hogy — faluhelyen — szükség van olykor ilyesfajta „közéleti" szereplésre is, de szerintem a pedagógus legfontosabb feladata mégis az, hogy választott hivatását: az oktató-nevelő munkát a tőle telhető legmagasabb szinten lássa el. E z a f ő k ö t e l e s s é g e! Semmiféle más érdem, társadalmi másodállás, közéleti aktivitás nem ellensúlyozhatja az esetleges alacsony színvonalú szakmai tevékenységet! (Ismertünk a múltban nem egy pedagógiai kóklert, aki karrierizmusból, társadalmi és egyéb kapcsolatok szerzésének reményében érdemszerző sürgés-forgással — a tantestületének rovására! — sütögette a maga kis pecsenyéjét, miközben iskolai munkáját, a hivatását felelőtlenül elhanyagolta.)

Kell-e hát mondanom — úgy látszik kell —, hogy a magyartanár minősítő mércéje sem lehet az, hogy írt-e kritikát, rendezett-e színdarabot vagy mesedélutánt, olvasta-e a Hatvan magyartanár-t, részt vett-e ennek vitájában, hanem egyedül és kizárólag az: adott-e tanítványainak anyanyelvi kultúrát, életre szóló irodalmi élményanyagot, és nevelt-e beléjük igényt a szépirodalom, általában a betű, a könyv iránt. Ha igen, úgy máris sokat elért és tett az emberformálás érdekében, s teljesítette azt a feladatot, amelyre fölesküdött.

Hogy ez *„a pedagógusi hivatás egyoldalú értelmezése"* volna csupán? Nem értem, miért? Miért nem elegendő a pedagógustól ugyanazt kérni, mint a társadalomban hasonló helyet elfoglaló értelmiségtől? Miért kell az amúgy is sok fölösleges és hiábavaló papiros munkával megterhelt tanártól még külön társadalmi többletmunkát is elvárni? Ha elfogadjuk az orvostól, hogy gyógyítson, sebet enyhítsen, a mérnöktől, hogy házakat tervezzen, a bírótól, hogy a törvényesség őre legyen, akkor ugyan miért nem elegendő, ha a magyartanár is a hivatásának kíván élni, dolgozni, és „csak tanár" akar lenni? Milyen jogon követelünk tőle ettől többet? Vajon az a munka, amit az iskolában végez: az oktatás, az emberformálás, könyvtárvezetés, a különböző iskolai rendezvények próbája, irányítása, szakköri munka, a dolgozatok javítása... de minek soroljam a tanári élet apró-cseprő tennivalóit, amelyek külön-külön talán nem tűnnek olyan fontosnak, de együttesen mégis a pedagógus munkáját teszik, mondom, ez a munka olyannyira másodrangú volna, hogy aki c s a k ezt végzi, az nem teljes értékű pedagógus?

KREATÍV MUNKA-E A TANÍTÁS?

A legutóbbi téli szemináriumon, bár kissé még félszegen, egy lelkes fiatal tanár felszólalásában azt fejtegette, hogy a tanítás is — alkotás.

Nagyon igaza volt!

Aki ismeri az oktató-nevelő munka köznapi tennivalóit, csak az tudhatja igazán, hogy a tanári munka mennyire szerepkör, hogy minden szívvel-lélekkel megtartott óra az iskolában fölér egy-egy színházi előadással. Tanítás közben egy egész osztály figyeli tanára megnyilvánulását, szavait, mozdulatait, s a pedagógusnak a színészhez hasonlóan személyes vonzóerejére, rögtönző képességére van szüksége, hogy élménnyé tehesse hallgatói számára az órát. Ripacskodással, mímeléssel, alibi oktatással ezt soha nem érheti el. Szárazon, kedélytelenül, a tanítói szenvedély izzása, olykor a humor feloldó derűje nélkül anyanyelvet tanítani — lehetni lehet ugyan, de nem érdemes. Mert a tanítás nem állhat imamormoló egyhangúságból vagy kórusban való magoltatásból, sem emlékezetgyötrő adathalmazok maximalista megköveteléséből, esetleg puszta „elmagyarázásból". A tanítás kölcsönös tevékenység, amely nemcsak a tanulóra, hanem a pedagógusra is visszahat. És ezt csak mi, tanító emberek tudjuk igazán, mert megszoktuk, már, hogy élő szavunk hatását mindig tanítványaink szemében lessük meg. A megértésnek benne felcsillanó fénye, a gyerek egy-egy „ahá!"-élménye, amikor „rájön" és egysodrásba kerül a többi értővel — ez ad ihletet és kedvet a továbbiakhoz, s jutalmaz is egyben — közvetlenül. Belépni egy osztályba, ahol mosolygó arcok fogadnak, ahol a szemek üzenetéből érzem: várnak, barátnak tekintenek, átmelegedni az órán, elosztogatni önmagunkat, s mégis boldogabbá válni ettől az osztódástól — olyan élmény, amelyet pedagógus-hitehagyó nevelők, akik után elárvult tanári katedra maradt valamelyik iskolában, soha nem élhettek át. Hadd idézzem Németh Lászlót, aki tanár apjáról emlékezve a következőket írja:

„De legigazibb tanári erénye mégiscsak az ma a szememben, hogy nem akart más, csak tanár lenni. Engem sok kiváló ember tanított, országos hírű is, de akármilyen megbecsült eledel volt, amit fél kézzel odadobtak nekünk, éppen mert az iskolából máshova siettek, nem engedte, hogy igazán s egészen tanárok legyenek. Apámnak nem volt más komoly becsvágya, mint az, hogy jó órákat tartson."

(Tanár úr készült? 175. lap)

Meggyőződésem, hogy a magyar szakos tanárok többségét is hasonló becsvágy fűti, de úgy látszik ez a nevelői erény kevés ahhoz, hogy elismerést váltson ki kritikusainkból.

Farkas Nándor a Jó Pajtás szavalóversenyének zrenjanini döntőjén a következőket mondta a pedagógusok munkájáról: *„Hálásak vagyunk mindazoknak a pedagógusoknak, akik magukévá téve az anyanyelvápolás és -fejlesztés gondolatát, jó szervezéssel sikerre vitték az idei szavalóverseny nagy és szép akcióját. Kérjük őket, legyenek továbbra is lelkes barátai és harcosai a nyelvművelő mozgalomnak..."*

A becsei középiskolás szemlét méltató Bori Imre pedig így ír Előremutató seregszemle című cikkében a középiskolai tanárokról: *„...önzetlen munkájuk jellegét is bátran emlegethetjük. Az eddig elértekért kétségtelenül köszönettel tartozunk nekik."* (Képes Ifjúság)

Újra átolvastam a Hatvan magyartanár-t, de a negyvenegy oldalas műben sehol egy elismerő szó a magyartanárok munkájáról. Őszintén

kérdezem Gerold Lászlótól: ennyire silánynak látja hát a mi munkánkat, hogy még annyi pozitívumot sem tud benne felfedezni, mint egy kívülálló?

KINEK VAN IGAZA?

Elfogult volnék Gerold Lászlóval szemben, ha egytől egyig visszautasítanám a magyartanárokkal kapcsolatos elmarasztaló megállapításait. Sajnos, mint ahogyan minden társadalmi réteg kitermeli a maga salakját, ugyanúgy a pedagógusok, tehát a magyar szakosok között is akad nem közénk való, kinek működése nem válik a szakma becsületére. Található sorainkban olyan, akit csak tanári pályafutásának első éveiben izgatott a m i t? és h o g y a n? kérdése, s azóta már rájött, hogy önképzés és olvasás nélkül is halad a tanítási óra — csupán gyakorlat kérdése az egész.

Annak a helyessége sem vitás, amit Gerold cikke az értelmiségi tanárról szóló részben fejteget: a magyar tanárnak folyton művelődnie kell, olvasnia, hogy lépést tudjon tartani tudományának eredményeivel a korszerű tanítás érdekében, és hogy ne csak középiskolás fokon tudja azt, amit tanítania kell.

És igaz a szürkeség vádja is. Mert többségünkben azok vagyunk: szürkék, terepszínűek. Kevés méltóságot tudunk adni, legalábbis az iskola falain kívül az irodalompedagógusi hivatásnak.

Mindezek ellenére mégis azt vallom, hogy a magyar szakosok derékhada megfelel az á t l a g t a n á r követelményének, és nem indokolt a magyartanítás csődjének, zsákutcába jutásának az a hangulata, amely a Gerold-féle felmérésnek szinte minden lapjáról árad. Semmivel sem vagyunk alábbvalók, mint a többi pedagógus. Sőt, állítom, hogy a pedagógusok közül a magyar szakosok olvasnak legtöbbet, és hogy ennek a rétegnek talán még a legigénytelenebbje sem művelődik kevesebbet, mint az átlag orvos, mérnök, agrárszakember, vagy mondjuk a helyi szocialista szövetség (jól) fizetett elnöke. Elismerem, hogy az átlagtanár-szint — különösképpen a magyar szakos tanárok esetében — nem valami eszményi értéknorma, de a jelenlegi viszonyok közepette többet kívánni lehet ugyan, de ez csak puszta kívánság, önámító ábránd marad. Hogy miért?

AZ „OBJEKTÍV OKOK"-RÓL...

Van ennek a vitának egy ütközőpontja, amely körül különösképpen polarizálódnak a nézetek és felfogások. Ez pedig nem más, mint az objektív okok és nehézségek merev elutasításának, illetve túlzott figyelembevételének a kérdése.

Gerold László, Vajda Gábor és Biacsi Antal egyaránt a tanárt teszik felelőssé, és a pedagógust marasztalják el önképzése hajszálereinek beszűküléséért.

„... elsősorban magán az emberen múlik, a magyartanáron, entellek-

tüel forradalmiságán, önművelődésének akaraterején, mind szakmai, mind művelődési fogyatékossága, mind pedig az, hogy mit tud tenni környezete kulturális életének fellendítéséért" — írja Biacsi Antal (7 Nap, 1969. okt.)

Vajda Gábor lakonikusabb: *„... a magyartanár személyesen felelős műveletlenségéért* (Új Symposion, 58. szám).

Gerold Lászlóval vitázva a tanárok kívülállásáról, többek között azt írtam, hogy ennek okát részben a tanárokban, részben a körülményekben kell keresnünk. Gerold László szerint: *„Ember vagy körülmények, azt hiszem, felesleges firtatni, mert úgy is az emberen múlik a legtöbb. Az, hogy a magyartanár szakmai szempontból elszürkül-e, papucsba bújt „értelmiségivé" vedlik-e át, ha hazaér, vagy hogy irodalmi kritikával, néprajzi gyűjtéssel, szépirodalommal, iskola-, falu- és településszociográfiával, falumúzeum létrehozásával, vitatribün szervezésével, irodalmi estek rendezésével, a helyi vonatkozású irodalmi anyag begyűjtésével és feldolgozásával, más jellegű irodalomtörténészi kutatásokkal, irodalmi és pedagógiai tanulmányok, kismonográfiák írásával, dokumentumfilmek készítésével, tankönyvírással, fordítással vagy egyéb belső imperativusból fakadó értelmiségi munkával foglalkozik-e, az egyedül és csakis tőle függ."*

Ez az egyik véglet. A másik?

E fentebbi nézeteknek éppen a fordítottja: vagyis amikor valaki a pedagógusok áldatlan szociális körülményeit, nehézségeit okolja azért, amiért sok a kiégett hitű és pályaunt nevelő. Ez az utóbbi nézet főleg a Gerold-ankét kérdéseire adott tanári válaszokban kapott hangot, legtöbbször mintegy önigazolásul.

Mint ahogy ez már lenni szokott, az igazság valahol a két összebékíthetetlennek tűnő álláspont között van. Minden bizonnyal igen sok múlik a pedagógus személyén, alkotói tennivágyásán, de abszolút felelőssé tenni — főleg iskolán kívüli munkájának sikertelensége, a kultúrától való elmaradása miatt — nemcsak őt lehet. A pirospozsgás szellemi tohonyaságot, a primitív irodalmi tájékozatlanságot (amikor a tanár összetéveszti Németh Lászlót Németh Istvánnal) elnézni és megbocsátani nem lehet, de tárgyilagosan fel kell már végre vetni azt is, hogy lépést tarthat-e minden pedagógus a mai eleven kultúrával, művelheti-e önmagát, kiélheti-e a magában feszülő alkotói igényeket, és taníthat-e korszerűen a jelenlegi viszonyok közepette.

KUNCOG A KRAJCÁR

A magyartanárokkal foglalkozó cikkekben és kommentárokban szinte kivétel nélkül megtalálhatjuk azokat a kötelezettségeket és feladatokat, amelyeknek teljesítését elvárja tőlük a társadalom, valamint az iskola. Nevezetesen: a tanár legyen friss szellemű értelmiségi, művelődjék, vásároljon könyveket, írjon kritikát, kutasson, legyen otthonos a zenében, a művészetben, az órán tanítson korszerűen, készüljön módszeresen, neveljen irodalomszeretetre, alakítson szakkört, vezessen diákkönyvtárat, készítse elő a különböző vetélkedőkre a tanítványait, javítsa lelkiisme-

retesen tanulóinak írásbeli munkáit, szervezzen, rendezzen, foglalkozzék gyűjtőmunkával... Arról viszont, hogy a pedagógusok részéről milyen elvárások is merülnek fel hivatásuk maradéktalan teljesítése közben, és érdekében, arról még egy ilyen felmérés is, mint Gerold László Hatvan magyartanár-a diszkréten hallgat. Pedig ideje volna már arról is beszélni, hogy mit igényel az oktatás és nevelés egyetemes ügye a társadalomtól, s hogy melyek is a korszerű nevelés e l e m i feltételei, amelyeket mindenképpen biztosítani kellene.

Ezektől az igényektől a pedagógusok jelenlegi helyzete, anyagi és erkölcsi megbecsülése, m u n k a f e l t é t e l e i ma még igen messze elmaradnak. Jogos például a követelmény, hogy a magyartanár neveljen könyvszeretetre. Ám hogyan? Diákkönyvtáraink az iskolákban legtöbb helyen siralmas állapotban vannak, jó könyvek nélkül viszont irodalomszeretetre nevelni olyan, mint szárazon úszni tanítani. Vagy: kiteljesedhet-e a tanár nevelő személyisége, juthat-e kellő ideje arra, hogy önképzéssel, az alkotáshoz szükséges elmélyültséggel érlelje ki a tanítási órák tartalmát, ha a krajcáros gondok szorongatása miatt a túlórák, az esti tanítások s egyéb mellékmunkák orozzák el az önképzésre szánt estéket? Taníthat-e alkotó módon, aktivizálhat-e megfelelően az a pedagógus, aki maga is túlterhelt? Kelthet-e szellemi nyugtalanságot, serkenthet-e termékenyítő gondolkodásra az olyan tanár, aki heti 35—40 vagy még ennél is több óraszámmal tanít, aki fáradt, s akinek a tanítás mellett még száz egyéb kötelessége van? Közpanasszá vált már pedagóguskörben, hogy semmire sem jut idő, hogy csak nagyjázzuk dolgainkat, nincs mód az elmélyülésre, szaporodnak munkaasztalunkon a könyv- és folyóirat-restanciák, hiszen zaklatott loholás közben nem megy — nem is mehet — az önépítés. Ahhoz csend és nyugalom kellene.

Köztudott, hogy a pedagógusgondok elsősorban az anyagi helyzet körül sűrűsödnek. A teljesítmény szerinti javadalmazás lépvesszőjére rácsalogatott pedagógusok azonban hiába mutatnak rá arra, hogy az önmagát hamar túlélő fizetési mechanizmus egyáltalán nem serkent minőségi munkára, s hogy az időnként kimakacskodott öt-tízezer dináros fizetésemeléssel nem lehet a pedagógusok fizetését megnyugtató módon megoldani. Marad minden a régiben. Elkönyvelték — így van. Értelmiségi köztudatunkban már szinte kiirthatatlanul belecsimbókosodott az elfogadott és magától értetődő rongsorolás, mely szerint a pedagógus a társadalmi ranglétrán messze az orvos, a mérnök, jogász, technikus után kullog. Nem csupán fizetésben (értsd: életszínvonalban), hanem mindenben. Ezt a társadalmi harmad-negyedrangúságot Gerold ankétja igen szemléletesen igazolja. A pedagógus — lett légyen tanár avagy tanító — legtöbbször csak amolyan kultúr-kuli a falusi vagy községi vezetők szemében. Hol utasítják, hol meg parancsolnak neki, elvárják a szolgálatát, miközben amazokat még kérni is alig merik. Ne csodálkozzunk hát, ha nincs a vidéken a kultúrának, tudománynak becsülete! De hisz lehet-e ott, ahol a pedagógusok helyzete is annyira alárendelt, ahol a társadalmi ranglétra csúcsa az orvos vagy a mérnök, küszöbalja pedig az iskola kezdő tanára vagy tanítója?

Gerold László felmérése kapcsán — a nevelők fizetéséről szólva — azt írtam, hogy a pedagógusok társadalmi értékelésének fokmérője éppen a

nevelők anyagi megbecsülése, hozzátéve még a következőket: *„Nem kívánjuk, hogy a pedagógus, tehát a magyartanár fizetése is akkora legyen, mint egy ipari kombinátus igazgatójáé, vagy mint a városelnöké. De annyit azért kellene kapnia, hogy megőrizhesse szellemi rangját a tanulmányban említett „szakbarbárokkal", azaz a műszaki értelmiségiekkel szemben, s hogy hivatásszeretetét ne kelljen túlórák és szánalmas óradíjak aprópénzére felváltania."*

Ez utóbbi mondatomat Gerold már nem idézi abban a vitairatában, amelyben a többi magyartanárral egyetemben engem is elmarasztal, reánk ragasztva a provincializmus csöppet sem hízelgő címkéjét. Idézi viszont Marx Györgyöt, aki Gyorsuló idő című kitűnő esszéjében a következőket írja: *„Gyorsul az idő. Szédítően szép korunkban a tanítók, tanárok, oktatók állnak a legkritikusabb poszton... Mindenki elmaradhat a gyorsuló világban, de a tanítók soha..."*

Hadd folytassam tovább ezt a valóban nagyszerű gondolatsort ott, ahol Gerold László — nem tudni, mi okból — olyan szemérmesen abbahagyta:

> *„... A nép legjobbjait kell tehát mozgósítanunk az oktatás minél jobb megszervezésére. A legtehetségesebb fiatalok közül kellene verbuválni a jövőbe induló nemzedék kiképzőit, a legjobbakat kellene megnyerni minden módon, az anyagi ösztönzés — ma már látjuk, nem szégyellni való — eszközeivel is. Saját jövőjén spórol az a társadalom, amely erre nem gondol."*
>
> (Marx György: Jövőnk az Univerzum, 300. old.)

Még csak azt tenném mindehhez: a nevelők lelkesedése és hivatástudata sok hiányt tud feledtetni, egy bizonyos határon túl azonban semmiféle lelkesedés nem ellensúlyozhatja a filléres gondokat, a fizetés mostohaságát. A tanítónak, tanárnak társadalmi rangot és megbecsülést is kell kapnia, de nemcsak erkölcsi vállonveregetés formájában, hanem anyagiakban is, hogy ne érezze magát szegénynek és jelentéktelen senkinek a többi értelmiségi között.

S visszakanyarodva kiindulópontunkhoz: az objektív okokhoz, Gerold tanulmánya — közvetve — felfedte azt is, hogy az anyagi gondok káros hatása kettős. Egyrészt e gondok megkönnyítésére fordított munka (óraadás, túlóra) magával a tanítással és a hivatással szemben tesz igénytelenné, másrészt ugyanakkor ennek az igénytelenségnek mentségévé és igazolásává is válik nem egy hanyag pedagógus esetében.

VISZ-E VALAHOVA A PEDAGÓGUSPÁLYA?

Gerold cikkével vitázva azt írtam, hogy a pedagóguspálya és a karrier nehezen egyeztethető össze, mert aki egyszer rálépett a pedagógusok útjára, annak előbb-utóbb fel kell adnia tudományos vagy egyéb írói ambícióit, le kell mondania a karrierről. Gerold szerint ez a felfogás tömény provincializmus. Számon kérve kreatív értelmiségi mivoltunkat, szellemi önállóságunkat, azt fejtegeti, hogy a szellemi igahúzás és az alkotó értelmiségi munka közé nem lehet egyenlőségi jelet tenni. Ebben egyetértünk. Abban viszont már nem, hogy a tanítás — szerin-

tem — maga is alkotó munka, csakhogy ennek a munkának nincs krónikása, s a tanulóval való törődést, a szolgálatnak az osztályban kifejtett hőfokát, a munka lelkiismeretességét nem mutatja és méri semmi. Még Gerold rólunk szóló cikke sem értékeli, sőt majdhogynem haszontalannak tartja, előnybe részesítve az értelmiségi szobatudóst a lelkiismeretes pedagógussal szemben. Pedig hogy micsoda szellemi erőfeszítésbe kerül óráról órára kierőszakolni busa fejű tanulókból költemény- és olvasmánytárgyaláskor, fogalmazás-megbeszélés órán a hozzászólást (hát még az aktív részvételt!), azt csak azok tudják, akik tanóráról tanórára lelkiismeretesen végigcsinálják.

A tanítás semmivel sem könnyebb munka a kritika vagy cikkírásnál, csakhogy amíg ez utóbbi tényked és — alkotás, addig az előbbi csak afféle „rutinmunka". Malícia nélkül: jóval kellemesebb dolog követelményeket hangoztatni, mint vállalni és példát mutatni; könnyű vizet prédikálni, s bort inni, anyagi és erkölcsi elismerésért a szerkesztői asztal mellett írógépet kopogtatni. A gyakorlatból tudom: írni sem könnyű munka. De vidékre, falura menni, évek hosszú során át (vagy éppen egy életre) ott maradni, s áldatlan viszonyok között az adottsághoz, a képességhez mérten mécsest, fáklyát vagy ívfényt gyújtani, égni és melegíteni — az sem éppen utolsó teljesítmény.

„Embereket, vidéki tanárokat — mert többségünkben azok vagyunk — csak annak van joga fitymálni (ha egyáltalán van ilyen jog a fitymálásra), aki maga is hosszú időn keresztül ette a falusi és kisvárosi pedagógusok igen kis darab (és ez az áldatlan vita is bizonyítja), olykor örömtelen kenyerét. Mert az újvidéki szerkesztőségi asztal mellől a kultúra szolgálatának szép, de terhes munkája, valamint a kultúrizek kergetése egészen más perspektívából tűnik, mint az időnként gályapaddá keményedett tanári katedra mellől, vagy mint az áporodott levegőjű, sokszor kicsinyes vitáktól fűtött, feszült légkörű tanári szobákból, ahonnan fáradt és ingerlékeny pedagógusok indulnak magyar órát tartani." írtam az Új Symposion 63—64. számában, visszautasítva Vajda Gábor fölényes és bántó glosszáját a magyartanárokról. Vajda a folyóirat ugyanazon számában mindezt így kommentálja: *„Az idézet giccses szókapcsolatai bizonyítják a legvilágosabban, mennyire elszigetelten tekint Tőke István a magyartanárok problémáira. Még ha nem tanítottam volna magyar nyelvet és irodalmat, akkor is tudnám, hogy enyhén szólva naivitás szembeállítani a szerkesztői élet „kényelmességét" a pedagógus „mártíromságával". Ha kíséri Tőke a sajtót, hogy — különösen az utóbbi időben — a szerkesztők is vannak legalább olyan „fáradtak" és „ingerlékenyek", mint a pedagugósuk."*

Hadd jegyezzem meg: a fenti idézetemben én csupán a nézőpontok különbözőségére utaltam, és egy pillanatra sem merült fel bennem, hogy a két munkakört szembeállítsam egymással. Ilyesmit csupán Vajda Gábor olvasott bele, aki — számomra még ma is érthetetlen okból — modern janicsár módjára hozzászólásában csak alázni tudta egykori sorstársait, a magyartanárokat. Ami pedig mondatának bántó élét, a *„giccses"* minősítést illeti, arról csak annyit: aki kritikaírással foglalkozik, annak „fülének", hallásának kell lennie, hogy különbséget tudjon tenni a szirupos fogalmazású giccs és az igényes fogalmazással megírt reális tények

között. Azt hiszem, ez a legkevesebb, amit egy kritikustól elvárhat az ember.

Természetes, hogy az lenne az ideális, ha a magyar szakos tanárgárda nem a középszerű értelmiségi pedagógusrétegből, hanem annak színejavából kerülne ki. Csakhogy a nagyra hivatott és kreatív szellemű magyartanárok többsége már régen, évekkel ezelőtt rájött arra, hogy a mi pályánk csupán akkor vezet valahova — ha odahagyják. Mert ha lehetne érvényesülni és karriert csinálni ezen az életúton, akkor az igényesebb ambíciókat ápoló pedagógusok sem az iskolán kívül, a tanárinál mutatósabb pályákon: a rádióban, a tévénél vagy a különféle szerkesztőségekben keresnék az érvényesülés lehetőségeit (és az anyagi biztonságot), hanem megmaradhatnának eredeti hivatásuk mellett, s így nem vesznének el az oktatás számára éppen azok, akiket Gerold *„értelmiségi tanároknak"* nevez a *Tanár vagy értelmiségi* című munkájában.

Bárhova is nézünk, azt látjuk, hogy a munkás, mérnök, orvos vagy mezőgazdasági szakember, aki munkahelyén kiemelkedik és többet nyújt az átlagnál, az fontosabb beosztásba kerül, jobb fizetéssel. A jobban és többet dolgozó pedagógus jutalma viszont legtöbbször az, hogy még több munkát, megbízatást varrnak a nyakába, s a bőre hovatovább olyan lesz, mint a jó nóta: húzzák százfelé.

Hiába hordoz magában az ilyen tanár irodalmi vágyakat, s melengeti szívében a tudományos kutatás reménységét, csalódottan kell belátnia, hogy ha messzebbre is jut a kontárkodásnál, lényegében mégsem több az, amit elért, mint tisztes műkedvelés. Márpedig az ilyen amatőrködésnek nem sok köze van a tökéletes tárgyi tudással rendelkező, a gyermekpszichológiában s a módszertanban jártas eszményi tanár alakjához, akit minden magyar szakos nevelőnek meg kellene közelítenie.

Elnézést kérek, ha itt most kényszerű módon a magam példájára hivatkozom, de alkotó pedagógusokról lévén szó, ez a legkézenfekvőbb.

Jómagam is foglalkozom a tanítás mellett néprajzi gyűjtőmunkával idestova tíz-egynéhány éve már, de e két hivatás vonzásában erőfeszítéseim ellenére sem tudtam megteremteni magamban azt a harmonikus szintézist, amely a jól végzett munka örömét nyújtaná akár az egyik, akár a másik munkaterületen. Magam látom *„... mily kevés, amit beváltek"*, s hogy mennyi még a tennivaló az iskolai munkámban, a fogalmazástanítás és az olvasóvá nevelés terén, s ugyanakkor milyen csekély az, amit mint gyűjtő elérhettem. Jellemző: több évi gyűjtőmunkám eredményének publikálását (*Mosolygó Tisza-mente — Zenta környéki élcek és népi anekdoták*, Híd, 1970. 1. szám.) alig két mondatban regisztrálta a sajtó, s ebből is az egyik mondat elmarasztalás. Vagy egy más példa: 1952 óta foglalkozom tankönyvszerkesztéssel. Olvasókönyveim egyikemásika több kiadást is megért, de e közel húsz esztendő alatt egyetlen tankönyvemet — igaz, másét sem igen — érdemesítette méltatásra soha egyetlen kritikus sem. Ne értsen félre senki: nem a tömjént, a vállon veregetést, hanem mindenekelőtt a figyelmet hiányolom. Azt, amiből láthatnám, hogy nem hiábavaló munka, amit végzek, és hogy van értelme annak is, amit a tanterem négy falán kívül csinálok. A sikerélmény — hogy az iskola talaján maradjak — nem csupán a diákjaink

számára fontos; a pedagógus kultúrmunkás éppen úgy látni szeretné munkájának eredményét, miként a diákja.

Talán nyilvánvaló, de mégis hangsúlyozom, hogy itt most nem az anyagi ösztönzésre gondolok elsősorban, hanem a nemes értelembe vett becsvágyra, az erkölcsi elismerésre, amely energiafeltöltő forrás és lendítőerő is lehetne egyben. (Sőt... — ezt is magamról tudom — nem egy pedagógus az amúgy is szerény anyagi elismerés mellett egyéb kitüntetés vagy díj helyett örömest megelégedne az illetékesek bizalmával és türelmével, de néha még azt sem kapja meg.)

Saját tapasztalatom, s más tanártársakkal folytatott beszélgetések győztek meg lassan arról, hogy a Gerold által felsorolt kritika, néprajzi gyűjtés, iskola-, falu- és településszociográfia, falumúzeum létrehozása stb. stb. — bár tagadhatatlanul szép feladat — nem előzheti meg fontosságban a tanítás órákra való rendszeres és lelkiismeretes készülést még akkor sem, ha az ilyen iskolán kívüli kultúrmunka ideig-óráig népszerűvé is tenne bennünket a helyi közvélemény előtt! Ha az a szellemi energia, amelyet az iskolán kívüli munkák érdekében használunk el, megmaradna a tanterem vagy legalábbis az iskola falai között, meggyőződésem, hogy sokkal gyümölcsözőbb lehetne mind az oktatásunk, mind a nevelésünk.

Az alkotó munkához szabad idő kell, ám az ilyen „alkotó napok" lehetőségét sem rendelet, sem az iskola szabályzata nem biztosítja. Az alkotni kívánó pedagógus — szabad idő híján — kénytelen hát pihenőjének, legtöbbször éjszakáinak feláldozása árán írni vagy más tudományos kutató munkát folytatni. Ilyen áron viszont ez az út csakis a féltudós szürkeségéhez vezet, messzebb aligha.

Lehet, hogy mindez nagyon is mucsai látószögre való felfogás, s mindaz, amit e cikksorozatban elmondtam, a legtisztább provincializmus, — ám legyen! Kérkedés és mártírkodás nélkül vállalom érte a rám ruházott jelzőt, de ezek a tények akkor is tények maradnak, ha nem akarjuk tudomásul venni őket. Addig, amíg nyúltenyésztésre, disznóhizlalásra, munkakedvet megölő túlóravállalásra kényszeríti sorsa a pedagógust, amíg a tanár munkakörülményein nem könnyítünk, addig a komoly alkotó munka és tudományos kutatás szempontjából az iskola nem műhely, hanem csak temető marad.

A TANÁRKÉPZÉS FELELŐSSÉGE

Szeptemberben az új iskolaév megindítása alkalmából a fővárosi napi- és hetilapok igen sokat foglalkoztak az oktatás és nevelés gondjaival, tanárképzésünk feladataival. E helyen — magyar szakos tanárokról lévén szó — nem árt, ha néhány szóban mi is kitérünk a magyartanárképzés egy-két időszerű kérdésére, amelyről eddig még keveset beszéltünk.

A nyár folyamán egy futó találkozás alkalmával megkérdeztem az újvidéki Tanszék egyik fiatal és agilis tanárát: miért nem kapcsolódik be a magyartanárok körüli vitába? Hiszen ha valaki, úgy a Tanszék professzorai tudnának elsősorban érdemlegesen hozzászólni a Hatvan magyartanár által felszínre vetett kérdésekhez. Meglepetésemre a kérdezett,

nem tudta, miről van szó. Gerold László tanulmányát nem olvasta, nem is hallott róla, s így az egész vitáról sem volt tudomása.

Meggyőződésem: ha tanárképzésünk nem is hajlandó részt venni a magyartanárok körül kialakult polémiában, azért az ebből következő tanulságokat mégis le kellene vonnia. A Tanszék nem mehet el közömbösen amellett, hogy milyen társadalmi és sajtóbeli visszhangja van a volt hallgatók munkájának, magatartásának, s hogyan és milyen értelmiségivé is formálódik az a gárda, amely Újvidéken nyert magyar tanári képesítést. Vagy azáltal, hogy az egyetem diplomát adott, már megtette volna a magáét, s mossa kezét, mert a többi már nem reá tartozik?

A dolog mégsem ennyire egyszerű. Ugyanis nemcsak az emberen, hanem a kiválogatáson, s az egyetemen eltöltött tanulóéveken is múlik, hogy jól felkészült, biztos tudású, a szó igazi értelmében értelmiségi tanár válik-e a hallgatóból, vagy pedig hamar elfásuló, közömbös tanügyi hivatalnok.

Nem tudom, miért vált gyakorlattá, hogy ha az egyetem egyszer elbocsátotta egykori hallgatóit, egyszerűen megfeledkezik róluk, vagy legalábbis többségükről. Pedig ha a Tanszék jó pedagógusokat kíván nevelni, akkor nem fejezheti be munkáját a diplomaátadás ünnepélyes aktusával, hanem ettől többet kellene tennie. Akad-e vajon elemi vagy középiskolai igazgató itt a Vajdaságban, akitől például hivatalos formában is megkérdezték volna, hogy az egyetemről (Tanszékről) kikerült és munkába állt fiatal magyar szakos hogyan állja meg a helyét úgy is mint szakember, és úgy is mint értelmiségi? Vajon tud-e új színt vinni a tantestület életébe, alkalmazza-e a pedagógia korszerű eszközeit, aggódással figyeli-e gyengébb képességű tanítványainak eredményeit? Milyen az emberi magatartása? Megvan-e benne a másokra figyelés és hatás képessége, a szuggesztív emberiség, ami nélkül az igazi tanári alkat elképzelhetetlen?

Vagy ha ilyen irányú érdeklődésre nincs keret, sem idő, miért nem más úton-módon kíséri figyelemmel az egyetem volt hallgatóinak munkáját? Az ilyen kapcsolatok fenntartása nem csupán a fiatal tanárok számára jelentene ösztönzést (s egyben lehetőséget is arra, hogy bekapcsolódjanak a Tanszék tudományos munkájába), hanem hasznos lenne a professzorok számára is. Egyrészt a Tanszék előadói így ellenőrizhetnék oktató-nevelő munkájuk eredményességét, másrészt jobban megismernék az egyes iskolatípusok anyanyelvi oktatásának gondjait és tennivalóit, amelyektől — valljuk be — igen távol vannak.

Akár így, akár másképpen, de a v i s s z a j e l z é s n e k valamilyen formában helyet kellene kapnia magyartanárképzésünkben. Mennyi gyümölcsöző, az oktatásban is hasznosítható javaslatot, véleményt kaphatna az egyetem például az elemi iskolában működő volt hallgatóitól, kiknek véleménye a tanárképzésnek is fontos segítője, útmutatója lehetne, s amely megoldhatná végre a sok nehézséggel küszködő kezdő pedagógusok egyre vissza-visszatérő módszertani és nevelési gondjait!

Utólag sem akarok ünneprontó lenni, de sajnálattal kell megállapítani a működésének második évtizedébe forduló Tanszékről, hogy az első tíz év eredményes munkája közben alig-alig sikerült fölébresztenie a hallgatókban az összetartozás tudatát; s nem sikerült olyan oktató-

gárdát nevelnie, amely szép hagyománytisztelettel kötődne a Tanszékhez. Jellemző: amikor két éve a jubileumi ünnepségre összejött az egykori diákhallgatóság egy része, senki sem tartotta érdemesnek a Tanszék részéről, hogy „öregdiák"-találkozó formájában elbeszélgessen a volt hallgatókkal, s megkérdezze őket: mire van vagy lenne legnagyobb szükségük a terepen, minek a hiányát érzik legjobban a nevelésben, mi az, amire nem készítette fel őket annak idején az egyetem? Egy ilyen közvetlen és kötetlen hangú beszélgetés is eredményezhetett volna annyit (ha nem többet), mint egy téli szeminárium, ahol szintén nem beszélgetnek el soha a hallgatókkal arról, hogy mi az, amit kapni szeretnének s amit várnak az előadásoktól. (Igaz, kérdőív szerepel, de a papír sokat elbír, különösen akkor, ha névtelen.)

Gerold felmérése bizonyítja: a magyar szakosok külön-külön ki-ki a maga erejére, esetleg a szűkebb tantestületére utalva dolgozik, épít, — vagy éppen „követ tör", már aszerint, hogy hivatástudatból fűtött pedagógus-e vagy csak betanított szellemi bérmunkás.

KORSZERŰ-E A MAGYAR TANÁRKÉPZÉS?

Szólni kell arról is, amiről eddig csak szűkebb tanártársaságban, esetleg a szabadkai téli szemináriumok cigarettaszüneteiben esett keserűen szó. Ez is csak olyankor, amikor a Tanszék rangos professzora előadásában bántó fölényérzettel célzott az iskolákban tanító magyar szakos tanárok elmaradottságára, elégtelen oktatói felkészültségére.

Értelmetlen volna tagadni, hogy vannak közöttünk, kiknek elméleti és módszertani felkészültsége nem kielégítő. Szóvá kell azonban már azt is tenni, hogy némely egyetemi tanárnak a magyar szakosok felé elhangzó oktatási és módszertani igényével egyáltalán nem tart lépést az egyetemi oktatás módszertana, általában a jövő magyar szakosainak a felkészítése. A mai iskola az oktatás régi, hagyományos formáival szemben mindinkább a korszerű módszerek és eszközök (csoportmunka, szakirodalom, rádióiskola, magnó, tévé) alkalmazását kívánja meg az új tanártól, akit azonban a Tanszék a maga elavult leíró jellegű ismeretközlésével egyáltalán nem készít fel erre. Nem elgondolkodtató-e, hogy amíg a közép- és elemi iskola egyik-másikában, ha még egyelőre óvatosan is, vannak már újszerű kísérletezések (programozás), addig az egyetemi oktatás módszertani kultúrája legalább száz évre lemaradva cammog. Éppen a tanárképzésnek nem lenne szabad még szinkrónban sem lennie a mai elemi és középfokú oktatással, hanem tartalmi és főleg módszertani szempontból jóval meg kellene azt előznie. S ezt annál is inkább, mert ma a tanításnak nem csupán módszertana, hanem egész gépparkkal rendelkező technológiája és részletekig kidolgozott kísérleti pszichológiája van. Nem mulasztás-e hát, hogy e lehetőségek ellenére diplomáló magyar szakosaink pszichológiai, pedagógiai, módszertani kultúrája egészen minimális, s a fiatal kezdőknek jóformán fogalmuk sincs az őket váró iskolai munka oktatási és nevelési feladatairól? Metodikai kultúrájuk alig van, de hisz honnan is lenne? Alig négyszer vagy

ötször tanítanak a négy év alatt! Munkatervkészítést, könyvtár- és szakkörvezetést, iskolán kívüli kultúrmunka szervezését, az osztályfőnök nevelői teendőit, a szülőkkel való bánásmódot, az osztálytanítás számos tudnivalóit csak hosszas inasévek, keserű pedagógiai buktatókon való keresztülvergődések árán tudják megszerezni. Ha megszerzik egyáltalán! Ha fűti őket a többé, a különbbé levés vágya, s ha nem fásulnak el időnap előtt s csömörlenek meg a megsokszorozódó iskolai és megélhetési gondok súlya alatt.

Hol a könyv, mely célhoz vezeti őket? Ki az, aki mellékük áll, utat mutat, eligazítást ad a reájuk szakadt adminisztrációs megbízatás és tengernyi oktatói gond közepette? Kibe és mibe kapaszkodjanak, amikor működésük első hónapjaiban bekerülnek a nevelés mélyvizébe? Hallanak tananyag-robbanásról, programozásról, algoritmusról, akcelerációról, antidrámáról... Kihez forduljanak? Kire támaszkodjanak? Ide intézményes segítség, felkarolás kellene, de hiába néz a bizonytalan kezdő a volt egyeteme felé. A tanárrá avatás percében már elszakadt a köldökzsinór, amely őt az Alma Materhez kötötte. Anekdotaként mesélik magyartanár körökben, hogy amikor egy ilyen bizonytalan kezdő a szemináriumi előadás után szerényen megkérdezte az előadót, mondaná meg: ezt meg ezt a verset hogyan dolgozná fel az elemi iskola 6. osztályában, egykori tanára felvilágosítás helyett ezzel a megjegyzéssel utasította el:

— Ez nem főzőtanfolyam, ahol kész recepteket adunk a hallgatóknak!

Gerold László felmérése némely fogyatékossága ellenére is elég egyértelműen felfedte, hogy mennyire csekély is az a társadalmi megbecsülés, amely ma a magyartanárokat itt, a Vajdaságban övezi. Éppen ezért a Tanszék nem elégedhet meg azzal, hogy professzorai köztiszteletben álló kiválóságok: szükség van a szakma, a magyar szakos tanári réteg egyetemes tekintélyére és megbecsülésére is. Ehhez a kollektív megbecsüléshez egyénileg felnőni ennyi követelmény mellett azonban igen nehéz feladat, s ehhez kellene támogatást adnia elsősorban a Tanszéknek.

Hogyan? Mindenekelőtt a kiválasztással. Mert bár kerüljön a magyar szakra minden jelentkező, legyen belőle képessége szerint író, szerkesztő, lektor vagy fordító, de — mivel a neveléshez külön adottság kell (ami pedig nem jár mindig együtt az értelmi képességekkel!) — tanárképzésben csak az részesüljön, akinél a négyévi tanulás során be is bizonyosodik a pályaalkalmasság. Ez utóbbiról — némi leleménnyel — már a felvételi vizsga alkalmával könnyen meg lehetne győződni. Ám hiába kérdezősködtem kezdő magyar szakosoktól, vajon a felvételi vizsgán szavaltak-e verset, olvastak-e valamilyen szöveget, érdeklődtek-e tőlük, hogy írtak-e költeményt, prózát, röviden: ilyen vagy olyan módon megvizsgálták-e vajon őket, hogy képesek lesznek-e az irodalmat mint művészetet tanítani — csak nemleges válaszokat kaptam. Tudhat-e vajon irodalmi élményt nyújtani az a tanár, kinek számára az irodalom pusztán vizsgaanyag volt az egyetemen, s meg tudja-e érteni tanítványainak küszködését vagy éppenséggel a próbálkozását a stílussal az a tanár, aki a maga jószántából még soha egy sort le nem írt, aki még nem

közölt írást valamely szaklapban vagy legalább egy nyúlfarknyi cikkecskét nem írt valamelyik vajdasági napi vagy heti lapba?

Olyan kérdések ezek, amelyekre csakis egyértelmű választ adhat az ember. Éppen ezért a magyartanár kérdésének megoldása felé az első lépés a hallgatók kiválogatása, s ezt követi mindjárt maga a tanárképzés. Ennek a felkészítésnek azonban a szaktárgyon (magyar nyelv és irodalmon) túlmenően alaposabb szociológiai, esztétikai és pszichológiai felkészítésnek kell lennie, mint eddig, hogy a jövő magyar szakosai jobban megérthessék a tanuló személyiségét. Egészségesebb arányt kellene kialakítani a tanárjelöltek elméleti és gyakorlati képzésében is, elsősorban a gyakorlat javára, mert az Idő diktál: ma már korszerűtlenül oktat az a tanár, aki csak előad, megmagyaráz, s a következő órán „számon kér". Ezt a közvetítő szerepet új tanártípusnak kell felváltania, aki elsősorban szervező, aki az oktatásban a tanuló öntevékenységét és aktivitást állítja a hagyományos ismeretközvetítés helyébe — a korszerű tanítás kívánalmainak megfelelően.

„Minden pedagógus lámpás" — írta Gárdonyi Géza. Hozzáteszem még: a magyartanár különösképpen az. S elsősorban az anyaintézetétől, amely őt hivatására készíti elő, kell megkapnia minden segítséget ahhoz, hogy valóban azzá is lehessen.

*

Mondanivalóm végére jutottam. Ugyan volna még írnivaló, de azt már másoknak hagyom. Sommázva az eddigieket — amennyiben nem válaszoltam volna elég egyértelműen a magyartanárokkal kapcsolatos észrevételekre —, ismételten csak azt mondhatom: meg kell kérdőjelezni azt a képet, amelyet Gerold festett a rólunk készült kérdőíves felmérésében. Tagadhatatlan, hogy ez az ankét felhívta a figyelmet némely dologra, de nem mindenre, amire rá kellett volna mutatnia egy ilyen tanulmánynak. Nevezetesen arra: ha azt akarjuk, hogy a magyartanárok vajdasági kultúréletükben jelentős szerepet játsszanak, akkor mindenekelőtt az összetételüket kell megváltoztatni — már a jelentkezés alkalmával, s később is az egyetemi tanulmányok során.

Gerold László, Vajda Gábor s mások is felrótták, hogy a vita során nem voltam tárgyilagos, és elfogultan védelmeztem a magyar szakos tanárokat.

Nem volt igazuk. Nem elfogult, hanem — pedagógus vagyok, s meggyőződésem, hogy jogosan tiltakozhatom az igazságtalan általánosítások ellen. A kritika kölcsönössége jogán szóltam hozzá a Hatvan magyartanár-hoz, és mert meggyőződésem: kultúrkérdésben, pedagógusok körüli értelmiségi vitában senkinek sem lehet eleve igaza, csak azért, mert kritikus, újságíró vagy bármilyen irodalmi tótumfaktum. Mindenki elmondhatja a maga nézetét, mert ezzel csak nyerhet ez az értelmiségi vita, s egyben magyartanításunk ügye is.

LEÁNYVÁRI LEVELEK

HERCEG JÁNOS

Adán, Szarvas Gábor szülővárosában, a nyelvművelő egyesület közgyűlésén, megfontolt szakemberek és tudós professzorok után egyszer csak felment az emelvényre egy egyszerű, nehézkes járású, korosabb falusi ember. Engedelmet kért, hogy ő azzal a hat elemi osztályával mégis néhány szót bátorkodik szólni a tanult embereknek ehhez a gyülekezetéhez. Elmondta, hogy tudatában van csiszolatlanságának, s nem is óhajtana ő egyebet, csupán a búzamezők üzenetét átadni, s mindenkit biztosítani róla, hogy a magyar nép megőrzi legdrágább kincsünket, anyanyelvünket.

De már ahogy felment súlyos lépteivel a mikrofonhoz és megszólalt, nem is tájszólással, hiszen az mifelénk elég ritka, hanem csupán azzal a csöppnyi mellékízével a magyar nyelvnek, ahogy faluhelyen beszélnek, egyszerre friss, azt kell mondanom, mert nem félek a frázistól: vadvirágillatú levegővel telt meg a terem, s ennek a magyar kultúrparlamentnek minden résztvevője bizakodóan nézett rá.

Most, hogy erről az epizódról beszámolok, vissza kell adnom a szavak eredeti értelmét, s figyelmeztetni az olvasót, hogy a „búzemezők üzenete" itt nem volt olcsó és hivalkodó népieskedés, ahogy a kalendáriumokban és a képviselői felköszöntőkben azzá vált az idők folyamán. A hatalmas taps is őszinte volt, hiányzott belőle az elnéző és annál hangosabb vállveregetése az úri hallgatóságnak, amikor a jó szándékú atyafi dadogva és pironkodva leteszi a garast. Ez a parasztember csöppet sem volt zavarban, tudta, hogy hol van, s tudta, hogy mit kell mondania. Azt hiszem, mindannyiunknál biztosabb volt abban, amit mondott.

Kétségtelen ugyanis, hogy nyelvünket a legtovább csakugyan a falu népe fogja megőrizni. A legkevesebb veszélynek ott van kitéve a magyar nyelv, minthogy a falu határán megtörnek a hatások, főleg ami a nyelvet illeti. Amit felvesznek mégis, azt úgy beolvasztják a magyar nyelvbe, hogy az eredete már meg sem igen látszik. Eddig erre tanított a történelem, s a távoli és közelebbi példák sokasága. Kórógyé és Szentlászlóé, például, amelyeknek népe hosszú századokon át tudott szembeszállni minden szlávosító törekvéssel. S mivel reformátusok voltak, még Srossmayert is túlélték abban a horvát tengerben.

Igen, de Rétfalu már beszakadt Eszékbe, Haraszti ugyancsak az elidegenedés útjára lépett. A nagy társadalmi átalakulás, amikor a paraszt már nem marad meg nemzedékeken át és mindenáron a földjén, mert

ott látta viszonylag a legnagyobb biztonságot, hanem városokba húzódik, az alkalmazkodási készséggel együtt az önkéntes asszimilációnak is utat nyitott. Védett hely addig volt a falu, amíg a világtól elzárkózva — és elzárva! — magára hagyatva élt, s csak lassan változó életformájával együtt vitte tovább a hagyományokat és mindazt, ami azzal együtt járt. Nyelvét is így őrizte meg, csaknem érintetlenül.

Hát ezek szerint akkor mégse lenne biztosíték, amit pedig ez a komoly magyar a búzamezők üzenetével oly szépen elmondott? Hát már a falu népében se bízhatunk? Pedig az itteni magyarságnak, azt hiszem kétharmada falun él. Csakhogy a primitív életforma ott is szűnőben van, s a nagyvilág vonzása a falut se kerülte el. A kivándorlás üteme erősödik, s így ez a kétharmados arányszám se marad majd meg sokáig.

Mégis a falu az az ősforrás, amelytől elindultunk, s ahova visszatérünk. A nemzeti kóhéziós erők mindig is ott lesznek a leghatározottabbek. Talán épp azért, mert az a hat-nyolcszáz szó, amivel faluhelyen magukat kifejezik, annyi mindent hord magában, mint semmilyen irodalmi nyelv sokkal nagyobb szókincse.

A falu a nyelv szellemét őrzi: történelem, népköltészet, mítosz egyként érezhető, ahogy a szavakból mondatok lesznek, s nem is annyira a szabályaiban, — amelyek egyébként éppoly szigorúak, mint az irodalmi nyelvé! —, sokkal inkább a fordulataiban és alakjában látszik sokszor gazdagabbnak, árnyaltabbnak s kifejezőbbnek, hogy ízességéről ne is beszéljünk. Ez az, amit Vuk Karadžić oly zseniálisan megérzett! Hogy mi lett volna a szerb nyelvből, az irodalmiból, ha nincs ez az autodidakta parasztfiú, aki szembeszállt a papok és írástudók, az iskolázott és művelt emberek önteltségével, hogy az önkényesen és a teljes nyelvi anarchia zűrzavarában, a minden pap és literátor tollán másképpen alakuló, s lassan már sterillé vált nyelvet elvesse, és az élő beszédet, a „pásztorok és marhahajcsárok" nyelvét fogadtassa el a délszlávokkal, azt most már nehéz lenne megmondani. Tény viszont, hogy ennek az élő beszédből átvett irodalmi nyelvnek messzemenő politikai következményei is voltak. Ezáltal lettek szorosabbak a kapcsolatok törzsek és nemzetségek, szétszórt zadrugák és a török kitakarodása után magára talált, s birtokán megült népcsoportok között. Ez volt a népi öntudatosodás nemzeti változata, ez volt az az egységes és szilárd alap, amelyen aztán szerbek és horvátok vezető emberei felhúzhatták közös jövőjük hatalmas épületét. Persze, ehhez a kor is kedvezett, a tizenkilencedik század nemzeti romantikája. Viszont az is igaz, hogy nem minden népnek volt hajlandó kedvezni. A magyaroknak, sajnos, nem.

S hogy mégis bízni kell a falu népében, még így: nemzetiségi helyzetben is, sőt főleg ebben, arra nézve falu és város nyugat-európai viszonya bátorít fel. Mert amíg nálunk a falu indul el a város felé, ott a fejlődésnek ezen a fokán már rég túljutottak a népek. A városok hovatovább már csak munkahelyek maradnak, lakni azonban már falura megy a nyugati ember, néha száz kilométer távolságra is a munkahelyétől.

Nem volt hát jelkép csupán az ősforrás, a falu, amelyhez visszatérünk. Higgyünk a búzamezők üzenetében, s abban a kettősségben,

amelyben nép és értelmiség találkozása a haladásnak és maradásnak teremtette meg az egyensúlyát Szarvas Gábor és a magyar nyelv ünnepén.

*

Félek, hogy valaki még majd fennakad a meghatározáson: magyar kultúrparlament. Nem tehetek róla, én annak láttam. Népünk szellemi vezetői voltak ott, távoli magyar tanyacsoportokból éppúgy, mint az egyetem, az irodalom és a közélet megannyi testülete nevében.

S ezt érezhette R. is, amikor drámai vallomását izgalmas metamorfózisáról éppen itt tette meg. Hol mondta volna el, ha nem itt, hogy az emberi és politikai tisztesség, a szocialista következetesség és a honpolgári hűség útján érkezett ide, ahova nem uralkodni jönnek, hanem szolgálni: a magyar nyelv egyenjogúságának küzdelméhez!

Én láttam őt húsz év előtt magyar diákok között türelmetlenül és idegesen szólamok mögé menekülni hasztalan, s nekem ő akkor éppoly idegen volt, mint a diákoknak, akik azóta felelős helyeken és megfelelő politikai öntudattal már egy jóval szabadabb világot segítenek kialakítani.

Pedig a türelmetlenség, úgy látszik, csak megtévesztő látszat volt, s ő már akkor igyekezett lépést tartani, talán épp e fiatalokkal, akik már akkor sem tudták elképzelni a szocialista szabadságot és egyenjogúságot a népükhöz és nyelvükhöz való ragaszkodás nélkül.

De nem mindjárt értettem meg, mit is akar ezzel a merőben személyes vallomással. Hátrafordultam Zs.-hez, s azt mondtam, kicsit disszonánsnak találom a feltárulkozás hangját ennek a gyülekezetnek filológiai napirendjében. Pedig csak a vendégek, a szakemberek hallgathatták értetlen közönnyel, amit mondott. De azok különben sem igen értették, hogy miről is van itt szó. Más környezetben, más viszonyok között a feladatuk is más, mint akárcsak az itteni tanyai tanítóé, aki talán utolsónak szólítja fel, még csak nem is közvetlenül, hűségre és ragaszkodásra nyelvéhez és nemzetiségéhez a magyar kisdiákot, tisztán talán meg sem értve a költői sugallatot, de érezve és vele együtt vallva:

Mit bánom én mint mondja más
nékem csobolyócsobbanás

Így kellett megértenem — s értette meg nyilván más is! —, hogy a nyelv jogi státusának kérdését ismételten felvetették éppen itt, amikor pedig sokkal egyszerűbb és megnyugtatóbb lett volna tisztán lingvisztikai szabályok között maradni, s a purizmust is éppen csak annyira vállalni, hogy senkinek se jusson eszébe holmi nemzeti romantika veszedelmét érezni esetleg.

„Vezető embereket" mondtam az imént? Igen, én nemcsak a politikai elöljárókat tartom vezetőknek. Nemzetiségi viszonyok között a szellemi emberek is vezetői népüknek. Sőt választottak és küldöttek, megbízottak és képviselők is tudnak lenni, amint ez Adán bebizonyosodott.

*

Az Adai Napok tulajdonképpen már véget értek. A holnapi közgyűlés a vendégeknek alig érdekes már. Az utolsó előadó a terminológia kérdéseivel foglalkozó tanulmányából olvas fel részleteket, s amikor lejön az emelvényről, én is körülnézek: ki vihetne délután haza?

De akkor a vendégek közül felmegy valaki, fiatal ügybuzgó magyarországi nyelvész, s egy lelkes összefoglalóban ad kifejezést örömének, hogy itt ilyen szép munkát végeznek. Neki minden nagyon tetszett, csak Zs. pesszimizmusát nem helyesli. „Megkongatja a halálharangot a magyar nyelv felett, amire pedig aligha lehet ok mindazok után, ami itt elhangzott!"

A felszólalás csupa jóindulat és elismerés. Más viszonyok között, más környezetben ez is csak kedves udvariasságként hatna, ez a biztatás, hogy nincsen semmi baj, csak így tovább. Engem azonban megdöbbent ez a szakmai egyoldalúság. Hátrafordulok Zs. felé, és ahogy összenézünk, nem nehéz kitalálnom, hogy pontosan azt érzi, amit én.

Senki se volt a teremben, aki megütközött volna a minden politikától mentes, igazán lingvisztikai és talán csak purizmusában térhez és időhöz kötött értekezés elégikus befejezésén. Mert az itteniek között senki se volt, akiből nem szakadt volna fel százszor is talán, bizakodásban is a csendes lemondás sóhaja. Hát Zs., aki tizenöt éven át végezte a szinte reménytelennek látszó munkát, a magyar nyelv pallérozását anélkül, hogy érdeme szerint megbecsülték volna, legalább azok, akiknek a kéziratait esztendőkön át tisztába tette, s akiket naponta igyekszik a világos és értelmes magyar fogalmazás titkaira megtanítani, hát éppen ő legyen boldog és megelégedett? Éppen őbelőle hiányozzék az egész magyar irodalmat végigkísérő finitizmus hangulata?! Miért? Kosztolányiban nem volt meg ez a fáradt lemondás, a romlás feletti kesergés, amikor újra meg újra síkraszállt a magyar nyelvtisztaság ügyéért, s holtáig harcolt érte?!

Bele kell törődnünk, hogy vannak dolgok, sőt helyzetek és állapotok, amelyeket kívülről nem lehet megítélni. És itt nemcsak politikai határokra gondolok, nyelvi válaszfalakra is. De mind a kettő magában hordja a teljes illetéktelenséget, ha igazságot kellene tenni.

Persze, én is túlzásba estem, amikor azt mondtam az imént, hogy Zs. senkitől se kapott köszönetet. Talán csak nem becsültük eléggé. Most viszont épp ott, Adán ő részesült elsőnek a legszebb elismerésben, amikor átnyújtották neki a Szarvas Gábor Díjat. S vannak tanítványai, akik féltve és szeretve fogják körül, s önfeláldozó munkájának eredménye meglátszik az itteni magyar sajtó igazán szép fejlődésén.

S hogy gyakori keserűségünket és lemondó sóhajainkat az Adai Napok egészséges közérzete egy időre mégiscsak eloszlatja, részben az ő érdeme is, és mindazoké, akik vele együtt ezt a nagy és szép munkát végzik.

NEM-NOVELLA MODELL

Podolszki József: *Gyanú*, Forum, Újvidék, 1970.

A művészi szöveg tipológiájának meghatározásában fontos szerepe van a motívumok ismétlődésének. Azoknak a — természetesen mindig más kontextusban — visszatérő, ismétlődő motívumoknak vagy motívum-elemeknek, amelyek egyfelől a művek belső tengelyét képezik, másfelől pedig a mű közlés-síkjának, a jelentésnek a kiélezését eredményezik. Podolszki József novelláinak a legfontosabb ismétlődő motívuma *mínusz előjelű*. Ebből a szempontból rendkívül indikatív két novella is: a *Nem történt semmi* és az *Ez úgyse lesz novella* című. Az első a novellák *tartalmi*, a második pedig a novellák *formai* síkján határozza meg az ismétlődések negatív jellegét. A kettő együttesen a leghatározottabban tipologizálja Podolszki írásait.

Közelebbről az *Ez úgyse lesz novella* című szöveget kell megfigyelnünk, mert ennek tanúságai felölelik azokat az elemeket is, amelyek a *Nem történt semmi* megfigyelésének útján derülhetnének ki.

Az első, ami szembetűnik — a Podolszki prózáját általában meghatározó — rendkívül lazára szerkesztett mondat. Úgy tűnik, teljesen mindegy, hol kezdődik és hol végződik ez a mondat. A szintagma szerkezetének felbontása mégis egy meghatározott szándék szerint történik — a lélegzetvétel ritmusát követve sorakoznak az információk, egymástól látszatra függetlenül, minden szigorúbb belső kötöttség nélkül, csapongva, kuszáltan, megtörten. A vesszőnek ezzel kivételes szerep jut: Podolszki mondatában nem a mondat szerkezetét erősíti, hanem éppen ellenkezőleg a mondat szerkezetének a felbontását feltételezi. A *tört mondat* képlete bontható ki ebből az eljárásból. S ez közvetlenül meghatározza a novella formájának a feltörését is. A szerző úgy beszél, mintha semmit sem mondana, a mondatok és a szavak úgy követik egymást, mintha semmit sem közölnének; egyszerűen az *írás* puszta ténye marad meg, az a mechanikus munka, ami egyszerűen a szavak sorjázását eredményezi. Ezért kerül aztán előtérbe a *gyanú:* „A fenébe, a fenébe is, mikor lehet itt mondani is már valamit, de mikor?" (18. old.) S ezért válik oly reálissá a novella-forma tagadása: „Mert ez nem novella, egészen, de egészen komolyan mondom, ez nem az. Ez úgyse novella!" (18. old.) Ez a tagadás más szövegkörnyezetben is visszatér: „Tehát menjek a fenébe. Szóval, ezt meg is értettem azonnal, bár zavartak kissé a legyek írás közben, mikor már egyáltalán semmit sem reméltem, és nem is akartam már novellát írni. Visszatértem hát a hóesésbe." (34—35. old.) S egészen radikalizálva, egy abszurd szándékot példázva: „Feltétlenül. Micsoda szó. Aggatnak a szavak. Én novellát akarok írni. Novellát szó és értelem nélkül." (45. old.) A novella-tagadásnak ez a harmadik előfordulása egy új perspektívát nyit meg: az elérhetetlen novella igényét hozza előtérbe, magyarázataként és indokaként az előbbi nyílt elutasításnak.

Láthattuk, Podolszki a tört-mondat, a lélegzet-mondat kialakításából kiindulva következetesen járta be a novella-forma felbontásának szövevényes útjait és egészen reményvesztetten érkezett el egy elérhetetlen és elképzelhetetlen, megvalósíthatatlan novella-igényig. Az út, persze, nem itt ér véget. Inkább itt kezdődik a voltaképpeni Podolszki-novella: a legyőzhetetlennel való küzdelemben, a megvalósíthatatlannak a felismerésével. És ennek az egyik legszebb példája, talán a könyv legjobb írása is, a kötetzáró *Idill*. A szürke napokat, a szürke helyzeteket a szürkén ismétlődő, mindig ugyanoda visszatérő, mindig ugyanabba az irányba kimozduló és mindig ugyanazt rejtőztető mondatok lelassított ütemű állandó visszatérése, a *nem történik semmi* példája. S itt már szó sem lehet gyanúról, itt már minden a kötet központi jelentéskategóriáját példázza, a *hiány* szituációját.

S itt térhetünk vissza az *Ez úgyse lesz novella* szövegéhez. Szó esik ott többször is „J. E. első novellájáról", mint a megvalósultról, az egyszer elértről, a megismételhetetlenről. Az *Ez úgyse lesz novella* ellentétpárja „J. E. első novellája" — egyfelől nosztalgia, másfelől a tagadás, a robbantás indoklása. Mert létezik valahol egy megvalósult novella, a J. E.-é, sor kerülhet a robbantásra, a forma feltörésére, az asszociációk szabadon futhatják be a pályájukat, a szavak is szabadon törhetnek darabokra: „elhasznált nyugdíjasok: Nyug Díj a Sok" (20. old.), a képek szabadon folyhatnak össze, vegyülhetnek el. Egy másik, az ellentétpár jelenlevő képzete szavatolja egyfelől és határozza meg másfelől a novella-robbantást és annak méreteit. Egyfajta *„nem-novella" modell* alakul így ki, voltaképpen az a sajátos forma, amely Podolszki legjobb írásaiban előtérben van.

A „nem-novella" modell nem-novellisztikus tartalmat is revelál.

Podolszki, könyve mottójában, szükségesnek vélte kimondani azt, ami novelláinak olvasása közben amúgy is kiderülhetett volna, azt, hogy problémája „nem az elidegenedés, a hitetlenség vagy a könnyelmű felelőtlenség, hanem a hiány." „Minden más csak ennek a következménye" — folytatja, majd a mottó utolsó mondatában a nemzedék-kérdést is megfogalmazza: „Ezért bántó, ha kiábrándult generációnak neveznek bennünket, hiszen a nincs miből kiábrándulni terhét vonszoljuk magunkkal."

Egy határozott szellemi magatartás elemeit szólaltatja meg a mottó; sajnos, sokkal élesebben, radikálisabban, mint a könyv néhány írása. A radikalizált autsider-szemlélet és magatartás az, amit a mottó igyekszik körvonalazni — sikeresen! —, de kérdés, hogy ez a „probléma-meghatározás" hogyan tükröződik a novellákban. Figyeljük meg ennek a magatartás-formának a megjelenését a következő mondatokban: „Bosszankodott, bár nem bántotta semmi, ingerült volt, bár nem volt miért haragudnia, bánatos volt, bár nem volt min szomorkodnia." (53. old.) Vagy: „Belekarolt a másikba, végigvonszolta a kirakatok előtt, állandóan az ácsorgókba ütközött, de fel se figyelt rájuk, majd, hogy hosszas érveléssel sikerült lebeszélnie barátját eredeti szándékáról, kiballagtak a folyópartra egy kis régen áhított csevegésre, ahogy ő mondta, mert minek is kell mindig, de állandóan különféle fontos és kevésbé fontos dolgok után rohanni az embernek, mikor azokról általában kiderül, hogy érdektelenek és jelentéktelenek, meg különben is fütyül ő most mindenre, sétálni van kedve, hát sétálni fog, és ne bántsák, ne zaklassák őt semmiféle hülyeségekkel." (50—51. old.) A radikalizált magatartás-forma és szemlélet, ami a mottóból derül ki, a novellákban ritkán keményedik életérzéssé, cselekvésmeghatározó indulattá, rendszerint és legtöbbször a puszta *élethangulat* szintjén marad. Mert a Makró — Podolszki novellavilágának kétségtelen őse — egy meghatározott szemlélet, sok helyütt egy kimondott elv nevében cselekedett, pontosabban „csavargott", és vele szemben mindig, bár sokszor karikatúrává, szurrogátummá egyszerűsített, de reális ellenfél állt; Podolszki hősei nem érik el a differenciáltságnak ezt a magasabb fokát: ahogy a „nincs

miből kiábrándulni" határozza meg őket, úgy meghatározójukká válik az ellenfél elkerülése, a szembenézés, az ellenállás helyzetének ismeretlenje. Nem mondanak ellent semminek, nem lázadnak és nem robbantanak — „Egyáltalán semmit se teszek. Mert minek? Hajam nagy, szakállam harsog és viszket, körmeim piszkosak. És mindez jó, mert veszélytelen." (46. old.) — legfeljebb deklaratívan, verbálisan nyilatkoznak így: „...s mi dolgom nekem különben is az egész csürhével, mikor ellene vagyok." (30. old.) S a mottóban hangoztatott „nincs miből kiábrándulni" tézise is mintha puszta deklaráció volna, mert Podolszki hősei nem is erőltetik meg magukat, hogy valamit is megértsenek, megismerjenek, hogy megtalálják azt, amiből kiábrándulhatnak, mert sohasem erőltetik meg magukat, vagy ha igen, akkor is a teljes reménytelenség és a totális visszautasítás jegyében csak annyira, hogy este tíztől reggel ötig ébren maradjanak, hogy mondhassák „kiálltam ím én is kínjaim este tíztől reggel ötig" (19. old.), gondolkodni pedig végképp nincs kedvük, mert mindent tudnak már, pedig semmit meg nem ismertek: „...nem hajlandó több ívnyi hülyeségen átvágni magát egy-egy eredetibb, értelmesebb gondolatért, melyet amúgy is tud már, bár nem fogalmazta meg ez idáig, és nem is tartja szükségesnek, hogy kimondja." (52. old.) Semmit sem tartanak szükségesnek, semmihez sem kötődnek, nem is léteznek, csak *vegetálnak*. Mindez, mégis, csak jelmeznek tűnik, amit Podolszki hősei azért öltenek magukra, hogy a bennük tátongó iszonyatos űrt, a teljes ürességet, a végtelen sivatagot elfedjék, hogy végül is *látsszanak valaminek*.

Az a negatív kép, ami Podolszki hőseit szemlélve kialakul előttünk, voltaképpen ugyanannak a negatív eljárásnak az eredménye, ami a novellák formáját is létrehozta. A szabad, tehát szabálytalan és darabokra tört mondatok, szavak egy vegetáló, magát sem önmagában, sem a világban fel nem lelő, pusztán vegetáló hős-képtár jelzői, meghatározói. A megtalált forma megtalált tartalmat határol körül — kérdés azonban, milyen ez a forma és milyen ez a tartalom.

A *„nem-novella" modell* egy nem-novellisztikus tartalmat választ ki, olyan tartalmat, amelynek a látszólagos dokumentum-mennyisége nagy, olyannyira, hogy a *Gyanú* novellái egy nemzedéki illemszabály és viselkedési kódex igényével lépnek fel. S ez az igény egészében a *hiány* jegyében fogant. Minden hiányzik, és ha minden hiányzik, akkor minden megengedett, sugallják Podolszki novellái, azzal a keserű és kegyetlen őszinteséggel, ami csak az önmagára nem lelt és otthonra nem talált hősök önmarcangoló kifejezésformája lehet.

„Az ember egy módon használhat a világnak, ha rendbe jön önmagával." — mondta Németh László, s most, parafrazálva ezt a gondolatot, mi is azt mondhatjuk, Podolszki hősei csak úgy válhatnak a világ hasznára, ha rendbe jönnek önmagukkal, legalább oly mértékben, amennyire Podolszki József rendbe jött a novellaformával, kialakítva a „nem-novella" modellt.

BÁNYAI János

KÉT KRITIKA EGY KÖNYVRŐL

Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1970.

Reklámot csapni kétes értékű munkának is lehet, de nem valószínű, hogy a kolozsvári *Utunk*tól a budapesti *Népszabadság*ig valami cinkos buzgalom indította volna egyértelmű hódolatra a

kritikusokat. Mert az *Anyám könnyű álmot igér* első kiadását nyomban második követte, s a budapesti *Könyvtájékoztató* szerint hamarosan Magyarországon is megjelenik. A *Korunk* augusztusi számában a romániai magyar irodalom egyik legalaposabb ismerője és leglelkiismeretesebb kritikusa, Kántor Lajos elemzi nagy megbecsüléssel, az augusztusi *Kortárs*ban Ilia Mihály méltatja, az *Új Symposion*ban Végel László mutatja be, a *Könyvtájékoztató*ban Bozóky Éva *Az erdélyi Húsz óra* címen ismerteti, s az *Utunk* már eddig is kétszer adott róla számot. Valószínű, hogy a teljes visszhang ennél is nagyobb, hiszen most van erősödőben, de annyi az eddigiekből is bizonyosnak látszik, hogy ezúttal valóságos érték került az érdeklődés középpontjába. S hozzá olyan magyar mű, amelyet Romániában irtak, s amely témájában és jellegében is magán viseli a kisebbségi létezés jegyeit. Minden okunk megvan tehát, hogy mi is megkülönböztetett figyelemmel olvassuk.

Írójáról, Sütő Andrásról eddig annyit tudtunk, hogy Marosvásárhelyen él, az ott megjelenő *Új Élet* című lap szerkesztője. Negyvenhárom éves, és több mint tizenhárom kötet van már mögötte, de azokban, noha tehetségének eredeti színei föl-fölvillantak, igazán jelentőset és teljeset nemigen alkotott. Pedig már első kötetei után is Tamási utódjaként emlegették, s nem is oktalanul. A mezőségi paraszti világ csetlő-botló, de sutaságaikban is vonzó, groteszkségükben is kedves alakjait olyasféle humoros-poetikus világításban tudta láttatni, s annyi eredeti ízzel tudta őket beszéltetni, mintha egyenesen a Tamási-örökség folytatására született volna.

S most ez az új regény nemcsak beváltja a szerzőjéhez fűzött reményeket, de újjáteremti, s egy modernebb változatban juttatja méltó szerephez Tamási örökségét is és azt az írói magatartást, amelynek az otthoniak iránti felelősség meghatározó vonása. Hogy a dogmatikus esztétikák néptribuntenyésztő divatja után milyen nehéz volt ismét hitelességhez juttatni, nemes verettel fölmutatni ezt a magatartást, meggyőzően példázza az *Utunk* kritikusának fölszabadult öröme. „De fogalmazzunk világosabban: olyan világosan, ahogy szerzőnk szól az első betűtől az utolsóig. Mint minden jelentős prózai mű, Sütő András könyve is kibillentett bennünket irodalmi előítéleteink kényelmes székéből (és ezt elsősorban a céhbeliekre mondom), ahonnan hányavetien legyintgettünk mindenre, ami a máról szól, anélkül, hogy tótágast állna; anélkül, hogy a téma kifordult gyökereit lebegtetné az ég felé, miközben asszimiláló levelei, amelyeknek cukrot és keményítőt kellene feldolgozniok az élet rejtett fényeiből és csípős anyagaiból, az érthetetlenség sötét mélyében senyvednek.

Más szóval: a szerzőnknek beígért könnyű álom már most visszavezetett bennünket ahhoz az igazsághoz, hogy az egyetlen anyag, amellyel minden időben tartós sokkot és katarzist, lélektisztító hatást lehet kelteni: a való élet édes-kesernyés anyaga; hogy a kivételes tehetség mindig annak az útnak mentén leli meg a maga kincseit, amely a legkitaposottabbnak, legkietlenebbnek

tűnik." (Bálint Tibor: *Hétköznapok a keresztfán. Utunk*, 1970. július 3. 27. sz.)

Növeli e megnyilatkozás jelentőségét, hogy nem egy konzervatív írótól ered, hanem Bálint Tibortól, az új erdélyi próza egyik legfrissebb és legeredetibb tehetségétől, a *Zokogó majom* című kitűnő regény szerzőjétől. Külön érdekessége, hogy az inget, amiről beszél, a vajdasági magyar próza sok művelője is magára veheti. Nálunk is éppen elég regény jelenik meg, amelyben az élet súlya és drámai valósága nemhogy koncentrált alakot öltene, hanem elhígul, belevész a kiagyalt fikció kusza szövevényébe. Míg Nyugat-Európa több vezető szelleme, köztük J. P. Sartre, azt hiszi, azt jósolja, hogy a regény új föllendülésének Kelet-Európa lesz a terepe, mert a történelem mostanában itt produkálta a legizgalmasabb konfliktusokat, addig mi, akik átéltük ezeket a konfliktusokat, sokszor úgy beszélünk, úgy írunk róluk, hogy ember legyen, aki rájuk ismer. S ami ennél nagyobb baj, az áttétel, az átköltés során a megkapó, az eszméltető emberi tartalmak, az élet ízei és színei is kipárolódnak, elmaszatolódnak.

Joggal mondható hát szenzációsnak az, amit Sütő művelt. Az, hogy csak falujáról, Pusztakamarásról ír: szülei, rokonai ügyes-bajos dolgairól. Fölkelésről, lefekvésről, névnapi mulatságról, gyerekkora emlékeiről; egy párttaggyűlésről, egy temetésről. Van tehát ennek a könyvnek egy szociográfiai rétege, amit riporterinek is lehetne nevezni, mert az író jelenlétét, járás-kelésének, beszélgetéseinek tényeit és folyamatát is tartalmazza. Ez az a réteg, amelyik a „legismertebb — ahogy Bálint írja —, a legkitaposottabb".

Igen ám, csakhogy az író nem akárki, aki jön, lát és továbbáll, hanem része is a közösségnek, amelyről ír. A visszaélések, a sérelmek, a megaláztatások, amelyek embereit érték, az el nem tépett köldökzsinóron át benne is ránganak, sajognak. S hozzá a mostani számadásban az elmulasztottak miatti lelkiismeret-furdalás is jelen van. Jelen van tehát az üdvösség ügyéhez visszatalált író megeredt lírája, de a távolság tudata is. Annak sejtelme, hogy ez a számára olyan becses világ nemcsak tőle esik immár messzire, de különben is széthullóban van.

Nos, mindez valami szétfejthetetlenül összetett lírikusi viszonyt létesít. Közelség és távolság, derű és fájdalom, tárgyiasság és személyesség olyan összefonódását, egymást átható, színező és ellenpontozó játékát, hogy ember legyen, aki az összetevőket különkülön számba tudná venni. Mindebből nyilvánvaló, hogy nem is olyan szimpla mű Sütőé, de bonyolultsága egy természetes emberi kapcsolat szövevényéből fejlik, s ebből a szövevényből nem kell kihámozni a jelentést, beleképzelni a poézist, mert kifejeződik általa.

Jellegére nézve a *Puszták népé*hez áll legközelebb. Sütő maga is naplónak nevezi. De minden besorolás csak szűkítés volna itt. Gazdagságára és árnyalatosságára jellemző, hogy Bálint még Kosztolányi-szerű villanásokat is észlel benne. Ha sikerülne megmutat-

nunk, hogy mire alapozza ezt, a könyv sajátos szépségének természetéhez is közelebb jutnánk.

Kosztolányi *Bölcsőtől a koporsóig* című gyűjteményében a mosónőről is szól egy interjú. Ebből való az alábbi részlet:

„Nézem a szobát.

— Mit szeretne? Mit szeret?

Félreérti s megindító egyszerűséggel:

— A zsebkendőket.

— Á, a zsebkendőket. Miért?

— Nincs szebb, mint egy zsebkendő.

Valóságos kritikus, aki a kis műfajt kedveli."

S mikor azt is közli a mosónő, hogy a lepedőket viszont nem kedveli, az író így kommentálja ezt a „szeszélyt": „*Ez már a nagy műfaj, az epika, a regény.*" „Ahogy nincsenek nagy mai zeneszerzők — ezt a szakács mondja —, úgy nincsenek nagy alkotó szakácsnők sem."

Sütő, mikor egyik nagybátyjának háborús viszontagságait mesélve azt adja elő, hogy a kétségbeesést milyen mesterien tudta megjátszani ez a rokon, így jellemez: „Arcának türelemizmai lazulni kezdtek: a kés újabb villanására csücsöríteni kezdett, majd alsó szemhéját felhúzva, a rövidlátók kereső mozdulatával szabadjára engedte a bánatizmokat is. Ettől a szemöldök belső szárnya rebben föl, míg a külső lefittyen, és egyidejűleg működésbe lépnek az orr piramidális izmai. Szakértők szerint ez ritka színészi képesség. A görögök ismerték leginkább és alkalmazták a szobrászatban is, miként a Laokoon-csoport mutatja." Későbbi produkciói között — az író szerint — akad még olyan is, mely arra vall, hogy a krisztusi effektusokat is tanulmányozta.

S ha tudjuk, hogy ezeket a produkciókat az oldalának meredő kés ihleti, s hogy egy ártatlan szegényemberről van szó, akkor már értjük, hogy a görög művészetre nyíló távlat az akasztófahumor forrása is egyben. Akár Kosztolányinál a zsebkendő és a kis műfajok összekapcsolása, két egymástól távol eső életsík egymáshoz hasonlításával csak rikítóbban emeli ki kedvtelés és robot fájdalmas különbségét. Sütő esetében: a művészet és a vergődő életösztön üzemelésének különbségét. Már a leírás orvosi precizitásában is ott bujkált a visszafogott humor. A humornak az a fajtája, amely a keserves, a fölháborító látványt éppen a tüzetes leírás aktusával teszi elviselhetővé.

S erre Sütő igen gyakran rákényszerül. Az a rokon, akinek esetéről előbbi idézetében szólt, életrevalóságáról nevezetes. Arról, hogy „a feléje hajított kések megperdülnek a levegőben és elkezdenek énekelni". A szereplők többségét azonban eltalálták a történelem által sűrűn dobált kések. A békítő humor ezek ábrázolásában is jelen van, de nem mossa el a tényeket. Ami megtörtént, annak súlya ott nehezül a léptekben, ott sötétlik az arcok barázdáiban, s még a mulatás effektusaiban is. Épp csak viselhetőbb, mert a túlélők, az élet logikája szerint gondolkodó lélek fénytörésében ölt alakot minden volt bántalom.

Egy hajdani játszópajtást, a lakodalmasjáték volt menyasszonyát is meglátogatja az író. Gyermeket szült, de férje sehol. „Elhagyott?", kérdi az író. „Csak vőlegény volt." „De most már valóban nem faggatom tovább, látván, hogy szivárog a könnye. Ráhull a gyermek arcára, s elkeveredik az édes anyatejjel. Így nő az ember, változatos táplálékkal." Humor bujkál ebben a reflexióban is, de fájdalmas árnyalású. A sokat próbált emberek rezignált humora. Mikesé volt ilyen, mikor Zsuzsika gróf Bercsényi felesége lett, s majd egyre inkább ilyen lett a fejedelem halála után.

S ez a megnőtt teher, amit Sütő vállára vesz ebben a regényben, nyelvjárását is átnemesíti. A székely virágosság, a bravúrozókedv mérséklődik, letisztul. Agyafúrtan kiélezett csattanók helyett mély értelmű képekből sugárzik a látvány s az íróban támadt érzés összeforrott tartalma. A börtönből hétévi raboskodás után kiszabaduló rokon „fogadásán" „... Fölsorolják, kit vitt el a halál az elmúlt esztendőkben; kikhez járt egészen közel, hogy váratlanul máshoz forduljon, kit kerülget indokoltan vagy felháborító értelmetlenséggel; ott a nyoma reggelenként a friss havon az ablak alatt s lila foltokban a beteg torkán egy-egy fulladásos roham következtében. Van, akiből csak egy darabot vitt el, fél karját, lábát, beszélőképességét, másnak csupán a kedvét, ami már tolvajlásszámba megy. Nagyapámnak egy vércseppet hagyott reggel a szemében."

Mint egy vers — mondhatnók. Informál a beszélgetésről, átéli, kifejezi a halállal szomszédoló falu helyzetét, a „tolvajlás" képzetének beiktatásával a szembenézés komor pátoszába a férfias szemérmet jelölő árnyalatot lop, s aztán a nagyapjára fordítva a szót, nyíltan, közvetlenül és telten szólal meg a személyes líra. Itt akár be is fejeződhetne ez a versszerű részlet. De Sütő epikát ír, s az ilyen mozzanatokat mindig alárendeli az ábrázolás magasabb érdekeinek. S amúgy is olyan gazdag, hogy nem kell meghatódnia s elnémulnia szebb részletei után. Az előbbi idézet folytatásában például, amikor a hazaérkezett iránti tapintatról beszél (miről szabad s miről nem beszélni előtte), a viszonylatok, a helyzet olyan finom és pontos képét adja, méghozzá erőlködés, fontoskodás nélkül, olyan természetesen, hogy eláll az ember lélegzete.

És ilyenek a váltásai is. A friss elményről az emlékre és fordítva. A népesedés, a kétnyelvűség problémája, a folklór-értékek mind-mind az otthoni járás-kelés, a lélek járás-kelésének medrébe ágyazódva tűnnek föl. Néha buborékszerűen, máskor széles, cirkalmas hullámokat vetve. Egy alkalommal például hozzák a hírt, hogy az édesanya megnyerte a tisztasági versenyt.

„— De hisz nem is versenyeztem! — szabadkozott anyám. — Nálam mindig tisztaság volt. Tisztaságba születtünk, lelkem. Mikor indították a versenyt?

— Még a tavaszon! — mondta a nőmozgalmi asszony. — De nem baj, ha nem tudott róla. A fontos, hogy részt vett benne."

S ehhez fűződik az alábbi reflexió:

„Akkor valamelyik megállapította, hogy lám, ilyenformán kell

valahogy a világ dolgaiba avatkozni: kéretlenül is, biztatás nélkül véghez vinni a magunk feladatát; tisztán tartani az ablakot és a lelkiismeretet."

Fontos mozzanat ez, mert a könyv forrására utal. Ezért íródott, a „könnyű álomért", a jó lelkiismeretért. És azért sikerült ilyen szépre, mert a maga ablakára koncentrálta figyelmét az író. A helyzetismeret és az arányérzék példás pontosságával dolgozott. Nem az eget maszatolta, hanem saját portáját rendezte el, s a tiszta munka közben egyetemes és időtlen érvényű emberi tanulságokkal gyarapított bennünket.

DÉR Zoltán

☆

A pusztakamarási termelőszövetkezet bizonyos földeket, melyeknek megművelését nem tartja kifizetődőnek, magángazdálkodásra tagjainak enged át, akik szőlőt és gyümölcsöt telepítenek rajtuk, három esztendőn át aggódnak, s amikor végre elérkezik az első szüret ideje, „fentről" megjön az utasítás, a politika hibás volt, „mindent vissza" a szóban forgó földeket „önként" fel kell ajánlani a szövetkezetnek... Minderről Sütő András erdélyi író nagy feltűnést keltett könyvének „Szemirámisz függőkertjei" c. fejezetében olvashatunk, a szerző édesapja vallomásaként tárul elénk a történet, bár inkább csak látszólag, mert id. Sütő András úgy szólal meg a könyvben, ahogyan tenné ezt akkor, ha képes lenne szavakba önteni mindazt, amit érez. Vallomása azonban éppen e számára ki nem mondható dolgok kimondása révén válik a kijátszott és félrevezetett ember mélységesen megrázó panaszszavává és egyben vádirattá is a bürokrácia emberen átlépő gépezete ellen. De ezzel párhuzamosan, rövid, montázsszerűen beépített részek segítségével, maga a „bürokrácia hangja" is megszólal a fejezetben: a szerző korabeli pártszemináriumok anyagának töredékeit és egyes újságcikkek szövegét iktatja közbe, „marxista" megállapításokat a paraszti tudatról és a kistulajdonosi mentalitásról, amely szövegrészek nemegyszer a krležai értelemben vett „szocialista butaságot" reprezentálják, ugyancsak emeletes arányokban (mint pl. az Arany Családi körjéről szóló „angyali" részben). Ezután következik, mintegy kommentár helyett, az egykori függőkertek színhelyéről távozó apa és fia közötti párbeszéd:

„... *Én:* Hát ez a kutya vajon miért sántult le?

Ő: Valamivel farba vághatták.

Én: Az első lábára sántít.

Ő: Mindegy az neki. A kutyát nem szabad verni.

Én: Biztosan harapós.

Ő: Attól lesz harapós, ha verik.

Én: Mégis azt mondják: az a jó kutya, amelyik harap.

Ő: Az az elrontott kutya.

Én: Apám is megregcumozta a múltkoriban a kutyát.

Ő: De mivel? A sapkámmal. (Nevet)

Én: Bennünket is csak a sapkájával porozott, mikor nem akartuk az udvart felseperni.
Ő: (újra nevet) Az volt kéznél. A sapka.
Én: Bár mindenkinek keze ügyében csak egy sapka volna." (160. old.)

Találomra kiragadott részlet. Ugyanilyen joggal szólhattunk volna mondjuk a „Hétköznapok a keresztfán" c. fejezetről is, amelyben az önmaga és családja számára a boldogulás útjait kereső és mindig újjal próbálkozó apa megvásárolja egy leégett cséplőgép vasvázát, sajátkezűleg bedeszkázza, s a hiányzó alkatrészeket a legkülönbözőbb helyekről összeszedegetve végül is géptulajdonossá válik, hogy aztán a gyászos emlékű idők szellemének megfelelően „kuláklistára" kerüljön, s egy időre még tulajdon házából is távozni legyen kénytelen. De említhettük volna a „Félszárnyú asszonyok" c. fejezetet is, amelyben a falu leányanyáinak sorsával ismerkedhetünk meg, mélységesen emberi szemlélettől áthatott ábrázolásban.

Sütő András könyvét ugyanis nem ok nélkül hasonlította a kritika Illyés Gyula *Puszták népe* c. művéhez, még ha Sütő vitathatatlanul szűkebb térre is szorítkozik, és szülőfaluja életének bemutatása, illetve saját családja küzdelmes múltjának (amint láthattuk, nemegyszer kifejezetten meghurcoltatásának) ábrázolása mellett, nem törekszik „országos viszonylatban" egy egész társadalmi réteg szociográfiai igényű felmérésére, mégis, Illyéshez viszonyított „leszűkítettsége" inkább csak látszólagos, mert Pusztakamarás általa megmutatott keresztmetszetében olyképpen találjuk meg az egészet, ahogyan a tenger egésze megvan egyetlen vízcseppben. Pedig Sütő, megoldásait tekintve, sok szempontból líraibb is Illyésnél, helyenként meg talán „stilizáltabb" is, olyanformán, hogy valóságanyagát néha mintha művészi célkitűzéseinek, az ábrázolás kereksége követelményeinek rendelné alá, az esztétikai szempontoknak ez az előtérbe tolódása azonban sohasem jelenti a dolgok megszépítését vagy idealizálását, sőt túlzás nélkül állíthatjuk, hogy a szerző nemegyszer mesterien kerüli el az érzelmesség vagy a hamis kicsengés buktatóit, mint pl. az alábbi, névnapi nótázásról szóló részben is: „A csillagokat biztattuk, hogy ragyogjanak, szépen ragyogjanak! Ragyogjanak és utat mutassanak, mert házunkat és kedvesünket keressük! Keressük, de nem találjuk. Rámás csizmát szeretnénk viselni és elszegődünk Tarnócára bojtárnak. Nem tudom, merre van Tarnóca. Apám sem tudja. Ezért inkább Targoncára szegődik, arról tudja legalább, micsoda. Azután, hogy véget ér a bojtárkodás, kitesszük a holttestet az udvarra. Fölnézünk az égre, és fürdik a holdvilág, és felleg borul az erdőre, és eszünkbe jut, hogy legények is voltunk, és azóta is csipkés a szőlő levele. Kopogós a csizmánk, és magasan repül a daru, és alant a Nyárád vize még mindig zavaros, mi több: a fűzfa is szomorú, és bánatában télen, nyáron ki van virágozva." (139. old.) Vagyis a sorokat kétségtelenül átható bizonyos kesergés ellenére, nyomát sem találjuk holmi hazug sírva vigadásnak, ellenke-

zőleg, mintha a néplélek leglényege nyilatkozna itt meg, és anélkül, hogy bármiféle tudományos elemzésbe bocsátkozna, a szóban forgó részlet fényt vet egyben az un. „búsmagyarkodás" történelmi gyökereire, általában, de az adott környezet és a történelmi közelmúlt viszonylatában is. Ezt olvasva ugyanis, lehetetlen nem gondolni a könyv számos korábbi részletére, pl. a borotvával fenyegetőző katonára („a szörtelenítő szerszám a fejszéhez kezdett hasonlítani, amivel éppen azokban a napokban két legénynek a fejét vágták le csutakon", 47. old.), vagy a sorozatban pofozkodó őrmester esetére, hogy a „hivatalnak packázásairól" szóló, már említett részekről ne is beszéljünk. De bármiről szóljon is Sütő András naplójegyzeteiben, méhészkedésről, szövetkezeti problémákról, pártügyekről falusi szinten, karácsonyi kántálásról és egyéb népszokásokról, a vallásnak arról a szerepéről, amit az a tárgyalt népréteg életében még mindig betölt, a faluban először kigyúló villanyfényről, az édesanya csizmájáról vagy az élet legalapvetőbb fordulópontjairól, amilyenek a születés, házasság, halál, azt mindig valami mélységes emberi felelősségtől áthatottan teszi (s meleg iróniával átszőtt szeretettel könyvének szereplői iránt), és ugyanakkor mindvégig lebilincselően, gyakran rendkívüli leleményességről, költői kifejezőerőről téve tanúbizonyságot, aminek köszönhetően a könyv minden egyes fejezete külön egyedi, de az egész követelményeihez szervesen illeszkedő kompozíció, sehol sem találunk benne kaptafa-megoldásokat. A könyv sikerének legfőbb záloga azonban mégis az író rendkívüli tudatossággal kezelt, s ugyanakkor utánozhatatlan frisseséget magában hordozó, hegyipatak-tisztaságú nyelvezete, ami a könyv minden egyes részletét, a tartalmi érdekességtől függetlenül, élményszerűvé teszi. Egészében véve pedig olyan könyvvé, amelyet nem szabad kihagyni. Mert vannak könyvek, amelyekről bírálatot kell írni, vannak olyanok, amelyekről még azt sem érdemes, vagy, amelyeket elég ismertetni azzal a többé-kevésbé titkolt szándékkal, hogy megkíméljük tőle az olvasót. Sütő könyvével viszont bírálója nem tehet egyebet, mint hogy felhívja rá a figyelmet. Mert feltétlenül el kell olvasni, különösképpen nálunk, tekintve, hogy lapjain, Pusztakamarás bemutatása és a Sütő család s egyes tagjainak sorsán keresztül, voltaképpen a nemzetiségi helyzet problematikája nyer művészi, de egyben valóságigényű megfogalmazást (kissé talán sajnálhatjuk, hogy a szerző nem foglalkozik még behatóbban a román és magyar lakosság egymás közti viszonyával), számos vonatkozásában tehát a mi helyzetünkkel is rokon, amire egyebek mellett a nyelvi elszegényedést és a „makaróni-nyelvet", vagy az anyanyelvi iskoláztatás kérdéseit tárgyaló részeknél is rádöbbenhetünk. És mert irodalmunk „hazatalálása", sajátságos gondjaink-bajaink művészi megragadása lényegében még mindig megoldásra váró feladat (szociográfiáról pedig — egy-két kísérlettől eltekintve — nálunk úgyszólván beszélni sem lehet), Sütő könyvének sok tekintetben még inspiráló szerepe is lehet. Ha másban nem, abban, hogy útkeresésre késztet.

V. Z.

ÉZSAU JEGYÉBEN

Lengyel József: *Ézsau mondja*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1969. és *Újra a kezdet*, Magvető Kiadó, Budapest, 1970.

Armand Leon, a neves karmester vendégszereplésre érkezik szülővárosába, de a zenekar tagjai sztrájkolnak, hiába minden rábeszélés, nem hajlandók fellépni. A karmester régi barátja, a főzeneigazgató mentőötlettel áll elő: másik zenekart ajánl, ez azonban főleg Johann Strauss műveire specializálta magát, s a karmester, aki többek közt a keringőkirály ihletett tolmácsolója is, rövid vonakodás után beleegyezik, hogy próba nélkül lépjen fel. A hangverseny véget ér, a siker frenetikus, a karmester felállásra inti a zenekar tagjait, ezek azonban ülve maradnak: ekkor döbben csak rá, hogy vakokból alakult zenekart vezényelt, s ekkor veszi észre azt is, hogy a közönség soraiban mindenki a süketnémák intézetének egyenruháját viseli.

Lengyel József: *Ézsau mondja* c. kötetének igencsak áttételes mondanivalót sugalló, pompás kis novellájának, az *Egy Johann Strauss koncert*nak tartalmát vázoltuk fel itt röviden, szándékosan kezdve olyan írásokkal, amelyek, jellegüknél, de még inkább témáiknál fogva nehezen illeszthetők bele az egyébként műfajilag is erősen heterogén kötet „profiljába", mivel novellákon kívül találhatunk benne pantomimjátékot, tv-játékot, rövid drámai jelenetet is. A már említetten kívül ilyen az *Auróra, a túl szép lány* c. ötletes és fanyarul költői balettpantomim, s a magyar népmesemotívumra épülő *Ilók és Mihók* c. farce-jellegű tv-játék; a maga nemében mindkettő eredeti ízekkel teli, játékos felfogású kis mű, a kötetet egybefogni hivatott „Ézsau-koncepcióhoz" azonban alig van közük. A témájában kissé elkoptatottnak tűnő *Neszesszer*ről, amely még a „békebeli" világot idézve, egy ezredeslánynak az osztálykülönbségekből adódó megalázó helyzetekre való hirtelen rádöbbenését mondja el, továbbá a szoldateszka-dresszúra mechanizmusát nagyszerű anatómiai érzékkel feltáró *Drill* c., formai szempontból is újszerű, „pantomim és hang"-nak nevezett játékról, valamint a proletárdiktatúra emlékét idéző, *1919.* c. drámai jelenetről azonban már nem kell feltétlenül elmondanunk ugyanezt. Az igazán Ézsau jegyében született írásokat azonban mégsem ezek képviselik.

„Ézsau vagyok, a vadász, akinek maradékai vadőrök lettek és a család apraja hajtó a vadászok előtt... És a kiválasztottak ölték a vadat, többet, mint amennyit megehettek volna, csirkepusztító görényhez hasonlóan... Jóhiszeműségünket ostobának nevezi a königliche Kaufmannak fia, konzulok fia, aki csak korrekt adásvételt lát ott, ahol egy éhes mindent odaad, hogy csillapíthassa éhségét.", olvashatjuk a kötet bevezető és címadó írásában. Enynyiből is láthatjuk, hogy Lengyel Józsefnél (az idézetben található nyílt célzás szerint a Thomas Mann-i Ézsau-koncepció tudatos ellenpólusaként) mint az elnyomottak, megcsaltak és kisemmizettek megtestesítője jelenik meg, minden kiválasztottságtudat esküdt

ellenségeként, s ehhez a régmúltból feltörő, de a mára való utalásokkal, sőt nyílt hivatkozásokkal teli, szándékos egyoldalúsága ellenére is megrázó és szuggesztív Ézsau-monológhoz kapcsolódnak a kötet legizgalmasabb írásait képező, a tiltakozó kiáltásnak szánt „Nem!" c. alatt összefoglalt novellák. Ezekben az írásokban *(Obsitosok szökésről mesélnek, Egy krumpliszüret krónikája)* már nyomát sem találjuk holmi biblikus vagy allegorikus-fantasztikus áttételességnek, hanem egy nagyon is meghatározott világ, a sztálini kényszermunkatáborok „szolzsenyicini" világa bontakozik ki, minden szűkszavúság és látszólagosan hűvös tárgyilagosság ellenére is (vagy éppen ezért) döbbenetesen tapinthatóan, és tiltakozásra késztetően. Hangvételük és látószögük bemutatására talán legjobb, ha az egyik novella bevezető soraiból idézünk: „Az itt következő történetek nem kitalálások. De a valóságnak sem hűséges krónikái. Olyanmód igaz történetek, amilyeneket szélcsend egyhangú napjaiban mondtak valamikor fedélzetmesterek, vagy valamelyik őszbecsavarodott szakállú vén matróz a vitorlát javító és a köteleket újrasodró legényeknek, vihar után és viharra várva, a megtépázott és szélcsend lehorgonyozta hajón. (...) Börtönben pedig ilyet sohasem mondanak. Ott, ha van idő, regényeket beszélnek el emlékezetből, néha egy hétig egyfolytában..." Ezután következnek csak maguk az „obsitos-történetek": Lengyel József, látszólag közvetve, hősein keresztül, de a szemtanú és az áldozat, hitelességével szól egy világról, ahol — akárcsak a náci koncentrációs táborok kápói esetében — a foglyok közül kiemelt felügyelők a közönséges bűnözők soraiból kerülnek ki, és ahol a bátorság és bele nem nyugvás szinte egyedüli fokmérője, hogy valaki elszánja-e magát a szökésre. Így válik a szökési kísérlet az *ellenállás* szimbólumává, a sikeres szökés pedig a remény jelképe is a rabok szemében, amiképpen azt az obsitos-történetek legszebbikének, a „Nekeresdi elmondja Nesztorovot"-nak befejezése is tükrözi, amikor is a láger parancsnoka, aki éppen ezt a reményt letörendő, elhíreszteli, hogy a szökevény Nesztorovot elfogták valahol, jóllehet az elfogottat ezúttal nem sikerül felmutatnia a táborban, ahogyan az ilyenkor szokás, ám a táborlakók érzik (vagy érezni vélik) az igazságot, és nem hisznek neki, vagyis, amiként láthatjuk, Lengyel, néha szinte anekdotikusnak ható (ám mindig funkcionális) megoldásai ellenére sem éri be annyival, hogy az állatiasság fokára süllyedt vagy emberségüket mindvégig töretlenül megőrző figurákról tudósítson, vagy arról számoljon be, hogy a tajgalakó tunguzok miért is nem segítenek többé a szökevényeken, ahogyan azt korábban tették (mert a szökevények között sajnos akadtak olyanok is, akik haszonlesésből meggyilkolták jótevőiket), hanem ezen túlmenőleg egy-két telitalálatszerű mondattal gyakran általánosabb etikai kérdésfeltevésekkel is megnyújtja puritán eszközökkel felépített történeteinek hatósugarát. Nemegyszer pedig keserűen ironikus reflexiók által, amint azt a következő sorok is példázzák: „Szóval más világ járja. Nem a régi világ, melyet a világért sem neveznék jó világnak, azon egyszerű oknál fogva, hogy és mert

nem volt jó. És él a rab. És belőle él a börtönőr. Legalábbis így érzi ezt a rab... A rab sokszor gondol a szabadulásra, a börtönőr folyvást fél a szökéstől. Így a rab mégis nyugodtabban alszik, mint az őr." (84. old.)

Ezek az írások azonban mindenekelőtt mégis az elsődleges valóság szférájában egzisztálnak, művészi erejük is legfőképp a táborok szörnyűségeinek kendőzetlen, de mindig higgadt és szenvedélymentes feltárásában rejlik, míg a fentebb említett gondolati réteg inkább csak egyfajta járulék. Egészen más a helyzet a szerző *Újra a kezdet* c. regényével, ahol — bár a témabeli rokonság az előbbi kötet számos írásával nyilvánvaló — már sokkal inkább az etikai kérdések, rabok és „börtönőrök", üldözők és üldözöttek egymás közti viszonya, az ellenállási harc, az emberéletek feletti döntés joga, valamint a megtorlás igazolhatóságának kérdése képezi a regény tárgyát, annyira, hogy a „színváltozást" — ezúttal hitleri koncentrációs táborban vagyunk — szinte már mellékesnek is érezzük. Nagyszerűen megszerkesztett regényében ugyanis Lengyel József következetesen alárendelt minden részletet egy bizonyos elvontságnak, mellőzte a táborbeli borzalmak részletezését, csak annyit mutatva meg belőlük, amennyi a megértéshez és a hitelességhez okvetlenül szükséges, olyképpen, hogy ezek egy „megszokott" mindennapos valóság részeként jelennek meg, s így annál iszonyatosabban hatnak. De ugyanezt a célt szolgálja szereplőinek kis száma, s alakjainak tipikus volta is, az az erős „sarkítottság", aminek következtében a regény már-már egy elbeszélő formában megírt drámai mű vonásait is magán viseli. Lengyel ugyanis egykét statisztajellegű mellékalaktól eltekintve, mindössze nyolc figurát mozgat, hat üldözöttet és két üldözőt, ezeknek mindegyike azonban egy-egy, az adott körülmények között lehetséges magatartástípust képvisel, olyannyira körülhatárolt szerepet, hogy érdemes őket külön-külön is szemügyre venni:

Elsőnek talán *Anton Pokornyit* alias *Kertes Gézát* említjük, aki a hivatásos forradalmár egy sajátos, fanatikusnak is mondható változatát képviseli, s mint ilyen, végsőkig elszánt, hősiességre képes, parancsra és engedelmességre egyaránt kész, meggyőződésének ad absurdum szilárdsága azonban, mivel a kételkedés legkisebb szikráját sem engedi magában felvillanni, egyben embertelenné is teszi, s ezért az ember, az egyén csakis annyiban fontos a számára, hogy mi a szerepe a harcban. Mint ellenálló eképpen kiváló, ugyanakkor azonban az író kitűnő érzékkel vetíti előre azt a lényében rejlő dogmatikust, amivé azután alakulhat, ha kiszabadul és hatalom kerül a kezébe, amiként a regény végén már érezzük is, hogy elindult ezen az úton. Vele szemben áll a regény tulajdonképpeni főhőse, az ugyancsak ellenálló-kommunista *Banicza István*, aki szintén hivatásos forradalmár, de annak egy vívódóbb, az egyén egyszeri és megismételhetetlen voltát sokkal inkább átérző változatát képviseli, tudatosan is megfogalmazva krédóját („Az emberi érzékenység az igazi forradalmár alapállása"), amiért is a regény központi dilemmája, hogy kit kell megmenteni a halálra ítélt tá-

borlakók közül, bár helyesen cselekszik, mégis összeroppanással fenyegeti, de ugyanakkor éppen érzékenysége által látjuk biztosítva az elembertelenedés veszélyével szemben, s érezhetjük egyben a „személyi kultusz" későbbi lehetséges áldozatának is. Kettejük érdekes kiegészítője Lengyel már korábban ismert rokonszenves hőse *Prenn Ferenc*, akiben a kalandor-szélhámos és a forradalmár vonásai keverednek, sodródása során hol egyiknek, hol másiknak mutatkozik, amiből kifolyólag a táborban képes vállalni a kápói szerepet is, s e helyzetéből adódóan támogatja ugyan az ellenállást, de szabadulása után inkább Nizza felé veszi útját, mivel ahhoz túlságosan is „szereti az életet", hogy igazi forradalmár lehessen: életszeretete egyaránt jelent önzést, „élelmességet", de egyben megértést is mások élniakarása iránt, ami esetenként tettekre is készteti. *Trend Richárd* az ellenállók által eredetileg megmentésre kiszemelt, valaha utópikus elképzeléseket megálmodó, baloldali építész viszont, aki azzal, hogy visszautasítja a felkínált menekülési lehetőséget, bizonyos értelemben Prenn ellenlábasa lesz, s egy sajátosan értelmiségi magatartást képvisel: nemcsak saját szenvedése roppantja össze, hanem az „egész", a „pokol", a tény, hogy ilyesmi lehetséges, s ekképpen lemondása az életről valami szimbólikus tiltakozást is jelent, s így „gyengeségében" egyben az igazi értelmiségi nagysága is rejlik, míg a mentési akcióról tudomást szerző és a Trend helyébe lépni akaró *doktor Harkályt* csakis saját megmenekülése érdekli, amiért is, bár mint áldozatot szánjuk (amiként szánja az őt visszautasító Banicza is, akinek a doktor szerencsétlen roncs-alakja később álmaiban kísért), de ugyankkor érezzük, a tábor drótsövényén kívül már kevésbé bírhatná rokonszenvünket: nyilvánvalóan az lenne belőle, ami azelőtt is volt — jól kereső ügyvéd, élelmes polgár, konvenció-ember. Vele szemben Sofia képviseli az ellenpontot, de a Trend-féle tiltakozó magatartás egyfajta „meghosszabbítását" is. A lány önként vállalja a tábor poklát, nem zsidó és mégis annak adja ki magát, mert úgy véli, a legüldözöttebbek között a helye. S bár a cselekvő Banicza kíméletlenül feladja neki a leckét („Menteni kellett volna azokat, akik nem önként jöttek szenvedni!... és menteni az olyan meghipnotizáltakat, mint maga, akiket a szenvedés vonz!" — 187. old.), lépésének mérhetetlen naivsága ellenére is lehetetlen megtagadnunk tőle valami meghatódott tiszteletet, ugyanakkor pedig mindenképpen Lengyel írásművészetét dicséri, hogy képes volt eleven, hiteles emberré formálni ezt a, pusztán magatartását tekintve, valószínűtlen figurát (persze a tiltakozó önégetők szintén valószínűtlenek, s tudjuk, hogy léteznek) s ugyanakkor a „vegytiszta" erkölcsiség szimbólumává is emelni, aki ily módon, amellett, hogy létével a regény egyik legérdekesebb részét, a Baniczával folytatott párbeszédet is életre hívja, egyben a lehetséges üldözött-szerepek „listájának" teljességét is eredményezi, tehát az írói szándék maradéktalanabb megvalósulásához is nem kismértékben járul hozzá.

A hat üldözöttel szemben az üldözőket Lengyel mindössze két

személyre redukálja, de ez a két regényalak elegendő számára ahhoz, hogy az elnyomó gépezet, illetve az annak részét képező egyének belső működési és cselekvési mechanizmusát lényeglátatóan felmutassa. Két figurája közül *Wohlbrück*, a fegyőrből lett kapuőrség-parancsnok, csupán korlátolt és szabályrágó kötelességember, akinek pusztán az a tulajdonsága, hogy nem szadista, az adott helyzetben már-már pozitivumnak számít (ki is érdemli vele a „puhakezű" szolgálati minősítést), sorsa azonban szinte törvényszerűen és messzemutató szimbólumként teljesedik be, amikor is a regény vége felé az „igazi ragadozó" *Timo Stuhr*, a tábor felszabadulása után hirtelen a volt rabok élén vonuló és „bosszúálló fogollyá" vedlett SS-tiszt golyójának áldozata lesz, mint ahogy bizonyos jelképesség rejlik abban is, hogy ezt követőleg Banicza lövése csupán megsebzi, de a jelek szerint életben marad. Ily módon ebből a körültekintően megválogatott szereplőgárdából csak a „közveszélyes őrültet", a meggyőződéses nácit hiányolhatjuk némiképp (hiszen Stuhr karrierista-kalandor csupán), mivel úgy érezzük, ez tovább szélesíthette volna a képet, annak ellenére, hogy a szerzőnek lényegében igaza lehet, amikor arról ír, hogy az ilyenek jobbára a fronton végezték. Ez azonban csupán „elméleti" kifogás, s lényegében mit sem von le a regény magas művészi értékeiből, amelyek különösen a Banicza belső drámáját érzékeltető részeknél, vagy az ugyancsak benne felmerülő emlékképek megkapó lírai megjelenítésénél mutatkoznak meg igazán. Elsősorban nekik köszönhető, hogy a szerzőnek sikerült olyan regényalakot formálnia, aki embernek és hősnek egyaránt hitelesen hat, olyannyira, hogy szívesen megismerkednénk további életútjával is. Ezzel kapcsolatos reményeink talán nem is alaptalanok, mivel az *Újra a kezdet* egy több kötetes sorozat része, amelynek újabb darabja a nemrég megjelent *Trend Richárd vallomásai*. Ezzel azonban majd külön foglalkozunk.

V. Z.

HÍD IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1970. DECEMBER. — KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠIĆA UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRÁIG. — KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 657-1-255-ös FOLYÓSZÁMLÁRA. BEFIZETÉSKOR KÉRJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVÉT. — ELŐFIZETÉSI DÍJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FÉL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FÉL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FÉL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KÉSZÜLT A FÓRUM NYOMDÁJÁBAN NOVI SADON.